

БЕЗБЕДНОСТ

ЧАСОПИС
МИНИСТАРСТВА
УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД, година LXII 1/2020

УРЕДНИШТВО

Доц. др Божидар Оташевић, доцент Криминалистичко-полицијског универзитета,
Проф. др Миљивој Донсај, редовни професор Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду,
Доц. др Ивана Бодрожих, доцент Криминалистичко-полицијског универзитета,
Проф. др Тијана Шурлан, судија Уставног суда Републике Србије,
Проф. др Бојан Милисављевић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду,
Проф. др Миле Шикман, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Бања Луци, начелник Управе за полицијску обуку, Министарства унутрашњих послова Републике Српске,
Проф. др Младен Милошевић, ванредни професор Факултета безбедности Универзитета у Београду,
Катарина Томашевић, помоћник министра, начелник Сектора за људске ресурсе Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др Слободан Малеших, помоћник директора полиције, Дирекција полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др Жељко Бркић, начелник Центра за полицијску обуку, Сектор за људске ресурсе Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др Жељко Нинчић, начелник Одељења за оперативну полицијске вештине и опремање полиције, Управа полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др Наташа Радосављевић-Стевановић, начелник Одељења за физичко-хемијска и токсиколошка вештачења, Национални центар за криминалистичку форензику, Управа криминалистичке полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др Владимир Шебек, шеф Одсека за борбу против корупције, Управа криминалистичке полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије.
Илија Раџић, главни координатор I, Дирекција полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије.
Марина Васић, главни службеник за управљање каријером запослених, Одељење за развој запослених и организације, Сектор за људске ресурсе Министарства унутрашњих послова Републике Србије.

Главни и одговорни уредник

Доц. др Божидар Оташевић

УРЕДНИК

Јасмина Владисављевић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Јасмина Милетић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николенџић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА:

Булевар Зорана Ђинђића 104
011/3148-734, 3148-739, e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ

(тираж: 800 примерака)

ШТАМПА: Комазец,

Краља Петра I, бб, Инђија

PDF верзија часописа доступна је на адреси:

<http://www.mup.gov.rs/> публикације,

и архива бројева од 2000. до 2015. године доступна је на адреси:

<http://prezentacije.mup.gov.rs/upravzaobrazovanje/bezbednost.html>

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Проф. др Тања КЕСИЋ
Предраг ЂЕТКОВИЋ
Проф. др Милан ЖАРКОВИЋ
- 5 АНАЛИЗА ПРИМЕНЕ НОВИХ ЗАКОНСКИХ РЕШЕЊА У СУЗБИЈАЊУ КОРУПЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
- Проф. др Валентина БАИЋ
Доц. др Ивана РАДОВАНОВИЋ
Милан ОЉАЧА
- 23 СОЦИОДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ХОМИЦИДАЛНЕ ПОПУЛАЦИЈЕ
- Катарина ТОМАШЕВИЋ
Др Саша Виријевић ЈОВАНОВИЋ
Др Јелена ЗДРАВКОВИЋ
- 48 УТИЦАЈ ДИГИТАЛНИХ ТЕХНОЛОГИЈА НА УНАПРЕЂЕЊЕ РАДА ПОЛИЦИЈЕ

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Проф. др Саша МИЈАЛКОВИЋ
Марко ЂОРЂЕВИЋ
- 65 ФЕНОМЕНОЛОГИЈА ПАРАМИЛИТАРИЗМА – ПРИЛОГ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊУ ТЕРМИНОЛОШКИХ ДИЛЕМА ЈЕЗИКА БЕЗБЕДНОСНИХ НАУКА
- Проф. др Зоран ЂУРЂЕВИЋ
Проф. др Ненад МИЛИЋ
- 84 ЗНАЧАЈ АНАЛИТИЧКЕ ПОДРШКЕ У СУПРОТСТАВЉАЊУ САВРЕМЕНИМ ОБЛИЦИМА КРИМИНАЛИТЕТА У УСЛОВИМА ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА
- Др Мина Т. ЗИРОЈЕВИЋ
Доц. др Дарко М. МАРКОВИЋ
- 103 ВЕРСКИ ФУНДИРАН САМОУБИЛАЧКИ ТЕРОРИЗАМ
- Проф. др Александар ЧУДАН
Ђурица НИКОЛИЋ
Проф. др Далибор КЕКИЋ
- 121 НОВА АРХИТЕКТУРА И РИЗИЦИ У ПОСЛОВАЊУ СА ПЛАТНИМ КАРТИЦАМА
- Бојан КУЗМАНОВИЋ
Доц. др Михаило ЗОГОВИЋ
- 138 УПОТРЕБА ДРУШТВЕНИХ МЕДИЈА У ПОБУЊЕНИЧКЕ И ПРОТИВПОБУЊЕНИЧКЕ СВРХЕ
- Катарина ЖИВАНОВИЋ
- 157 ЗЛОСТАВЉАЊЕ, МУЧЕЊЕ И ИЗНУЂИВАЊЕ ИСКАЗА ОСУМЊИЧЕНОГ У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
- Марина ВАСИЋ
- 174 УСПОСТАВЉАЊЕ СИСТЕМА КАРИЈЕРНОГ НАПРЕДОВАЊА ПОЛИЦИЈСКИХ СЛУЖБЕНИКА ЗАСНОВАНОГ НА ПРИНЦИПИМА УПРАВЉАЊА КОМПЕТЕНЦИЈАМА И УЧИНКОМ
- 191 УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

CONTENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

- Prof. Tanja KESIĆ, PhD
Predrag ĆETKOVIĆ
Prof. Milan ŽARKOVIĆ, PhD
- 5** ANALYSIS OF THE APPLICATION OF NEW LEGAL SOLUTIONS IN SUPPRESSION OF CORRUPTION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

- Prof. Valentina BAIĆ, PhD
Assistant Prof. Ivana RADOVANOVIĆ, PhD
Milan OLJAČA
- 23** SOCIODEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF THE HOMICIDAL POPULATION

- Katarina TOMAŠEVIĆ
Dr Saša Virijević JOVANOVIĆ
Dr Jelena ZDRAVKOVIĆ
- 48** THE INFLUENCE OF DIGITAL TECHNOLOGY ON POLICE WORK IMPROVEMENT

REVIEW PAPERS

- Prof. Saša MIJALKOVIĆ, PhD
Marko ĐORĐEVIĆ
- 65** PHENOMENOLOGY OF PARAMILITARISM – CONTRIBUTION TO OVERCOMING THE TERMINOLOGICAL DILEMMAS OF THE LANGUAGE OF SECURITY SCIENCES

- Prof. Zoran ĐURĐEVIĆ, PhD
Prof. Nenad MILIĆ, PhD
- 84** THE IMPORTANCE OF ANALYTICAL WORK IN COUNTERING CONTEMPORARY FORMS OF CRIME IN THE CONTEXT OF EU INTEGRATION

- Dr Mina T. ZIROJEVIĆ
Assistant Prof. Darko. M. MARKOVIĆ, PhD
- 103** RELIGION-MOTIVATED SUICIDE TERRORISM

- Prof. Aleksandar ČUDAN, PhD
Đurica NIKOLIĆ
Prof. Dalibor KEKIĆ, PhD
- 121** NEW ARCHITECTURE AND RISKS IN PAYMENT CARD OPERATIONS

- Bojan KUZMANOVIĆ
Assistant Prof. Mihailo ZOGOVIĆ, PhD
- 138** THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA ON INSURGENCY

- Katarina ŽIVANOVIĆ
- 157** ILL-TREATMENT, TORTURE OR EXTORTION OF CONFESSION FROM SUSPECTS IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF SERBIA

- Marina VASIĆ
- 174** ESTABLISHMENT OF A CAREER ADVANCEMENT SYSTEM FOR POLICE OFFICERS BASED ON THE PRINCIPLE OF COMPETENCY AND PERFORMANCE MANAGEMENT

- 191** INSTRUCTION FOR THE ASSOCIATES ABOUT EDITING THE MANUSCRIPTS

*Проф. др Тања КЕСИЋ**

Криминалистичко-полицијски универзитет

Маст. прав. Предраг ЋЕТКОВИЋ

Више јавно тужилаштво, Посебно одељење за сузбијање корупције, Београд

Проф. др Милан ЖАРКОВИЋ

Криминалистичко-полицијски универзитет

ДОИ: 10.5937/bezbednost2001005K

УДК: 343.352:343.85::343.14:343.197(497.11)

Оригинални научни рад

Примљен: 26. 2. 2020. године

Ревизија: 3. 3. 2020. године

Датум прихватања: 7. 4. 2020. године

Анализа примене нових законских решења у сузбијању корупције у Републици Србији¹

***Апстракт:** Борба против корупције спада у најважније задатке сваког друштва и државе, због чега се предузимају бројне активности усмерене у правцу адекватне превенције и сузбијања корупције. Најзначајније активности посвећене су изградњи свеобухватног нормативног оквира у борби против корупције, дефинисању корупције, инкриминацији коурптивних дела, успостављању специјализованих органа за борбу против корупције и изградњи оперативних и техничких капацитета тих органа у циљу успешне борбе против корупције. Мада појам корупције још увек није на јединствен начин дефинисан, корупција се може одредити као злоупотреба овлашћења ради личне*

¹ Овај рад је резултат реализовања научноистраживачког пројекта под називом *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду (2011–2019). Рад је презентован на Међународној научно-стручној конференцији „Савремена криминалистика и њене развојне димензије“ у организацији Међународног криминалистичког удружења. Конференција је одржана у Новом Саду 15. 11. 2019.

користи. Имајући у виду чињеницу да корупција води осиромашењу друштва и државе и губитку поверења грађана у демократске институције, Република Србија је донела нови Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције, којим су прописана коруптивна кривична дела и предвиђена је специјализација државних органа ради кривичног гоњења и суђења за та кривична дела. Такође, овим законом прописано је увођење финансијске форензике, службеника за везу са Тужилаштвом за организовани криминал и посебним одељењима за сузбијање корупције и формирање ударних група при надлежним тужилаштвима, а све у циљу успешног истраживања и доказивања коруптивних кривичних дела. У раду су представљени резултати рада Посебног одељења за сузбијање корупције при Вишем јавном тужилаштву у Београду у првој години рада, односно анализирана су: коруптивна кривична дела која су процесуирана, практична имплементација нових законских одредаба којима се унапређује истраживање и доказивање коруптивних кривичних дела и број судски окончаних поступака. Посебно је указано на одређене недостатке у законским решењима који отежавају ефикасну борбу против корупције.

Кључне речи: *корупција, специјализација, истраживање и доказивање.*

Уводна разматрања

Корупција је сложен феномен који је заступљен у скоро сваком друштву и перципира се као изузетно негативна појава, с обзиром да доводи до осиромашења друштва и губитка поверења грађана у демократске институције. Реч је о феномену који је давно препознат, имајући у виду да је премијер тадашње Краљевине Индије, још пре две хиљаде година, писао о моралним и политичким проблемима корупције у тој земљи (Ћирић et al., 2010: 28). Поједини аутори сматрају да је корупција неизбежна у савременом друштву, будући да без државне управе и бирократије не може бити ни корупције (Воск, 2013: 15–16). Такође, корупција се често повезује са неморалношћу, јер се у друштвима у којима нису прихваћена и доследно примењена чврста морална правила

која налажу осуду корупције стичу услови за већу подложност грађана корумпирању (Ћирић, 2009: 223).

У Републици Србији у употреби је дефиниција корупције коју прописује Закон о Агенцији за борбу против корупције, тако што под овим појмом подразумева однос који се заснива злоупотребом службеног, односно друштвеног положаја или утицаја, у јавном или приватном сектору, у циљу стицања личне користи или користи за другог (чл. 2).² Нешто редукованије одређење корупције налазимо у новом Закону о спречавању корупције, којим је прописано да се под корупцијом има сматрати однос који настаје коришћењем службеног или друштвеног положаја или утицаја ради стицања користи за себе или другог (чл. 2, т. 1).³ Дефиницију корупције предвиђену Законом о Агенцији за борбу против корупције користи и Национална стратегија за борбу против корупције у Републици Србији за период од 2013. до 2018. године.⁴ У теорији постоји слично мишљење, које под коруптивним понашањем подразумева сваки облик злоупотребе овлашћења ради личне или колективне користи у јавном и приватном сектору (Kurtović, 2005: 3).

Имајући у виду комплексност појма корупције, морамо нагласити да се она може проучавати с различитих аспеката, од којих је један и кривичноправни. Бавити се кривичноправним аспектом корупције, заправо значи установити да ли су и на који начин дефинисана коруптивна кривична дела уз анализу специфичности кривичног поступка, односно процесног механизма откривања и доказивања ових кривичних дела. Већ при одговору на прво питање наилазимо на проблем који се манифестује у недостатку јединствене дефиниције корупције јер кривично законодавство не садржи дефиницију коруптивних кривичних дела, па се корупција најчешће схвата као злоупотреба овлашћења ради приватне користи (*abuse of power for private gain*) (Божић et al., 2016: 457).⁵ Ипак, у теорији кривичног права постоји

² Службени гласник Републике Србије, бр. 97/08, 53/10, 66/11 – одлука УС, 112/13 – аутентично тумачење и 8/15 – одлука УС.

³ Службени гласник Републике Србије, бр. 35/19.

⁴ Службени гласник Републике Србије, бр. 57/13.

⁵ Овај концепт се користи у Глобалном програму Уједињених нација против корупције, који је прихваћен и у пракси Европске уније (посебно је спомиње Извјештај Европске уније о борби против корупције из 2011. године).

подела на коруптивна кривична дела у ужем и ширем смислу. Коруптивна кривична дела у ужем смислу јесу сва кривична дела код којих се санкционишу радње које се могу окарактерисати као искључиво коруптивне, као што су: примање мита, давање мита, давање и примање мита у вези са гласањем, примање мита у обављању привредне делатности и трговина утицајем. Коруптивна кривична дела у ширем смислу јесу кривична дела у која се могу убројати и она код којих се радња извршења појављује као последица корупције, али се сама корупција не може доказати (Центар за правосудна истраживања, 2017: 39). У сваком случају, један од услова *sine qua non* владавине права у одређеном друштву јесте уверење да се власт, а самим тим и њена злоупотреба, може и мора ограничити путем права (Илић, 2007: 221), што указује на значај кривичноправног аспекта борбе против корупције.

У овом раду пажња ће бити посвећена управо кривичноправном сузбијању корупције у Републици Србији, тако што ћемо најпре представити досадашње стање домаћег кривичног законодавства, а потом анализирати најновија законска решења у овој области и ефекте њихове примене.

Сумарни приказ досадашњих законских решења у кривичноправном сузбијању корупције

Прве активности усмерене на дефинисање посебних законских одредаба о сузбијању корупције везују се за Законик о кривичном поступку из 2001. године (ЗКП),⁶ који је у глави XXIXа садржавао одредбе о поступку за кривична дела организованог криминала, корупције и друга изузетно тешка кривична дела. Као коруптивна кривична дела закон је навео: злоупотребу службеног положаја, трговину утицајем, примање и давање мита. Поред тога, први пут су прописане и посебне доказне радње у циљу лакшег откривања и доказивања ових кривичних дела.

Убрзо након доношења ЗКП-а, 2002. године донет је и посебан Закон о организацији и надлежности државних органа у

⁶ Службени лист СРЈ, бр. 70/01 и 68/02 и Службени гласник Републике Србије, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 85/05 др. закон, 49/07, 20/09 – др. закон, 72/09 и 76/10.

сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела.⁷ Овим законом уређени су образовање, организација, надлежност и овлашћења државних органа и посебних организационих јединица државних органа, ради откривања, кривичног гоњења и суђења за таксативно наведена кривична дела (чл. 2). Међу њима су била и одређена кривична дела против службене дужности, када је окривљени, односно лице којем се даје мито, службено или одговорно лице које врши јавну функцију на основу избора, именована или постављена од стране Народне скупштине, Владе, Високог савета судства или Државног већа тужилаца.

Тада су први пут формирани посебни органи за супротстављање овим облицима криминала, као што су Посебно одељење за борбу против организованог криминала при Окружном јавном тужилаштву у Београду, Управа за сузбијање организованог криминала при Министарству унутрашњих послова, Посебно одељење Окружног суда у Београду и Посебно одељење Врховног суда Србије за поступање у првом, односно другом степену у случајевима наведених кривичних дела и Посебна притворска јединица при Окружном затвору у Београду за издржавање притвора одређеног у посебном поступку за кривична дела организованог криминала, корупције и друга посебно тешка кривична дела.

Закон је дефинисао и посебна овлашћења надлежних државних органа у поступку за кривична дела организованог криминала, предвиђајући да ће се примењивати одредбе главе XXIXа ЗКП-а, ако његовим одредбама није друкчије одређено. Прописана су и правила која се односе на подношење нових доказа; право на разгледање списа; рокови у којима се мора спровести вештачење и доставити налаз и мишљење вештака; вођење записника и аудио и видео бележење тока главног претреса; могућност испитивања сведока помоћу конференцијске видео-везе и путем међународне кривичноправне помоћи; право суда да одреди заштиту личних података о сведоку и оштећеном и обавезу чувања службене тајне у овим поступцима.

⁷ Службени гласник Републике Србије, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – др. закон, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11, 101/11 и 32/13.

Значајне су и одредбе којима је предвиђена обавеза за лица која врше функцију, односно обављају послове и задатке у државним органима и посебним организационим јединицама предвиђеним законом, да пре ступања на функцију, односно рад, доставе Агенцији за борбу против корупције, у писаној форми, потпуне и тачне податке о својој имовини и имовини свог брачног друга, крвних сродника у правој линији, а у побочној до трећег степена крвног сродства и у тазбинском сродству до другог степена. Евидентирање и провера тих података стављени су у надлежност Агенције за борбу против корупције (чл. 16, ст. 1 и 2). Безбедносне провере лица која раде у специјализованим државним органима биле су у надлежности Министарства унутрашњих послова, Безбедносно-информативне агенције и Војно-безбедносне агенције.

Овај закон мењан је више пута, па је изменама и допунама из 2013. године промењен и каталог коруптивних кривичних дела, у смислу да су њиме обухваћена и следећа кривична дела: злоупотреба положаја одговорног лица, злоупотреба у вези са јавном набавком и злоупотреба службеног положаја, када вредност прибављене имовинске користи прелази износ од 200.000.000 динара.

Анализа актуелних законских одредаба о кривичноправном сузбијању корупције

Нови Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције (ЗОНДОСОКТК)⁸ донет је 2016. године, а почео је да се примењује од 1. марта 2018. године. Закон је предвидео решења која нису само „козметичке измене“, већ би суштински требало да створе платформу за ефикасну и опсежну борбу против најмалигнијих форми криминала и буду моћно оружје у рукама државе, пре све јавног тужилаштва као органа који врши кривични прогон у име државе (Ћетковић, 2018: 98).

Таксативно су наведена кривична дела на која се примењује овај закон, без посебног издвајања коруптивних

⁸ Службени гласник Републике Србије, бр. 94/16 и 87/18 – др. закон.

кривичних дела (чл. 2 ЗОНДОСОКТК). Ипак, закон доноси новине прописијући специјализацију надлежних државних органа за сузбијање корупције. Законом је предвиђено да су у поступцима за коруптивна кривична дела надлежни следећи државни органи: посебна одељења виших јавних тужилаштава за сузбијање корупције, организациона јединица Министарства унутрашњих послова надлежна за сузбијање корупције и посебна одељења виших судова за сузбијање корупције. Надлежност посебних одељења виших јавних тужилаштава и посебних судских одељења виших судова покрива подручја апелационих судова у Београду, Краљеву, Нишу и Новом Саду.

Посебне одредбе овог закона посвећене су служби финансијске форензике, за коју је предвиђено да се може основати у Тужилаштву за организовани криминал и у посебним одељењима виших јавних тужилаштава за сузбијање корупције. Предвиђено је да послове у овој служби обављају финансијски форензичари, који би требало да пруже помоћ јавном тужиоцу у анализи токова новца и финансијских трансакција у циљу кривичног гоњења. Законом је дефинисано да је финансијски форензичар државни службеник који поседује посебна стручна знања из области финансија, рачуноводства, ревизије, банкарског, берзанског и привредног пословања, а који је завршио специјализовану обуку у Правосудној академији из области кривичног права. Чињеница је да је досадашња пракса кривичног гоњења извршилаца кривичних дела из области привреде и финансија показала да надлежни државни органи не располажу потребним знањима како би се адекватно откривала и доказивала ова кривична дела и тиме створили услови за успешно вођење кривичних поступака, па се овакво законско решење може оценити као исправно (Ћетковић, 2018: 102).

ЗОНДОСОКТК посебну пажњу посвећује сарадњи између државних органа, па прописује обавезу за одређен број државних институција да одреде најмање једног службеника за везу ради остваривања сарадње и ефикаснијег достављања података из ових органа Тужилаштву за организовани криминал и посебним одељењима виших јавних тужилаштава за сузбијање корупције. У питању су Пореска управа, Пореска полиција, Управа царина, Народна банка Србије, Управа за спречавање прања новца, Агенција за борбу против корупције и друге таксативно наведене

институције (чл. 20). Повезаност преко службеника за везу требало би да омогући бржи проток информација између надлежних државних органа и ефикаснији кривични прогон учинилаца ових кривичних дела. Но, поставља се питање да ли „најмање један“ службеник за везу може благовремено да одговори свим захтевима тужилаштва за траженим информацијама. Чини се да би било боље да је законодавац предвидео одређивање „по једног“ службеника за везу како би размена информација између надлежних државних органа била ефикаснија (Њетковић, 2018: 103).

У циљу успешне борбе против организованог криминала, тероризма и корупције предвиђено је формирање ударних група. Ударна група се образује одлуком надлежног вишег јавног тужиоца, по прибављеној сагласности републичког јавног тужиоца, а њоме руководе јавни тужиоци или њихови заменици. У састав ударне групе именују се чланови из реда запослених у државним и другим органима, зависно од предмета рада утврђеног одлуком о образовању ударне групе, само уз њихову сагласност и сагласност руководиоца органа из којег се именују запослени. Ударне групе означавају савремене видове деловања органа гоњења, који треба да омогуће бржу и отворену размену информација са терена и прикупљених доказа између чланова без потребе за достављањем формалних захтева (Крстић, 2017: 81). „Непосреднији рад и константно реферисање, упућеност полицијских службеника на тужиоца и конструктивни мониторинг тужиоца олакшавају вођење специфичних и комплексних истрага“ (Крстић, 2017: 81).

У прелазним одредбама ЗОНДОСОКТК, тачније у чл. 30 предвиђено је да се кривични поступци покренути због кривичних дела предвиђених овим законом имају окончати пред јавним тужилаштвом или судом који су били функционално надлежни за поступање пре почетка примене овог закона. Упркос одредби из чл. 7 ЗКП којом је дефинисано покретање кривичног поступка и чињеници да се она не односи на предмете из предистражног поступка, више хиљада таквих предмета достављено је на даље поступање посебним одељењима јавних тужилаштва за сузбијање корупције. На тај начин, Посебно одељење за сузбијање корупције Вишег јавног тужилаштва у Београду задужило је између 5.000 и 6.000 предмета и тиме је започело рад из „дебелог

минуса“ . Та ситуација је могла бити избегнута да је законодавац предвидео да ће у надлежности раније функционално надлежних јавних тужилаштава или судова остати предмети у којима је предузето или започето кривично гоњење, или сви предмети који су примљени закључно са 28. фебруаром 2018. године (Ћетковић, 2018: 104).

Резултати Посебног одељења за сузбијање корупције при Вишем јавном тужилаштву у Београду у првој години рада

Коментар о учинку⁹ посебних одељења за сузбијање корупције при вишим јавним тужилаштвима у Београду, Краљеву, Нишу и Новом Саду у првих годину дана рада даћемо на основу статистичког узорка који је прибављен из Вишег јавног тужилаштва у Београду, Посебног одељења за сузбијање корупције (ВЈТПОСК) као највећег посебног одељења за борбу против корупције у Републици Србији.

У току првих годину дана рада, у ВЈТПОСК у Београду поступало је 17 заменика јавних тужилаца, који су задужили 2.905 КТКО (кривична тужба корупција) предмета и 2.512 КТРКО (кривична тужба разно корупција) предмета, односно укупно 5.417 кривичних предмета са 5.708 пријављених лица, или 318,6 кривичних предмета по сваком обрађивачу предмета (*per capita*). Највећи узрок оволике оптерећености јесте поменута спорна одредба чл. 30 ЗОНДОСОКТК, којом је предвиђено да ће само кривични поступци који су започети пред јавним тужилаштом или судом који су били функционално надлежни пре дана почетка примене закона бити окончани пред тим судовима или тужилаштвима.

⁹ Према подацима Тужилаштва за организовани криминал, током 2017. и 2018. године број подигнутих оптужница за коруптивна кривична дела је свега 34, од тога велики број се односи на царинску контролу робе где су оптужени полицијски службеници. Наведено према: Цвејин, Ж. *Процена напретка Србије у испуњавању политичких критеријума у преговорима са ЕУ. Трећи део: Корупција и организовани криминал у Србији – у потрази за интегритетом*, Центар за истраживање, транспарентност и одговорност (ЦРТА), Београд, 2018, стр. 33 34. Доступно на: <https://crta.rs>2019/06>Izv...> , приступљено: 1. 10. 2019.

Овако срочена одредба довела је до великог прилива предмета у новооснована одељења за борбу против корупције. По нашем мишљењу тиме је отежана ефикасност рада тих одељења, јер су ВЈТПОСК оптерећена предметима који су дуги низ година били у предистражном поступку. Такође, и сам проток времена је додатно отежао рад на тим предметима. Зашто је до оваквог „преливања“ неуратених предмета дошло, питање је на које само законодавац може да одговори. Пре него што је одредба чл. 30 овог закона формулисана онако како је ушла у законски текст, нужно је било извршити барем прелиминарну процену броја предмета који ће, пре свега из основних тужилаштава, али и из виших тужилаштава, прећи у надлежност ВЈТПОСК, што очито није учињено, те је неколико хиљада предмета од 1. 3. 2018. године прешло у надлежност ВЈТПОСК.

Поступајући по наведеним предметима, већ у првој години рада ВЈТПОСК у Београду решило је највећи део ових предмета. Кривичне пријаве против 2.204 лица су одбачене, док су предмети против 1.324 лица враћени на надлежност основним и вишим јавним тужилаштвима из којих су достављени због непостојања кривичних дела из надлежности ВЈТПОСК у Београду. У првој години ВЈТПОСК у Београду покренуло је истрагу против 435 лица, и оптужило 133 окривљена лица, од чега је 20 лица на оптужницама, а 113 лица су по оптужним предлозима изведена пред суд. Суд је у првој години донео и пресуде против 94 лица у првом степену по поднетим оптужним актима ВЈТПОСК у Београду.

Поред тога, кроз начело опортунитета, односно кроз одлагање кривичног гоњења (КЕОКО), одбачене су кривичне пријаве против 65 лица, а закључени су споразуми о признању кривичног дела са 114 лица у првој години поступања ВЈТПОСК. Треба рећи да је ВЈТПОСК покренуло и финансијске истраге против 143 лица по Закону о одузимању имовине проистекле из кривичног дела (ЗОИК),¹⁰ као важног инструмента за одузимање криминалцима финансијске подлоге за даље вршење кривичних дела.

Када се има у виду структура криминалитета којом се баве ВЈТПОСК, морало би се из наведених статистика закључити да су

¹⁰ Службени гласник Републике Србије, бр. 32/13, 94/16 и 35/19.

постигнути резултати изванредни, што и јесте била оцена државних органа Републике Србије који су евалуирали резултате новооснованих одељења, пре свега Министарства правде Републике Србије. Наш је став да су централизација и специјализација органа који ће се бавити борбом против корупције, које су учињене почев од 1. марта 2018. године, значајно допринеле ефикаснијем поступању државних органа у предметима привредног криминала и против службене дужности, који чине нуклеус надлежности ВЈТПОСК.

* * *

Потребно је мало детаљније образложити и анализирати приказане резултате рада ВЈТПОСК у Београду. Оно што на први поглед може деловати као негативан тренд у раду ВЈТПОСК, а то је велики број негативних одлука по поднетим кривичним пријавама (поменутих 2.204 лица против којих су одбачене кривичне пријаве), заслужује дубљу анализу и сагледавање како би се из правог угла могао донети закључак о позитивним ефектима поступања ВЈТПОСК у Београду у предметима корупције. Пре свега, као што смо већ напоменули, велики број предмета које је ВЈТПОСК у Београду добила у рад јесу предмети са временом извршења од пре три, четири па до десет или више година од тренутка преласка предмета у надлежност ВЈТПОСК. У таквим предметима је доказивање услед протека времена значајно отежано, поготово када су у питању лична доказна средства, односно сведоци. После више година од догађаја сасвим је нормално да сведоци више не могу да се сете и кроз исказ дат јавном тужиоцу репродукују околности из времена извршења евентуалног кривичног дела, па је услед доказног дефицита тужилаштво било приморано да доноси негативне одлуке и одбацује кривичне пријаве.

Друга веома важна околност на коју треба указати јесте структура подносилаца кривичних пријава јавном тужилаштву када су у питању кривична дела из надлежности ВЈТПОСК. Апроксимативно 85% кривичних пријава ВЈТПОСК поднела су физичка и правна лица, а свега 15% кривичних пријава поднела је полиција као државни орган специјализован за откривање

учинилаца кривичних дела, који је уз то обавезан и да се пре подношења кривичне пријаве консултује са тужиоцем. При оваквој структури предмета, које су већином формирали непрофесионални органи на основу кривичних пријава, мора се пажња посветити и анализи лаичког посматрања кривичног дела. Велики број грађана подноси кривичне пријаве када је незадовољно одлукама других државних органа, посматрајући кривични поступак као *ultima ratio* за заштиту својих интереса (нпр. грађани незадовољни одлукама центара за социјални рад често подносе кривичне пријаве против службеника тих центара и сл.). Као посебно „популарно“ кривично дело за које пријаве подносе грађани издвојила се злоупотреба службеног положаја, јер је за грађане свака повреда њихових права нека злоупотреба, што све доприноси значајном „затрпавању“ ВЈТПОСК пријавама чији исход у великом проценту бива негативна тужилачка одлука, односно одбацивање кривичне пријаве.

Што се тиче привреде, тамо правна лица, односно њихови овлашћени представници врло често преносе пословне неспоразуме на терен кривичног права, па се кршење принципа *pacta sunt servanda*, које би могло да се реши кроз одлуке привредних судова, „допуњује за сваки случај“ подношењем кривичне пријаве против друге стране у спору, а честе су и обостране кривичне пријаве. Поред тога, за привредна друштва и њихове овлашћене представнике као да не постоји други облик трансгресије сем кривичног дела, односно као да привредни преступи и прекршаји по њиховом поимању не производе довољан ефекат „заstraшивања“ друге стране. У привреди се по квантитету поднетих пријава истиче кривично дело злоупотребе положаја одговорног лица. Стога и не чуди измена бића овог кривичног дела од 1. марта 2018. године,¹¹ којом је предвиђено да се за ово кривично дело неко може гонити само ако тиме нису остварена обележја неког другог кривичног дела, чиме је подцртан његов супсидијаритет у односу на нека друга специјалнија кривична дела, а све како се не би ионако широка инкриминација неосновано примењивала.

Сматрамо да ове околности ближе појашњавају знатан број негативних тужилачких одлука у првој години рада ВЈТПОСК у

¹¹ Службени гласник Републике Србије, бр. 94/16.

Београду, кроз које је практично направљена преко потребна тријажа предмета који могу бити изведени пред суд, у односу на оне које је одавно требало решити јавнотужилачком одлуком.

Нарочито охрабрује чињеница да је истрага покренута против 435 лица, док је знатно већи број њих осумњичен у скраћеном поступку у фази предузимања доказних радњи којима се проверавају поднете кривичне пријаве. Када се има у виду структура кривичних дела против привреде, од којих многа спадају у криминал тзв. белог оковратника (Јовашевић, 2002: 255), чије је доказивање знатно отежано, може се закључити да су посебна одељења за сузбијање корупције учинила значајан помак у вођењу поступака за ова кривична дела, барем када је у питању број лица против којих се воде истражни поступци.

За прву годину рада се и број од 94 пресуде за кривична дела из надлежности ВЈТПОСК може оценити као више него задовољавајући, јер су судови пред којима ВЈТПОСК поступа по закону формиран и истовремено са тужилаштвима, те су пред суд само дошла оптужења ВЈТПОСК у Београду, па су све донете пресуде резултат рада ВЈТПОСК у истрази и валидно прикупљених доказа на основу којих је суд донео наведене пресуде.

Значајан број предмета решен је и кроз примену института одлагања кривичног гоњења и закључење споразума о признању кривичног дела. Структура кривичних дела за која су закључивани споразуми о признању кривичног дела је различита, мада предњаче споразуми закључени за кривично дело проневера и проневера у обављању привредне делатности.

Из наведеног се може извести закључак да је споразум о признању кривичног дела веома битан алат у раду ВЈТПОСК и да је и кроз рад овог одељења потврђена оправданост увођења овог института у наше кривично процесно право. Треба додати и да је ВЈТПОСК приликом закључења споразума о признању кривичног дела условљавало његово закључење враћањем имовинске користи прибављене извршењем кривичних дела. На тај начин је одмах обезбеђиван оштећеним лицима *iustuts titulus* за покретање извршног поступка уколико се у року остављеном у пресудама не врати прибављена имовинска корист. Често су и условне осуде изрицане по споразумима биле под претњом опозива ако се не

врати оштећенима противправна имовинска корист, чиме је тужилаштво гледало и да поврати поверење грађана у правосуђе.

Покренут је и велики број финансијских истрага против 143 лица, што је посебно значајно код кривичних дела против привреде, али и против службене дужности, којима је могуће прибавити значајну имовину проистеклу из кривичног дела. Међутим, крајњи ефекти покренутих финансијских истрага моћи ће да се оцене тек након окончања поступака за трајно одузимање имовине проистекле из кривичних дела, до чега након прве године рада ВЈТПОСК у Београду још није дошло у озбиљнијој мери.

Закључак

Ефикасна борба у сузбијању корупције подразумева сплет различитих активности које предузимају бројни државни органи. Кривичноправни одговор на корупцију, као *ultima ratio*, обухвата прецизно инкриминисање коруптивних понашања. У раду смо представили како је текао овај процес од првог издвајања коруптивних дела до данашњих дана. Укратко смо представили најважније одредбе два посебна закона која су донета у овој области, чији је заједнички именоватељ формирање посебних органа, односно посебних организационих јединица при постојећим државним органима у кривичноправном систему за сузбијање корупције. Анализирали смо најважније одредбе ових закона како бисмо указали на механизме који стоје на располагању специјализованим органима за откривање, кривично гоњење и суђење коруптивних кривичних дела.

Од нарочитог значаја је последњи део рада који је посвећен представљању и анализи резултата рада Посебног одељења за сузбијање корупције при Вишем јавном тужилаштву у Београду. На основу података о раду овог органа у протеклих годину дана, можемо закључити да је поступано у 5.417 кривичних предмета са 5.708 пријављених лица. Одбачене су кривичне пријаве против 2.204 лица, док су предмети против 1.324 лица враћени на надлежност основним и вишим јавним тужилаштвима из којих су достављени због непостојања кривичних дела из надлежности ВЈТПОСК у Београду. У првој години ВЈТПОСК у Београду

покренуло је истрагу против 435 лица, и оптужило 133 окривљена лица. Суд је у првој години донео првостепене пресуде против 94 лица.

Одређен број предмета решен је применом одлагања кривичног гоњења и закључивањем споразума о признању кривичног дела. Као нарочито значајно истичемо да је ВЈТПОСК покренуло и финансијске истраге, а склапање споразума о признању кривичног дела и изречене условне осуде условљавало је враћањем противправно прибављене имовинске користи.

Литература

1. Bock, M. (2013). *O uzrocima korupcije i njenoj neminovnosti u savremenom društvu*. U Zbornik radova „Borba protiv korupcije, iskustva i poređenja“, Institut za uporedno pravo, Beograd, str. 11–19.
2. Божић, В., Кесић, Т. (2016). *Казненоправни одговори на корупцију уз предлоге de lege ferenda*. У Зборник радова „Европске интеграције: правда, слобода и безбедност“, Том 1, Научно-стручни скуп са међународним учешћем, Криминалистичко-полицијска академија и „Фондација Ханс Зајдел“, Тара-Београд, стр. 455–482.
3. Цвејин, Ж. (2018). *Процена напретка Србије у испуњавању политичких критеријума у преговорима са ЕУ. Трећи део: Корупција и организовани криминал у Србији – у потрази за интегритетом*, Центар за истраживање, транспарентност и одговорност (ЦРТА), <https://crta.rs/2019/06/Izv>, доступан 1. 10. 2019.
4. Центар за правосудна истраживања, *Улога тужилаштва у борби против корупције и организованог криминала у Републици Србији*, Београд, www.cepris.org/2017/12, доступно: 1. 10. 2019.
5. Ћетковић, П. (2018). Коментар поводом почетка примене Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције, *Правник у правосуђу*, 159/160: 98–104.
6. Ћирић, Ј., Рељановић, М., Ненадић, Н., Јовановић, М., Добрашиновић, Д., Пејовић Д. (2010). *Корупција и*

- методолошки проблеми. У Зборник радова „Корупција – проблеми и превазилажење проблема“, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 28–37.*
7. Ћирић, Ј. (2009). Криза морала и корупције, *Нова српска политичка мисао*, год. XVII, 1–2: 233–252.
 8. Илић, П.Г. (2007). *Кривичнопроцесни аспекти корупције. У Зборник радова „Корупција – основни појмови и механизми за борбу“, Београд.*
 9. Јовашевић, Д. (2002). *Лексикон кривичног права*, Службени лист СРЈ, Београд.
 10. Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/05, 88/05 – испр., 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19.
 11. Крстић, Г. (2017). Специјализација државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције са посебним освртом на однос између јавног тужилаштва и полиције, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, 3: 67–96.
 12. Kurtović, A. (2005). *Standardi i instrumenti Konvencije UN protiv korupcije u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu. У Zbornik radova „Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva“, Zagreb, str. 3–37.*
 13. *Национална стратегија за борбу против корупције у Републици Србији за период од 2013. до 2018. године*, Службени гласник Републике Србије, бр. 57/13.
 14. *Закон о Агенцији за борбу против корупције*, Службени гласник Републике Србије, бр. 97/08, 53/10, 66/11 – одлука УС, 112/13 – аутентично тумачење и 8/15 – одлука УС.
 15. *Закону о одузимању имовине проистекле из кривичног дела*, Службени гласник Републике Србије, бр. 32/13, 94/16 и 35/19.
 16. *Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела*, Службени гласник Републике Србије, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – др. закон, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11, 101/11 и 32/13.
 17. *Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и*

корупције, Службени гласник Републике Србије, бр. 94/16 и 87/18 – др. закон.

18. Закон о спречавању корупције, Службени гласник Републике Србије, бр. 35/19.

19. Законик о кривичном поступку, Службени лист СРЈ, бр. 70/01 и 68/02 и Службени гласник Републике Србије, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 85/05 др. закон, 49/07, 20/09 – др. закон, 72/09 и 76/10.

Analysis of the Application of New Legal Solutions in Suppression of Corruption in the Republic of Serbia

***Abstract:** The fight against corruption is the overriding task of every society and state because of which many activities are undertaken that are directed towards adequate prevention and suppression of corruption. The most important activities are dedicated to building comprehensive normative framework in the suppression of corruption, through defining corruption, incrimination of the corruption offenses, establishment of specialized state bodies for the suppression of corruption and defining operational and technical capacities of these bodies in order to successfully fight against corruption. Although the concept of corruption has not yet been uniquely defined, corruption can be defined as abuse of power for private gain. Bearing in mind the fact that corruption leads to impoverishment of the society and state and loss of citizens' confidence in democratic institutions, the Republic of Serbia adopted the new Law on Organisation and Jurisdiction of Government Authorities in the Suppression of Organised Crime, Terrorism and Corruption that prescribes corruptive criminal offenses and foresees specialization of state bodies in order to prosecute and try such criminal offenses. Also, the law provides for the establishment of financial forensics units, connecting officials within the Prosecutor's Office for Organised Crime and the Special Department of the Public Prosecutor's Offices for the Suppression of Corruption and establishment of task forces within mentioned Public Prosecutor's Offices, in order to successfully investigate and prove corruptive criminal offenses. Since more than one year has passed from the beginning of the application of this law, we will present the work results of the Special Department for the*

Suppression of Corruption within the Higher Public Prosecution Office in Belgrade. Therefore, in this paper we will analyse: corruptive criminal offenses prosecuted during the first year; practical implementation of the new legal provisions which improve investigation and proving of corruptive criminal offenses and the number of court-terminated proceedings. Special attention will be paid to cooperation between specialized bodies for the suppression of corruption. In addition to the practical application analysis of the Law on Organisation and Jurisdiction of Government Authorities in the Suppression of Organised Crime, Terrorism and Corruption focusing on the example of the Special Department for the Suppression of Corruption in Belgrade, we will point out certain deficiencies in the legal provisions that make it difficult to efficiently fight against corruption.

Key words: *corruption, specialization, investigation and proving.*

*Проф. др Валентина БАИЋ**

Криминалистичко-полицијски универзитет

*Доц. др Ивана РАДОВАНОВИЋ***

Криминалистичко-полицијски универзитет

*Милан ОЉАЧА****

Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

ДОИ: 10.5937/bezbednost2001023В

УДК: 343.91:343.611-051::343.97(497.11)

Оригинални научни рад

Примљен: 4. 11. 2019. године

Датум прихватања: 7. 4. 2020. године

Социодемографске карактеристике хомицидалне популације

***Апстракт:** Имајући у виду да убиство представља најтежи облик криминалне активности, чија је распрострањеност најжалост постала социјални проблем од огромног значаја, циљ овог истраживања био је да у садашњим друштвеним околностима идентификујемо социодемографске карактеристике хомицидалне популације, која се тренутно налази на издржавању казне затвора у највећим казнено-поправним заводима на територији Србије. Истраживање је спроведено током 2019. године и обухватило је 138 осуђеника мушког пола старости 24–78 година, који су издржавали казну затвора у казнено-поправним заводима у Нишу, Пожаревицу, Падинској скели и Сремској Митровици због извршених кривичних дела убиства из члана 113 и тешког убиства из члана 114 КЗС. Резултати истраживања показују да је највећи број убица старости од 31 до 40 година, као и да су рођени односно имају пребивалиште у градским срединама. У погледу радног и социјалног статуса, резултати показују да су убице у највећем проценту особе са завршеном средњом школом, да су пре*

* valentina.baic@kpu.edu.rs

** ivana.radovanovic@kpu.edu.rs

*** milanolja@ff.uns.ac.rs

издржавања казне затвора били запослени на неодређено време, да су по занимању занатлије и техничари разних струка, да су неочењени, као и да су средњег социоекономског статуса. У погледу криминалне активности, највећи проценат убица је раније био осуђиван због имовинских и насилних деликата.

Кључне речи: хомицидална популација, убиство, социодемографске карактеристике, осуђеничка популација.

Увод

Као један од најтежих облика интерперсоналног насиља, убиство се разликује од свих других насилних облика понашања, како по својим манифестацијама тако и по последицама. Сложеност овог деликта, старог колико и свет, захтева и комплексна културолошка, социолошка, криминолошка и психолошка истраживања, посебно због чињенице да се ради о екстремном облику интерперсоналног насиља чије су последице непоправљиве. Изучавање социодемографских карактеристика извршилаца кривичног дела убиства представља афирмацију приступа овом криминалном феномену као комплексној појави, која је резултат дејства мноштва социјалних и персоналних чинилаца (Симеуновић-Патић, 2002: 289).

Нажалост, међу истраживачима нема баш много сагласности о вредновању значаја социјалних карактеристика. Поједини истраживачи им придају значење детерминанти проблема који истражују. Други их третирају као дискриминанте између учинилаца кривичних дела и „нормалне“ популације, а трећи као варијабле које служе за дескрипцију понашања које описују.

Чињеница да постоји разлика у истраживачком статусу социјалних карактеристика не умањује потребу за њиховим истраживањем, јер оне заиста могу имати и улогу детерминанти, као нпр. у вредносним системима (Аларгић, 2012: 224) и ставовима, али могу бити и дескриптивне варијабле, које значајно појашњавају природу феномена који се изучава.

У истраживањима кривичних дела убистава, социодемографске карактеристике се могу појавити у свим наведеним улогама. Ипак, најчешће се налазе у улози варијабли које говоре о карактеристикама самих извршилаца у односу на

оне који су учинили нека друга кривична дела или оне који нису кривично процесуирани. Нека од тих истраживања спроведена су знатно раније, али су упркос томе њихови резултати занимљиви и дан данас, посебно због чињенице да се могу упоредити са резултатима новијих истраживања и на тај начин инспирисати истраживаче да поставе различите хипотезе.

Имајући у виду да убиство представља најтежи облик криминалне активности, чија је распрострањеност најжалост постала социјални проблем од огромног значаја, циљ овог истраживања био је да у садашњим друштвеним околностима идентификујемо социодемографске карактеристике хомицидалне популације, која се тренутно налази на издржавању казне затвора у највећим казнено-поправним заводима на територији Србије.

У делу који следи аутори ће елаборирати преглед већег броја резултата истраживања која су се бавила феноменолошким одредницама кривичног дела убиства на нашим просторима. Затим ћемо презентовати резултате предметног истраживања и коначно дати кратак и уопштен осврт на главне резултате и њихове импликације.

Преглед ранијих истраживања у Србији

У једном од првих истраживања (Пешић, 1972), изведеном у оквиру програма Института за криминолошка и социолошка истраживања, анализирани су различите феноменолошке и етиолошке одреднице убистава на узорку од 1.000 учинилаца овог деликта, са простора бивше државе СФР Југославије. Подаци у истраживању су добијени анализом кривичних предмета и обухватили су неке од социодемографских карактеристика, као што су: пол, старост, занимање, образовни ниво, поврат и врсте поврата. Према резултатима овог истраживања, убице су биле најчешће особе мушког пола (87,3%), земљорадници (44,5%) или радници (32,2%), старости између 21 и 30 година (40,7%) или 31 и 40 година (29,9%), неписмени (27,7%), са завршена четири разреда (39,2%), односно осам разреда основне школе (25,3%). У погледу раније осуђиваности, резултати показују да извршиоци овог деликта нису били кажњавани (79%), док је 21% било осуђивано због насилних (15,2%) и имовинских деликата (13,2%).

У истраживању Млађеновић-Купчевић (1972) утврђено је да су убице биле особе старости до 30 година и ниског образовног статуса (две трећине извршилаца). У погледу осталих социодемографских карактеристика, резултати показују да је највећи број убица живео на селу, као и да су по занимању били претежно пољопривредници и радници.

Следећа студија која је релевантна за проблем овог рада јесте „Кајинов грех – психолошка типологија убица“ Лепосаве Крон (2000). Иако се типологија која се помиње у називу студије заправо односи на анализу личности убица, истраживањем је обухваћено и неколико социодемографских карактеристика, као што су: старост, образовање, запосленост у време извршења кривичног дела и брачни статус. Пол испитаника није био анализиран, будући да су узорак чинили искључиво особе мушког пола¹. Према резултатима овог истраживања највећи број убица био је старости између 20 и 30 година (40,1%), а затим између 30 и 40 година (35,2%). У погледу школске спреме, резултати истраживања показују да је највише убица имало завршену занатску или стручну средњу школу (50,7%), да је 21,9% имало завршена четири разреда основне школе или непотпуно завршену основну школу (5–7 разреда – 9,9%). Што се тиче запослености у време извршења кривичног дела, може се рећи да је преко две трећине убица било запослено. У погледу брачног статуса, резултати показују да је 65% убица било ожењено, односно да је 35% било неожењено, као и да је 29,6% (од 65% који су били ожењени) из различитих разлога доживело развод и губитак породице.

У овом контексту важно је поменути и истраживање Симеуновић-Патић (2003). Оно је обухватало 486 правноснажно осуђених особа оба пола² (94% мушкараца и 6% жена) свих узрасних категорија. Резултати су показали да су извршиоци кривичног дела убиства мушког пола били старости између 25 и 34 године (27,5%), али да је био значајан проценат и оних који су

¹ Узорак су чинила 142 испитаника мушког пола који су извршили кривично дело убиства и налазили су се на издржавању казне затвора у казнено-поправним заводима у Пожаревцу, Нишу и Сремској Митровици.

² У раду ћемо презентовати само резултате који се односе на осуђеничку популацију мушког пола.

старости између 35 и 44 године (19,5%). У погледу нивоа школског образовања, највећи број убица је имао завршену средњу стручну школу (32,2%), односно средњу школу општег смера (28%), док је највише било квалификованих радника и занатлија (39%), као и оних без занимања (16%). Дистрибуција података код варијабле „запосленост“ показала је да је 27% убица незапослено, да је 15% било повремено запослено, док је чак 58% било запослено или радило на приватном имању. Што се тиче социоекономског статуса, резултати су показали да је 45% убица било средњег статуса, 36,5% је било екстремно лошег социоекономског статуса, као и да је свега 18,5% живело релативно ситуирано. У погледу социјалних прилика, резултати су показали да је 38% убица водило порекло из породица неквалификованих и полуквалификованих радника, 20,2% из породица земљорадника, 16% из породица квалификованих радника и, коначно, 12,6% из породица службеника. Када је у питању карактер места рођења и места пребивалишта, највећи проценат убица је рођен и живео у граду (54,5%), док је свега 25% рођено и живело на селу. Подаци о брачном статусу убица у време извршења кривичног дела показали су да је 41,3% убица било ожењено, тј. живело у браку, док је 45,4% било неожењено или разведено (11%). У погледу раније криминалне активности, резултати су показали да је 42,4% убица било раније осуђивано, од чега је 28% било санкционирано за ненасилне деликте (имовински деликти), а 14,4% за насилне деликте. У погледу варијабле „комплетност примарне породице“, резултати показују да је чак 63% убица одрасло с оба родитеља, али су односи унутар породице били дисфункционални.

Претпоследња у низу студија о којој ће у овом раду бити речи јесте студија под називом „Убиство у породици“ (Ковачевић, Кесман, 2006). Истраживање је спроведено у периоду од 1993. до 2002. године и обухватало је 263 извршиоца кривичног дела убиства које је извршено у породици (9,88% је имало карактер вишеструког убиства), од чега је 79,7% било мушкараца, а 20,3% жена³. Подаци у студији су добијени на основу анализе судско-

³ Као и у претходном коментару, у раду ћемо презентовати само резултате који се односе на осуђеничку популацију мушког пола, с обзиром да се на њу односи предмет овог истраживања.

психијатријских вештачења, при чему су узете у обзир и социодемографске карактеристике извршилаца. Резултати показују да је највећи проценат убистава у породици извршен од стране особа мушког пола просечне старости 42,5 година, односно старости између 30–39 година (26,4%), а затим и старости између 40–49 година (25%). У погледу нивоа школског образовања, резултати су показали да је највећи број убица имао незавршену основну школу (26,6%), затим завршену основну школу (19,8%) и завршену средњу школу (26,4%). У погледу запослености и радног статуса, резултати истраживања су показали да су убице у највећем проценту у време извршења кривичног дела били незапослени (53,3%), као и да у погледу радног статуса доминирају службеници (31,1%), затим радници (25,9%) и земљорадници (20,7%). Подаци о брачном статусу показују да су убице у време извршења кривичног дела у највећем проценту били ожењени (52%), затим неожењени (26,2%) или су живели у ванбрачној заједници (21%). У погледу структуре примарне породице, резултати показују да је највећи број убица одрастао у комплетним породицама (56,1%), односно да је 32,5% убица одрасло у дисфункционалним породицама. И коначно, у погледу раније осуђиваности, резултати показују да је чак 88,2% убица било неосуђивано, односно да им је убиство било прво кривично дело.

Последња студија о којој ће бити речи је студија која је у спроведена у периоду 1996–2005. године и обухватила је 154 извршиоца кривичног дела убиства оба пола (Гајић, Милатовић, Голубовић, Дадасовић, Ралевић, Голубовић, 2016). Подаци су, као и у претходној студији (Ковачевић, Кесман, 2006), добијени на основу анализе судско-психијатријских вештачења, при чему су узете у обзир неке од социодемографских карактеристика извршилаца, претходна психијатријска историја и психијатријски статус у време извршења кривичног дела. У погледу социодемографских карактеристика, резултати показују да међу убицама доминирају мушкарци (92,2%) просечне старости 35,8 година, нижег образовног статуса (87%), који су у време извршења кривичног дела били већином незапослени (59%) и ожењени (44,8). У погледу раније осуђиваности, утврђено је да 24% убица било претходно осуђивано, и то за најчешће за имовинске деликте (45%) и насилне деликте (3,5%).

Метод

Узорак и процедура

Истраживањем је обухваћено 138 осуђеника мушког пола старости од 24 до 78 година, који су издржавали казну затвора због извршеног кривичног дела убиства (42%) и тешког убиства (58%). Детаљне социодемографске карактеристике узорка приказане су у одељку *Резултати*.

Истраживање је спроведено током 2019. године у казнено-поправним заводима у Нишу, Пожаревцу, Падинској скели и Сремској Митровици. Пре учешћа у истраживању осуђеници су потписали сагласност путем које су информисани о циљевима и анонимности истраживања с обзиром на поверљивост података. Учешће у истраживању је било добровољно. Резултати представљени у овом истраживању део су података који су прикупљени применом шире батерије тестова, која је конструисана у циљу дефинисања не само социодемографских карактеристика, већ и испитивања психолошког профила базичних димензија личности (особине личности мерене су Закермановим упитником за процену личности – ЗКПQ–50–ЦЦ, којим је операционализован алтернативни петофакторски модел личности) (Олјаћа, Ваић, Динић, 2019) извршилаца насилних деликата, укључујући и кривично дело убиства. Батерија тестова је испитаницима дистрибуирана у формату папир-оловка.

Инструмент

За потребе истраживања аутори су конструисали упитник основних података, који је намењен за прикупљање општих социодемографских података као и података о претходној криминалној активности (Прилог 1).

Методи анализе података

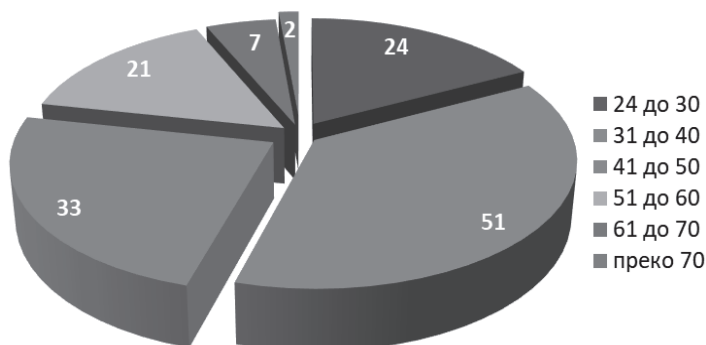
У циљу стицања увида у учесталост појединих категорија одговора испитаника, примењен је фреквенцијски и дескриптивни метод анализе података. У циљу упоређивања учесталости појединих категорија унутар једне варијабле примењен је χ^2 тест

за једну варијаблу, док је за повезаност између категорија одговора различитих варијабли за убиство или тешко убиство примењен χ^2 тест. Коефицијент контингенције је примењен с циљем испитивања снаге повезаности између категоријалних варијабли, које су на основу χ^2 теста идентификоване као значајно повезане. И коначно, два Т-теста за независне узорке примењена су како би се испитале разлике између групе испитаника осуђених за убиство и групе испитаника осуђених за тешко убиство, у контексту година старости и дужине изречене казне.

Резултати

Старосна структура

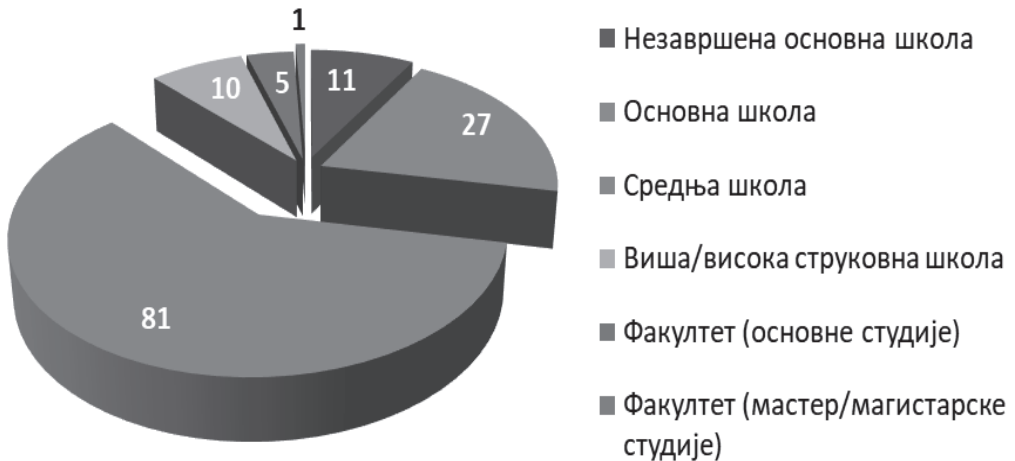
Старост осуђеника се кретала у распону од 24 до 78 година. Просечна старост је износила $AC = 41,3$ године ($СД = 11,6$ година), док се 68% (± 1 СД) осуђеника налази у опсегу од 29,7 до 52,9 година. Старосне декаде нису подједнако заступљене у узорку ($\chi^2(6) = 68,9$, $p < ,001$). Највећи број осуђеника има од 31 до 40 година (37,0%), а затим од 41 до 50 година (23,9%), док је нешто мањи број старости до 30 година (17,4%) и старости од 51 до 60 година (15,2%). Мањи број осуђеника је старости од 61 до 70 година (5,1%) или старости преко 71 године (1,4%) (Графикон 1).

Графикон 1. Старосна структура осуђеника

Образовна структура

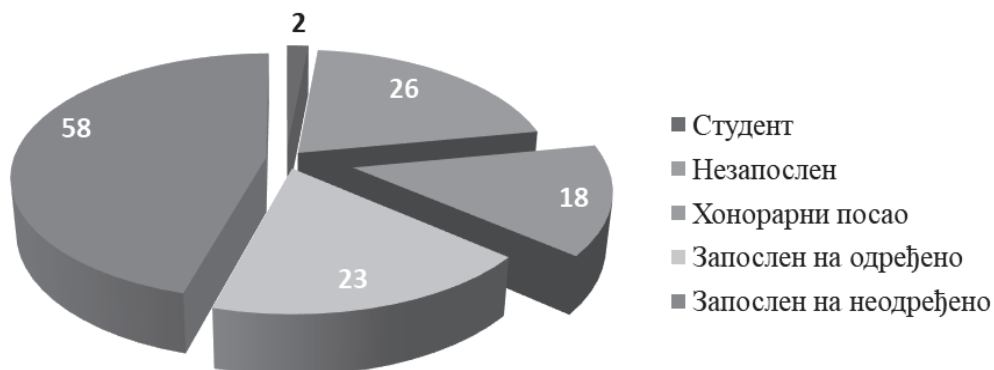
Податке о стеченом образовању односно школској спреми дало је 135 осуђеника. Разлика између учесталости појединих образовних категорија статистички је значајна ($\chi^2(5) = 199,9$, $p < ,001$). Значајно више има осуђеника са завршеном средњом школом (60%) него осуђеника коју имају завршену основну школу (20%), незавршену основну школу (8,1%), вишу/високу, струковну школу (7,4%), завршене основне студије (3,7%) или мастер студије (0,7%) (Графикон 2).

Графикон 2. Образовна структура осуђеника

Запосленост

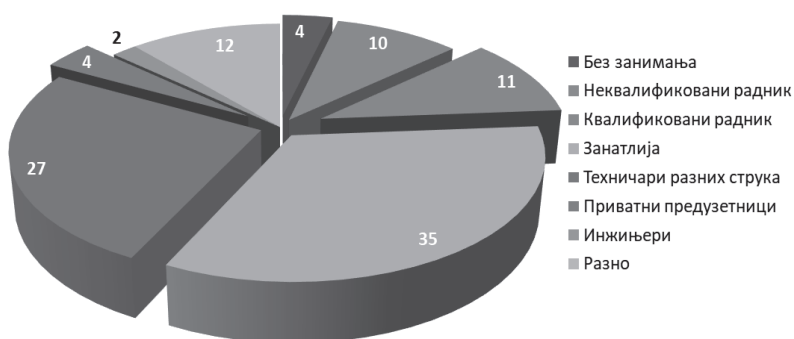
Податке о претходном запослењу (пре одласка на издржавање затворске казне), дало је 127 осуђеника. Разлике између учесталости појединих категорија образовања статистички су значајне ($\chi^2(4) = 65,8$, $p < ,001$). Највећи број осуђеника био је запослен на неодређено време (45,7%), док су преостали били незапослени (22%), запослени на одређено (18,1%), запослени хонорарно (14,2%), или су припадали студенској популацији (1,6%) (Графикон 3).

Графикон 3. Запослење осуђеника

Занимање

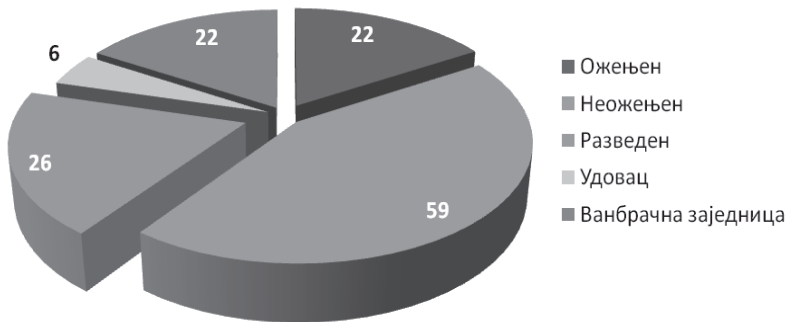
Податке о занимању дало је 105 осуђеника. Највећи број осуђеника су по занимању занатлије (33,33%) или техничари разних струка (25,71%), док је нешто мање квалификованих (10,48%) и неквалификованих радника (9,52%) (Графикон 4).

Графикон 4. Занимање осуђеника

Брачни статус

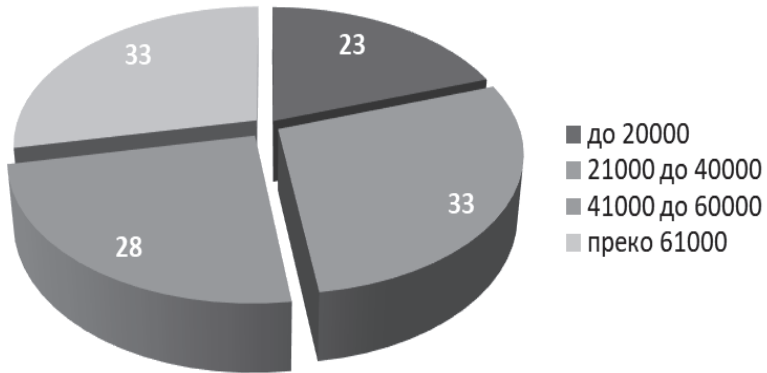
Податке о брачном статусу дало је 135 осуђеника. Разлике између учесталости појединих категорија брачног статуса статистички су значајне ($\chi^2(4) = 56,2$, $p < ,001$). Највећи број осуђеника је неожењен (43,7%), затим ожењен (16,3%), разведен (19,3%), и живи у ванбрачној заједници (16,3%), док је најмање оних који имају статус удовца (4,4%) (Графикон 5).

Графикон 5. Брачни статус осуђеника

Социоекономски статус

Социоекономски статус је резултат не само личних карактеристика, него и ширих друштвених услова у којима се налазе њени одрасли чланови као и цела породица (Баић, Коларевић, Ранковић, 2018: 261). У овом раду социоекономски статус је одређен на основу висине прихода домаћинства. Податке о месечним приходима породице дало је 135 осуђеника. Учесталост појединих категорија месечних прихода породице из које потиче осуђеник је уједначена ($\chi^2(3) = 2,3$, $p > ,05$) (Графикон 6).

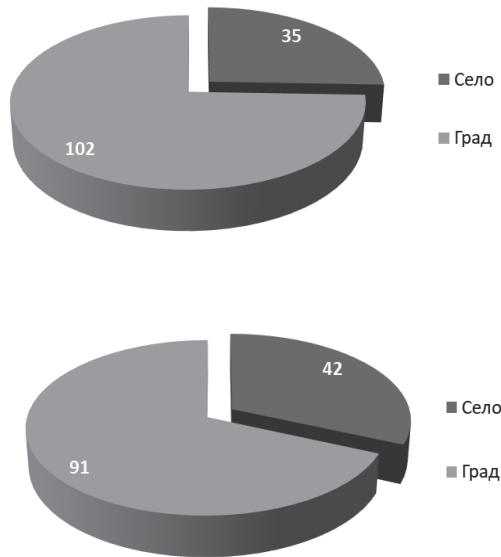

Графикон 6. Социоекономски статус породице осуђеника

Карактер места рођења и пребивалишта

Податке о месту рођења дало је 138 осуђеника, док је за место пребивалишта, податке дало 133 осуђеника. Значајно више осуђеника ($\chi^2(1) = 32,7$, $p < ,001$) рођено је у граду (74,5%) него у селу (25,5%). Такође, значајно више осуђеника ($\chi^2(1) = 18,1$, $p < ,001$) станује у граду (68,4%) него у селу (31,6%) (Графикон 7 и 8).

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Графикон 7. Место рођења
Графикон 8. Место пребивалишта

Претходна криминална активност

Податке о претходној криминалној активности дало је 137 осуђеника. Резултати показују да не постоји статистички значајна разлика ($\chi^2(1) = 2,64$, $p > ,05$) између броја осуђеника који претходно нису извршили кривично дело (43,1%) и осуђеника који су раније извршили кривично дело (56,9%). Пре правоснажне пресуде за извршена кривична дела убиства и тешког убиства, 78 осуђеника је извршило укупно 97 кривичних дела. Најчешће је реч о имовинским деликтима (32,9%), кривичним делима против живота и тела (18,2%) и кривичним делима против јавног реда и мира (11,3%) (Графикон 9).

Социодемографске карактеристике хомицидалне популације

Графикон 9. Претходна криминална активност

Разлике између особа осуђених за убиство и тешко убиство

Разлике у социодемографским карактеристикама осуђених за убиство и тешко убиство представљене су у табели 1. Наведене групе осуђеника разликују се у образовању и месечним приходима породице односно чланова домаћинства осуђеника.

Табела 1. Разлике у социодемографским карактеристикама осуђених за убиство и тешко убиство

	Н	χ^2	ДФ	п
Образовање	135	12,1	5	,034
Запослење	127	5,1	4	,281
Брачни статус	135	2,7	4	,611
Месечни приходи	117	9,7	3	,021
Место рођења	137	0,1	1	,862
Место становања	133	3,1	1	,079
Раније осуде	137	0,8	1	,373

Легенда. Н – број испитаника. ДФ – број степени слободe.

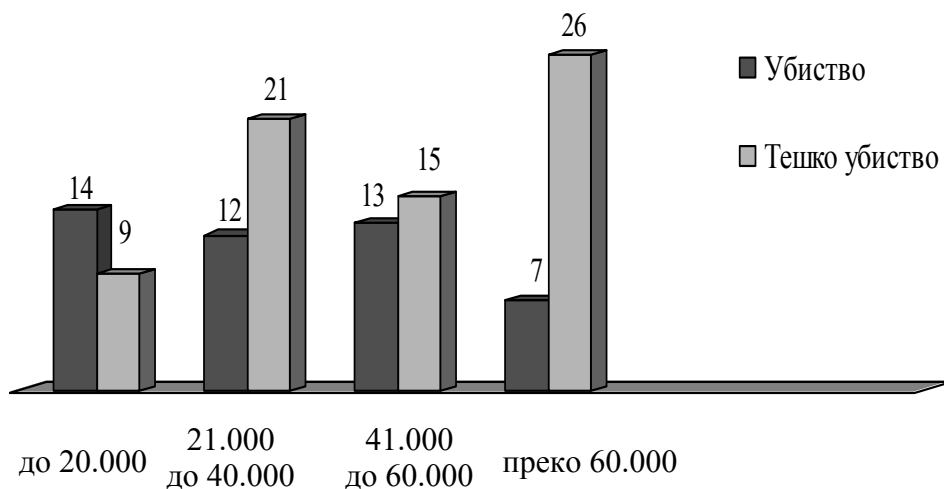
Разлике у образовању представљене су графиконом 10. Завршена средња школа је најчесталија образовна категорија код обе групе

осуђеника. Ниже образовне категорије, као што је незавршена и завршена основна школа, нешто су чешће присутне у групи осуђених за убиство. Више образовне категорије, тј. завршен факултет односно виша/висока школа, чешће су присутне код групе осуђених за тешко убиство.

Графикон 10. Разлике у образовању између испитаника осуђених за убиство и тешко убиство

Разлике у месечним приходима породице (чланова домаћинства) представљене су графиконом 11. Група осуђених за убиство има генерално ниже месечне приходе него група осуђених за тешко убиство. Разлике су најизраженије код категорије „до 20.000 РСД“ – више испитаника осуђених за убиство, као и код категорије „преко 60.000 РСД“ – више испитаника осуђених за тешко убиство.

Графикон 11. Разлике у висини месечних прихода између испитаника осуђених за убиство и тешко убиство

Нису уочене статистички значајне разлике ($T(125) = -0,89$, $p > ,05$) у старости испитаника из групе осуђених за убиство ($AC = 40,28$, $СД = 11,45$) и групе осуђених за тешко убиство ($AC = 42,06$, $СД = 11,71$).

Дискусија

У истраживањима социодемографских карактеристика хомицидалне популације, почевши од седамдесетих година па до краја двадесетог века, утврђено је да је кривично дело убиства доминантно карактеристика особа мушког пола, старости од 20–30 година и нижег образовног статуса. У истраживањима која су спроведена почетком двадесет првог века старосна и образовна граница убица померала се и обухватала највише особе старости од 30–40 година, а затим старости од 40–50 година, који су имали завршену средњу школу. Подаци добијени на нашем узорку иду у прилог томе, уз опаску да је међу убицама има и оних са завршеном вишом или високом школом. На основу прегледа доступних истраживања (Gajić et al., 2016; Kovačević, Kesman,

2006; Kron, 2000; Млађеновић-Купчевић 1972; Пешић 1972; Симеуновић-Патић, 2003) евидентно је да се структура занимања убица мењала током времена, почевши од земљорадника и неквалификованих радника, до квалификованих радника, занатлија и службеника. Подаци у нашем узорку делимично одступају од претходно добијених резултата, јер је број неквалификованих и квалификованих радника процентуално најмање заступљен, док је број занатлија и техничара разних структура најзаступљенији, уз констатацију да је у узорку, сходно вишем образовном статусу, био заступљен и одређени број инжењера и приватних предузетника, који су чешће осуђени за тешко убиство.

Резултати у погледу запослења показују битна одступања од резултата која су добијена у претходним годинама и деценијама, где бележимо да је око две трећине (Kron, 2000; Млађеновић-Купчевић, 1972; Пешић, 1972), односно 58% хомицидалне популације било запослено (Симеуновић-Патић, 2003), док са друге стране подаци говоре у прилог томе да је више од 50% ове популације било незапослено (Gajić et al., 2016; Kovačević, Kesman, 2006). Подаци добијени на нашем узорку показују да је чак 78% хомицидалне популације било запослено, што на неодређено и одређено време, што хонорарно.

У погледу социоекономског статуса резултати показују извесна одступања од резултата претходних истраживања, у којима је више од трећине извршилаца било оптерећено егзистенцијалним проблемима (Симеуновић-Патић, 2002: 303). У овом истраживању нешто више од половине узорка је имало месечне приходе изнад 60.000 динара, што је изнад просечне нето зараде у Србији, која је у августу 2019. године износила 54.115 динара⁴.

Када резимирамо податке о социјалном статусу, закључујемо да они нису неповољни будући да је процентуално већи број убица имао месечне приходе значајно више од просечне зараде. У том смислу можемо констатовати да у овом истраживању није потврђена теза о етиолошкој повезаности социјалног порекла и делинквенције односно преступништва.

⁴ Саопштење ЗР10 Републичког завода за статистику бр. 286 од 25. 10. 2019 (доступан 30. 10. 2019. године).

Овај закључак истовремено може говорити о значају других предиктора криминалног понашања, почевши од специфичне констатације многих особина личности (Buss Perry, 1992: 452; Miller, Lynam, Leukefeld, 2003: 497; Momirović, Hošek, 1998: 29; Van Dam, Janssens, De Bruyn, 2005: 7) или типова личности (Grumm, Von Collani, 2009: 845; Oljača et al., 2019: 45), као и фактора социјалног окружења (Баић, 2018: 165; Баић, Коларевић, Гојковић, 2015: 38; Kron, 1998: 49). Бројна истраживања говоре у прилог наведеном, уз констатацију да се код убиства сваки од индивидуалних фактора мора посматрати у садејству с факторима окружења, јер би се у противном могло закључити да су такви појединци вероватно насилни већи део свог времена или стално (Brookman, Maguire, Pierpoint, Bennett, 2010: 278–279). Дакле, извесно је да једноставан стицај карактеристичних ситуационих околности на неки начин кореспондира са когнитивним и конативним факторима личности, односно појединца (Knežević, Kron, Vučinić, 1995: 126; Momirović, Hošek, Radovanović, Radulović, 1998: 27), укључујући и један од врло значајних предиктора будућег упуштања у криминално понашање као што је криминални когнитивни стил (Hickey, 2003: 17; Topalli, Wright, Fornango, 2002: 350).

Резултати у вези с брачним статусом битније одступају од резултата који су презентовани у ранијим истраживањима (Kovačević, Kesman, 2006; Kron, 2000; Симеуновић-Патић, 2003). Наиме, чак нешто мање од половине нашег узорка било је нежењено у време криминализације, што би имплицитно могло да нас наведе на закључак да би интегрисаност у брачну заједницу евентуално могла да ублажи ризик од криминализације (Симеуновић-Патић, 2002: 304), уз уважавање чињенице да је криминално понашање последица различитог утицаја испреплетених психолошких и ситуационих чинилаца, о чему је било речи у претходном делу излагања.

Подаци у вези с карактером места рођења и места пребивалишта хомицидалне популације у складу су са резултатима претходних истраживања, према којима је највећи број убица био рођен и живео у граду. И коначно, подаци у вези с ранијом осуђиваносћу, који могу бити релативно поуздан индикатор криминалне склоности хомициданата, показују да је више од половине убица било раније осуђивано због извршених

кривичних дела из области имовинских деликата, укључујући разбојништво и разбојничку крађу, као и насилних деликата, укључујући и убиство. Имајући у виду и чињеницу да се разбојништво и разбојничка крађа, иако спадају у имовинске деликте, врше уз примену насиља, основано можемо претпоставити да су убице у својој криминалној активности биле склоне насилном понашању. За насиље се често везује агресивност (Hickey, 2003: 5), а она представља једну од базичних димензија личности, која је важан предиспонирајући фактор ка фаворизовању насилних престапа у односу на остале деликте (Otašević, Jovanov, Oljača, 2014: 573).

Закључак

Покушај да се на основу социодемографских карактеристика изведе неки општи закључак о феноменолошким одликама хомициданата враћа нас на једну од претходно изречених констатација о значају психолошких и ситуационих чинилаца у манифестовању криминалног понашања. Наиме, старост, образовање, запосленост, занимање, брачни статус, економске прилике и карактер места рођења и пребивалишта, тешко се могу сматрати поузданим индикатором повећаног ризика од учествовања у криминалним активностима хомицидалне популације. Упркос томе, и предметно истраживање и друга емпиријска истраживања говоре у прилог томе да су убице у феноменолошком смислу, с обзиром на демографске карактеристике, хетерогена популација. Следећи корак је осмишљавање нових методолошких процедура у сагледавању проблематике убистава с објективне и субјективне стране, дакле са стране услова који погодују њеном вршењу, као и са стране чинилаца који се односе на учиниоца и његово криминално понашање. Допринос психолошких феномена криминалном понашању једини је реални основ за превентивне поступке, што није случај са социјалним феноменима или реакцијом државе, која ступа на сцену тек када је кривично дело већ извршено (Wolf, Radovanović, Radulović, 1995: 64).

Литература

1. Аларгић, Д. (2012). *Карактеристике појединца као чиниоци система вредности припадника Војске Србије*, докторска дисертација. Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
2. Баић, В. (2018). *Криминалистичка психологија*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
3. Баић, В., Коларевић, Д., Гојковић, В. (2015). Просторно-временске карактеристике кривичног дела силовања. In Љ. Машковић (ур.), *Криминалистичко-форензичка обрада места кривичних догађаја*, Вол. II (стр. 37–46). Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
4. Баић, В., Коларевић, Д., Ранковић, М. (2017). Социодемографске карактеристика извршилаца кривичног дела силовања. У: Д. Коларић (ур.), *Форензички методи у криминалистици* (стр. 255–272). Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
5. Brookman, F., Maguire, M., Pierpoint, H., Bennett, T. (2010). Handbook on crime. Devon: Willan. Policing: *A Journal of Policy and Practice*, 5, (3), 278–279.
6. Buss, A. H., Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452–459.
7. Gajić, Z., Milatović, J., Golubović, B., Dadasović, J., Ralević, S., Golubović, J. (2016). Sociodemographic and psychiatric characteristics among homicide offenders in Serbia – the province of Vojvodina (1996–2005). *Medical review*, (7–8), 224–229.
8. Grumm, M., Von Collani, G. (2009). Personality types and self-reported aggressiveness. *Personality and Individual Differences*, 47, 845–850.
9. Hickey, E. (Ed.). (2003). *Encyclopedia of murder and violent crime*. Thousand Oaks, CA: Sage.
10. Knežević, G., Kron, L., Vučinić, B. (1995). Tipovi ličnosti „normalnih“ ubica. *Psihologija kriminala (1)*, 115–129.
11. Kovačević, R., Kecman, B. (2006). *Ubistvo u porodici*. Београд: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
12. Kron, L. (1998). Tipovi ubica. *Psihologija kriminala (4)*, 45–59.

13. Kron, L. (2000). *Kajinov greh – psihološka tipologija ubica*. Beograd: Institut za kriminološka.
14. Miller, J. D., Lynam, D., Leukefeld, C. (2003). Examining antisocial behavior through the five-factor model of personality. *Aggressive Behavior*, 29, 497–514.
15. Mladenović-Kupčević, R. (1972). Društvene i individualne karakteristike homocidalne populacije u BiH. Sarajevo: Svjetlost.
16. Momirović, K., Hošek, A. V. (1998). Uticaj kognitivnih i konativnih faktora na kriminalno ponašanje. *Psihologija*, 31(1–2), 29–44.
17. Momirović, K., Hošek, A., Radovanović, D., Radulović, D. (1998). Uticaj konativne dezorganizacije agresivnosti i amoralnosti na intenzitet kriminalnog ponašanja. *Psihologija kriminala*, 4, 18–29.
18. Oljača, M., Baić, V., Dinić, B., (2019). Typology of Perpetrators of Certain Criminal Offenses with Elements of Violence. *Proceeding of the XXV Scientific conference Empirical studies in psychology*, 43–46.
19. Otašević, B., Jovanov, M., Oljača, M. (2014). Razlike u dimenzijama agresivnosti između nasilnih i nenasilnih prestupnika i pripadnika opšte populacije. *Primenjena psihologija*, 7(4), 565–579.
20. Radovanović, D., Radulović, D. (1995). Cognitive and Conative characteristics of criminals. *Psihologija kriminala* (1), 75–86.
21. Пешић, В. (1972). *Убиства у Југославији*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
22. Симеуновић-Патић, Б. (2002). Социјалне карактеристике извршилаца кривичних дела убиства. *Зборник радова: Деликти насиља. Кривично-правни и криминолошки аспект*, 289–312.
23. Симеуновић – Патић, Б. (2003). *Убиства у Београду, криминолошка студија*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
24. Smith, E. Edwards., Hoeksema-Nolen, S., Frederickson, L. Barbara., Loftus, R. Geoffrey., Bem, J. Darly Maren, S. (2003). *Atkinson & Hilgard's Introduction to Psychology*. Wadsworth. Thomas Learning Company.

25. Topalli, V., Wright, R., Fornango, R. (2002). Drug dealers, robbery and retaliation. Vulnerability, deterrence and the contagion of violence. *British Journal of Criminology*, 42, 337–351.
26. Van Dam, C., Janssens, J. M. A. M., De Bruyn, E. E. J. (2005). PEN, Big Five, juvenile delinquency and criminal recidivism. *Personality and Individual Differences*, 39, 7–19.
27. Wolf, B., Radovanović, D., Radulović, D. (1995). Faktorska struktura kriminalnog ponašanja. *Psihologija kriminala (1)*, 63–73.

Sociodemographic Characteristics of the Homicidal Population

Abstract: *The criminal act of murder is considered to be one of the more serious criminal offenses, since the person is deprived of the basic and most important right, and that is the right to life. Psychologists have always shown a great interest in this kind of violent delicts, as well as interpersonal violence in general. Attempting to explain and understand this type of violent behavior, they proceeded, most often, with studying the personality interaction and its socio-psychological environment. On the other hand, by studying the most important modalities of sociodemographic features, in our work, we tried to determine them from an etiological side, the bearers of this criminal activity more precisely, keeping in mind that murder is one of the most difficult forms of interpersonal violence, which is, unfortunately, a part of our everyday lives.*

The sample included 138 male prisoners aged 24-78 who were serving a prison sentence in Penitentiary Rehabilitation Institutions in Niš, Požarevac, Padinska skela, and Sremska Mitrovica, due to the crimes and killings they had committed. Respondents completed a questionnaire made for research purposes, which collects general sociodemographic data, as well as data related to earlier criminal activity. The results have shown that the majority of killers belong to the age structure of 31 to 40 years and that they were born or have had a place of residence in urban areas. The structure, in terms of social and working status, was diverse, starting from unskilled workers, workers without interest, craftsmen, and technicians of various professions, to private entrepreneurs, engineers, etc.

In terms of other sociodemographic characteristics, the results of the survey have shown that they were convicted persons who had completed high school in the largest percentage, that they had been employed before serving the prison sentence, and that they were of a medium socioeconomic status, with about half of the respondents saying that they had incomes higher than the average net salary in Serbia. Regarding criminal activity, the highest percentage of killers had previously been convicted for crimes committed in the field of property delicts, including robbery, as well as violent delicts, including murder.

In an attempt to derive some general conclusions on the phenomenological features of homicide, based on sociodemographic characteristics, we are brought back to one of the previously mentioned statements about the significance of psychological and situational factors in the manifestation of criminal behavior. Namely, the ones including age, education, employment, occupation, marital status, economic circumstances. The nature of the place of birth and place of residence can hardly be considered as reliable indicators of an increased risk for participation in the criminal activities of the homicidal population. Nevertheless, this, and other empirical research support the fact that the killers are a heterogeneous population, in a phenomenological sense, with respect to demographic characteristics, and that social features are only the breaking point of several etiological factors.

Key words: *homicidal population, murder, sociodemographic characteristics, convicted population*

Прилог 1.

ИЗЈАВА САГЛАСНОСТИ:

Прочитао сам и разумео дате информације и пристајем на учешће у овом истраживању.

а) Пристајем да учествујем б) Не пристајем да учествујем

Псеудоним: _____ Датум: _____

1) Због ког кривичног дела или кривичних дела сте осуђени (можете написати само члан КД и став Кривичног законика)

2) Старост: _____ (наведите број година старости)

3) образовање:

- а) незавршена основна школа
- б) завршена основна школа
- в) завршена средња школа
- г) завршена виша школа или висока струковна
- д) завршен факултет
- ђ) завршене постдипломска студије
- е) завршен мастер
- ж) завршене докторске студије

4) Претходно запослење:

- а) студент
- б) незапослен
- в) хонорарни посао
- г) запослен на одређено
- д) запослен на неодређено

5) Занимање _____

6) Брачни статус:

- а) ожењен
- б) неожењен
- в) разведен

- г) удовац
- д) живи у ванбрачној заједници

7) Месечни приходи породице:

- а) до 20.000 РСД
- б) 21.000 до 40.000 РСД
- в) 41.000 до 60.000 РСД
- г) преко 61.000 РСД

8) Место рођења:

- а) село
- б) град

9) Место становања (пребивалишта):

- а) село
- б) град

10) Да ли сте раније били осуђивани?

- а) Да
- б) Не

11) За које кривично дело или кривична дела сте раније били осуђивани?

Катарина ТОМАШЕВИЋ

помоћник министра, начелник Сектора за људске ресурсе
Министарства унутрашњих послова Републике Србије

Др Саша ВИРИЈЕВИЋ ЈОВАНОВИЋ

Факултет за примењени менаџмент, економију и финансије

Др Јелена ЗДРАВКОВИЋ

Четврта београдска гимназија

ДОИ: 10.5937/bezbednost2001048Т

УДК: 351.74:005.96::004.4(497.11)

Оригинални научни рад

Примљен: 26. 11. 2019. године

Датум прихватања: 7. 4. 2020. године

Утицај дигиталних технологија на унапређење рада полиције

***Апстракт:** С развојем технологије и друштвених односа временом се мењала и природа посла полиције. Иако је њена основна делатност очувања безбедности државе и грађана од почетка постојања до данас остала непромењена, појава дигиталног окружења иницирала је додатне захтеве и задатке. Рад истражује утицај дигиталне технологије на природу полицијског посла и указује на најзначајније ефекте њене примене.*

Дигиталне технологије и људски ресурси представљају кључне факторе који одређују квалитет полицијских услуга у Републици Србији. Једна од најзначајнијих технолошких иновација у полицији у претходном периоду била је имплементација апликације САП, која обухвата управљање људским ресурсима кроз модуле: кадровска евиденција, управљање обукама, управљање временом, организациони дизајн и регрутација. Стога је као практичан пример у овом раду анализирана примена те апликације. Основни циљ истраживања био је да се утврди на који начин запослени као корисници софтвера перципирају допринос САП-а ефикаснијем управљању људским ресурсима у полицији.

***Кључне речи:** дигитална технологија, полицијска технологија, апликација САП, јавне услуге.*

Увод

Улога полиције у савременом друштву подразумева, поред основних принципа као што су заштита правног система државе и очување мира и сигурности људских живота и својине, низ нових захтева иницираних услед повећаних очекивања грађана и потребе за применом софистициране технологије.

Од почетка индустријске револуције до данас технологија је сматрана неизоставним елементом друштвеног и економског развоја. Рад полиције, као важне институције у сваком друштву, током различитих периода такође је зависио од примене технологије. Међутим, данас је технолошки утицај толико значајан да се без њене примене практично не може замислити одвијање ниједног задатка. Зато се полицијске организације широм света налазе пред бројним изазовима које неминовно намеће улазак у дигитално окружење. У овом раду су класификована основна питања која се покрећу приликом дигитализације полицијског посла, као и велике могућности које за полицију доноси неограничен приступ информацијама и повезивање са различитим субјектима из интерног и екстерног окружења. Осим тога, у стручној литератури која се бави полицијском технологијом посебна пажња је усмерена ка ефектима њене примене. Зато је као практичан пример у раду анализирана ефикасност примене апликације САП (*Systems, Applications and Products – SAP*) у Сектору за људске ресурсе Министарства унутрашњих послова Републике Србије.

Појам полицијске технологије

У савременом друштву технологија је доминантна више него икада раније и врши јак утицај на све аспекте људског живота. Зато кажемо да наше друштво улази у период који је познат као четврта индустријска револуција или индустрија 4.0, коју карактеришу велики значај технологија оријентисаних на управљање подацима и аналитички системи који смањују границе између физичког и дигиталног окружења (Gash, Hobbs, 2018: 12). Имајући у виду да је полиција кључна институција друштва, квалитет њеног рада се данас не може разматрати ван контекста

технологије. Посматрано глобално, полиција се суочава са многим изазовима, као што су одржавање високог нивоа поверења јавности, појава криминала у дигиталном окружењу, пораст насиља и напада на полицијске службенике, питање буџетских средстава и недостатак одговарајућих људских ресурса (Hollywood, Woods et al., 2017: 11). Примена технологије омогућава полицији да пронађе ефикасна решења и правовремено одговори на све наведене изазове.

Полицијска технологија обухвата различите врсте научних и техничких метода, техника и опреме која се у полицији користи. Улога технологије у полицијском послу временом је добијала на значају. Тако је, на пример, на почетку двадесетог века велику улогу у полицијском послу имао радио, који је омогућио већи степен мобилности полиције, али не и већу информисаност, с обзиром да је радијска веза углавном коришћена за вођење полицијских службеника са даљине, а не за прикупљање информација о криминалу (Green, 2007: 21). Од 1960-их година полицијска технологија постаје предмет научног и академског интересовања, услед чега се појављује и стручна литература из ове области, као и све већи број радионица, курсева и конференција које изучавају техничке аспекте полицијског посла (Forrest, 2017:1). Појам полицијске технологије додатно је проширен с појавом компјутеризације, и касније дигитализације полицијског посла. Значајно је нагласити да се управо за полицију везује и прва примена компјутерских база података. Тако је 1967. године у САД основан NCIC (*National Crime Information Center*), услед чега су полицијски досијеи компјутеризовани, што их је учинило доступним за полицијске агенције широм државе. Базе података се данас примењују и на нивоу Европске уније (ЕУ), која је успоставила информациони систем познат као Шенгенски информациони систем (*Schengen Information System – SIS*), који надлежнима у државама чланицама, али и појединим државама ван ЕУ, омогућава слање и добијање информација о криминалним лицима, несталим особама, несталим предметима и другим питањима која су од значаја за полицијски рад. Европска полицијска канцеларија (Европол) такође примењује компјутеризоване базе података.

Технолошки напредак који је обележио претходних неколико година променио је природу полицијског посла у

толикој мери да се у развијеним државама многе методе и алати који су се користили пре само десет година данас сматрају застарелим (Goodison, Davis, Jackson, 2015).

Значај дигиталних технологија у полицијском раду

Процес дигитализације драстично је променио начин на који се образујемо, радимо и социјализујемо. Према ОЕЦД дигитализација је, уз глобализацију и климатске и демографске промене, један од најважнијих трендова који је утицао на дефинисање политика широм света (ОЕЦД, 2019: 4). Паралелно с развојем процеса дигитализације развијао се и степен повезивања између дигиталних уређаја, људи и организација (Виријевић, Јовановић, Млађеновић, 2016: 720–726) Производи као што су телевизија, телефони, сатови и камере временом су се такође мењали и трансформисали у дигиталне формате.

Током 2017. године компанија *Accenture* направила је истраживање које је обухватило 165 лидера у полицији, правосуђу и безбедносним агенцијама из девет држава (САД, Аустралија, Финска, Француска, Немачка, Јапан, Норвешка, Сингапур и Велика Британија). Резултати истраживања указали су да је потреба за модернизацијом један од највећих изазова с којима се суочавају. Овакви захтеви уско су повезани са применом дигиталних технологија, које су кључни носилац процеса модернизације (Slessor, 2017).

Потреба за применом дигиталних технологија у полицијском раду директно је повезана са променом понашања савременог човека, које је у великој мери засновано на технологији. У том новом, дигиталном добу информација постаје најзначајнији фактор успеха организација у различитим индустријама, било да је реч о приватном или јавном сектору. Табела 1 приказује развојни значај информационих технологија у организацијама, имајући у виду екстерно и интерно окружење.

Сврха Фокус	Ефикасност пословних операција	Ефективност менаџмента	Стицање знања	Пословна предност кроз промене
Интерно окружење	Процесирање података/ аутоматизација задатака и процеса	Управљање информационим системима	Генерисање нових знања и учење из сопственог искуства	Интерна пословна интеграција
Екстерно окружење	Електронско повезивање између организација у циљу аутоматизације и размене података	Дељење информација и директан приступ изворима информација других организација	Генерисање нових знања и учење из екстерних извора података	Екстерна пословна интеграција

Табела 1. Развојна улога информационих технологија (Peppard, Ward, 2016: 24)

Развој технологије променио је и очекивања грађана – они су путем дигиталних канала 24 часа дневно повезани са изворима информација које могу имати важне импликације у полицијском раду. Промене у понашању и очекивању грађана постављају додатне захтеве пред полицијске службе, које се све више окрећу ка њима као активним учесницима у очувању безбедности. Таква промена форме комуникације с полицијом може са схватити као „ИЦТ (*Information and Communications Technology – ICT*) иновација“, која се односи на развој нових врста телекомуникационих услуга у окружењу у којем постоји општа комуникација између грађана и јавних служби, као и приступ информацијама, саветима и помоћи (Wessels, 2016:4). Тај нови вид комуникације анализиран је у стручној литератури и у контексту људске информационе интеракције познате као ХИИ (*Human information interaction – HII*), која представља однос између људи и информационог садржаја (Kecheng, 2018:13). То значи да квалитет услуга које пружа савремена полиција зависи не само од имплементације напредне технологије већ и од тзв. социјалне иновације, која подразумева успостављање нових

облика социјалне интеракције, комуникације и сарадње. Као пример таквог вида социјалне иновације можемо навести Холандију, у којој је успостављена сарадња између полиције, осигуравајућих кућа и грађана, који добијају награде ако нађу и пријаве украдена возила. С друге стране, шпанска полиција користи дроне да би код грађана подигла свест о појединим ситуацијама од безбедносног значаја.

Други битан фактор који говори у прилог значају примене дигиталне технологије у полицији јесте то што је дошло до промене природе криминала, који је такође постао дигиталан, организован и глобално повезан захваљујући утицају технологије.

Полазећи од наведеног, дигитализација процеса у полицији има за циљ да обезбеди јавне услуге које ће бити превентивније, проактивније и усаглашеније са потребама грађана. Трансформација полиције на путу ка постизању квалитета јавне услуге треба да обухвати шест корака (Accenture, 2013):

1. ангажовање грађана, који треба да пруже подршку полицијском раду;
2. развој способности људских ресурса у полицији;
3. оптимизација радних процеса;
4. примена аналитике у циљу унапређења услуге;
5. јачање сарадње;
6. проактивно управљање променама.

Приликом имплементирања нових дигиталних технологија у сектору полиције неопходно је пажљиво сагледати све радне процесе, развити нове оперативне моделе и оспособити људске ресурсе за рад са новим технологијама. Нови концепт квалитета полицијске услуге заснива се на сарадњи која треба да укључи запослене у полицији, као и друге организације из приватног и јавног сектора, субјекте из иностранства и грађане.

Примена дигиталних апликација у полицији

Велики утицај технологије на полицијски посао започео је још 1980-их година, које је обележила технолошка револуција и појава компјутера. Временом је примена компјутера у полицијском послу попримала све већи значај за обраду података и налажење важних информација од којих је зависило

одлучивање. Међутим, примена компјутера истовремено је представљала и синоним за канцеларијски посао и писање полицијских извештаја, услед чега је полицијски кадар био удаљен од улица и места злочина. Током година је утицај технологије еволуирао, да би данас попримио дигиталне облике који су донели нова решења и моделе понашања. Савремени полицајци не морају да као некад одлазе у своје канцеларије да би преко компјутера налазили информације, јер им дигиталне апликације омогућавају да ван полицијских станица, на улицама, на местима на којима је злочин настао, приступе својим уређајима и повежу се с извором информација.

Истраживање организације Макинси (*McKinsey*) указало је да паметне апликације треба да повећају ефикасност сектора безбедности до 2025. године у следећим важним областима (*McKinsey Global Institute, 2018: 2*):

- предвиђање догађаја;
- мапирање криминалних активности у реалном времену;
- детекција пуцња;
- паметни надзор;
- оптимизација одговора полиције у хитним ситуацијама;
- преносиве камере;
- системи за рано упозоравање у случају катастрофа и непогода;
- апликације за упозоравање за лично коришћење;
- кућни сигурносни системи;
- управљање подацима за потребе инспекције;
- управљање масом (*crowd management*).

Примена паметних апликација представља основу развоја квалитета услуга савремене полиције. Примера ради, апликација за мапирање криминала у реалном времену користи статистичку анализу да би у криминалним активностима нашла обрасце, на основу којих се доносе одлуке и изналазе решења. За разлику од њих, апликације за предикцију иду корак даље тако што предвиђају злочин и омогућавају полицији да га предупреди. Лондонска полицијска служба (Скотланд јард) користи технологију за предиктивну аналитику да би смањила ниво криминала у граду. У граду Сијетлу у Сједињеним Америчким Државама, полиција примењује платформу ДАП (*Data Analytics*

Platform – DAP) која има за циљ да пружи бољи увид у људске ресурсе и информише о важним показатељима који се односе на њихове способности у решавању проблема и инцидената. Та платформа допринела је и повећању поверења код грађана, јер је успостављен бољи систем за контролу рада полиције (*The Seattle Police Department’s Strategies for the Future*, 2016: 15).

Примена апликација за мапирање криминала у реалном времену и за предвиђање догађаја може да смањи стопу инцидената у граду, као што су пљачке, напади, разбојништва и провале за 30–40% (*McKinsey Global Institute*, 2018: 4). Ако се злочин догоди, апликације попут детекције пуцња, паметног надзора и кућних сигурносних система треба да повећају ефикасност полицијске реакције.

Наведени примери показују да примена апликација и дигиталне технологије уопште имају велики значај за рад савремених полицијских организација, омогућујући им бољи приступ информацијама, канале за повезивање са стејкхолдерима као и алате који повећавају ефикасност посла. Међутим, ново дигитално доба донело је и многе изазове за полицију, попут нових облика криминала, нових захтева грађана као и већих потреба за едукацијом и одговарајућим менаџментом људских ресурса. Најважније питање с којим ће се суочити полицијске организације у дигиталном окружењу јесте како развити менаџмент података и аналитичке способности у циљу доношења квалитетних одлука у различитим секторима полиције (*Gash, Hobbs*, 2018: 33).

Истраживање ефикасности примене апликације САП у раду полиције Републике Србије

Задатак Министарства унутрашњих послова Републике Србије је, пре свега, да осигура безбедност државе и њених грађана. За тако одговоран задатак потребно је да све пратеће организационе целине буду у функцији основне делатности. Безбедносно окружење се стално мења, поприма нова и скривена обележја, па је неопходан ефикасан одговор Дирекције полиције. Најновија петогодишња стратегија развоја Министарства унутрашњих послова (за период од 2018. до 2023. године)

препознаје да је за јачање јавне безбедности неопходно успоставити интегрисани систем праћења стања и кретања актуелних проблема јавне безбедности, континуиран рад на превенцији и сарадњи, усаглашавање нормативног оквира, примену добрих пракси у раду, континуирано јачање стручних капацитета, континуиран развој оперативних процедура, обезбеђење потребних материјалних, техничких и технолошких капацитета и финансијских средстава. У циљу јачања капацитета препознате су следеће области: информационо-комуникационе технологије, сарадња на националном, регионалном и међународном нивоу, људски ресурси и искоришћеност развојних међународних фондова (Стратегија развоја Министарства унутрашњих послова за период 2018–2023, 2018).

Када је реч о области информационо-комуникационих технологија, успостављена је једна општа архитектура информационог система, у којој су активности максимално стандардизоване и аутоматизоване и која се константно надограђује у циљу бољег одговора на савремене изазове. Криминалистички инспектори, саобраћајни полицајци, запослени на управним пословима, гранични полицајци и други запослени примењују информационе технологије непосредно, у свакодневном раду. Паралелно са тим, у Министарству су развијене бројне технолошке апликације које су намењене службама подршке, како би кроз „паметан“ систем извештавања уочиле потребу за реаговањем и унапредиле ефикасност полиције.

Примена апликације САП у МУП-у Републике Србије

Дигиталне технологије и људски ресурси представљају кључне факторе који одређују квалитет полицијских услуга у Републици Србији. Стога је једна од најзначајнијих технолошких иновација у претходном периоду била имплементација апликације САП, која обухвата управљање људским ресурсима кроз модуле:

1. кадровска евиденција,
2. управљање обукама,
3. управљање временом,
4. организациони дизајн и

5. регрутација.

Примена овакве технолошке иновације обезбедила је хармонизацију пословних процеса уз задовољење специфичности и захтева организационих јединица Сектора за људске ресурсе. Такође, САП пружа могућност квалитетније кадровске евиденције са низом извештаја који ће унапредити процес кадровског планирања и сам рад Сектора. Праћењем прилива, одлива и старосне, полне и квалификационе структуре доприноси се бољем одлучивању у погледу рапоредивања и премештаја запослених. На овај начин примена САП-а утиче на рационалније планирање и трошење расположивих финансијских средстава у смислу одговарајућег избора запослених за одређено радно место.

Приликом доношења одлуке о примени апликације САП, један од примарних захтева било је увођење новог модела каријерног развоја, планирања и праћења, који би резултирао да се запослени на радним местима најпре стручно оспособљавају, затим усавршавају, а онда и напредују. Захваљујући САП-у, за наведене потребе је израђен посебан извештај који је омогућио приступ подацима о сваком запосленом. Подаци се односе на радно место, чин, као и временске услове у погледу права на стицање наредног чина, односно наредног нивоа руковођења. Овакав извештај је омогућио не само пружање пресека стања о броју запослених у одређеним чиновима, броју руководилаца по нивоу руковођења, односно организационим јединицама, већ и предвиђање каријерног развоја, кретања и планирања обука.

Методе и циљеви истраживања

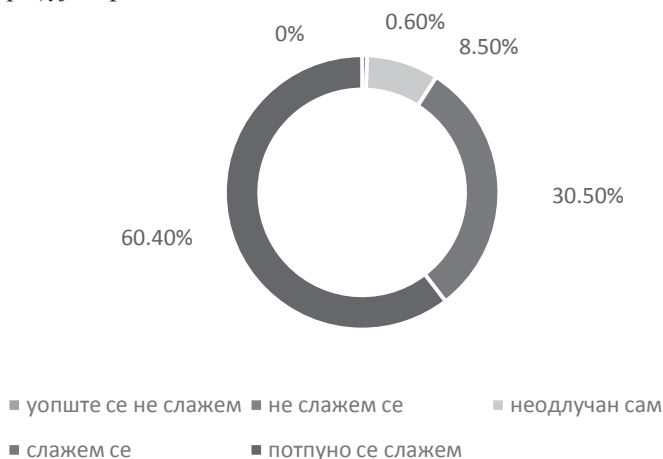
Приликом увођења дигиталних технологија у сектор безбедности, посебан изазов представља мерење ефикасности њихове примене. Стога је за потребе овог рада извршено испитивање ставова запослених у Сектору за људске ресурсе Министарства унутрашњих послова о увођењу и коришћењу софтвера САП. Основни циљ истраживања био је да се утврди на који начин запослени, као корисници софтвера, перципирају допринос САП-а ефикаснијем управљању људским ресурсима у Министарству. Као метод истраживања примењена је анкета, која је обухватила питања затвореног типа. Од испитаника се

очекивало да свој став оцене на Ликертовој скали од 1 до 5, где је 1 најнижи, а 5 највиши ниво: 1) Уопште се не слажем; 2) Не слажем се; 3) Неодлучан/а сам; 4) Слажем се и 5) Потпуно се слажем. Од укупно 250 испитаника којима је упитник достављен, на питања је одговорило свега 164 испитаника, што представља 65% укупног узорка. Анкетирање је спроведено у периоду од 27. септембра до 4. октобра 2019. године и било је добровољно и анонимно.

Резултати истраживања

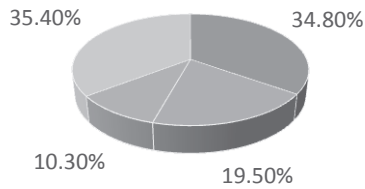
Испитивање ставова испитаника започето је питањем да ли запослени у Сектору за људске ресурсе МУП-а Србије препознају значај информационих технологија у свом раду. Резултати указују да се 90,9% испитаника слаже са тврдњом да употреба ИТ унапређује ефикасност полицијског рада (Слика 1).

Слика 1. Ставови испитаника о тврдњи „Употреба ИТ у раду полиције унапређује ефикасност“

На питање „У којој мери користите апликацију САП у свом раду?“ већина испитаника изјаснила се да свакодневно уноси податке, прави извештаје и користи обрађене податке са система САП (Слика 2).

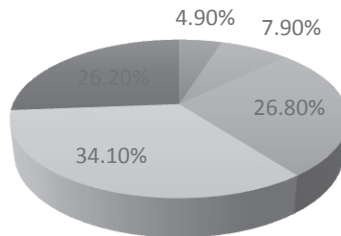
Слика 2. Одговори испитаника на питање „У којој мери користите апликацију САП у свом раду?“

- Свакодневно уносим податке и вршим анализе на основу SAP система
- Повремено уносим податке и вршим анализе на основу извештаја са SAP система
- Користим само извештаје са SAP система
- Користим обрађене податке са SAP система

Од посебног значаја за мерење ефикасности примене апликације јесте податак о томе да ли САП одговара на захтеве запослених за информацијама. Више од 60% запослених одговорило је да се слаже са понуђеном тврдњом, одабиром оцена 4 и 5 на Ликертовој скали. Слика 3 приказује процентуално одговоре испитаника у вези с тим.

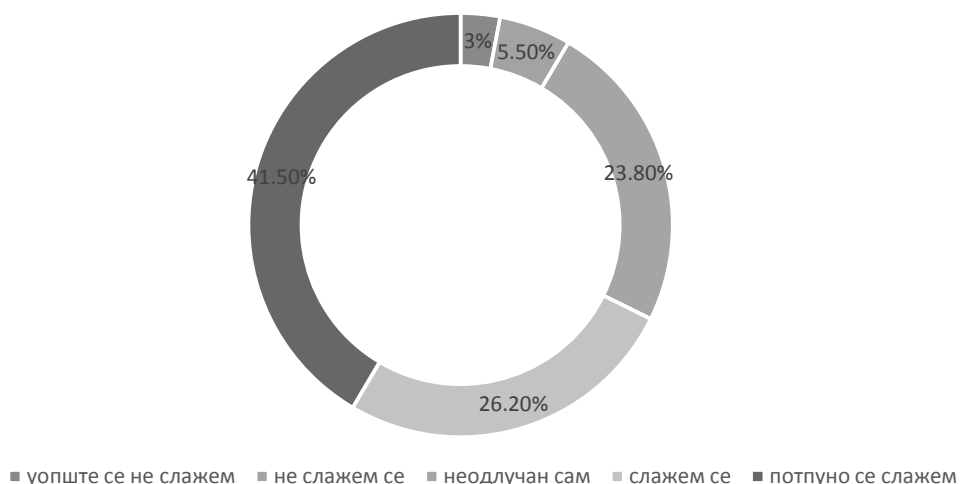
Слика 3. Одговори испитаника у вези са тврдњом „САП одговара на захтеве запослених за информацијама“

- уопште се не слажем
- не слажем се
- неодлучан сам
- слажем се
- потпуно се слажем

Овакви одговори испитаника такође су у складу са њиховим ставовима поводом утицаја апликације на унапређење рада Сектора за људске ресурсе. Око 67% испитаника сматра да је примена САП-а допринела повећању ефикасности рада Сектора за људске ресурсе. (Слика 4). Међутим, не треба занемарити ни податак да се 23,8% испитаника изјаснило као неодлучно у вези са ефикасношћу примене апликације, као и то да више од 8% испитаника сматра да примена САП-а не доприноси ефикасности.

Слика 4: Ставови испитаника у вези са тврдњом „Примена САП-а допринела је повећању ефикасности рада Сектора за људске ресурсе“

Дискусија

Резултати истраживања наводе нас на закључак да запослени у Сектору за људске ресурсе Министарства унутрашњих послова у Републици Србији увиђају значај примене дигиталних технологија у раду и препознају допринос апликације САП у погледу ефикасности рада. То је била начелна тврдња, која је имала за циљ да утврди у којој су мери развијене свест и перцепција запослених у Сектору за људске ресурсе о значају дигиталних технологија у раду. У погледу наведене тврдње очигледно постоји висок степен слагања, што се може сматрати добрим показатељем и охрабрујућим податком у даљем процесу

развоја и прилагођавања софтвера САП потребама и циљевима Министарства. Највећи број испитаника препознаје значај те апликације за управљање кадровима, вођење евиденција, каријерно вођење, рационално коришћење ресурса, као и приступ информацијама које представљају подршку у одлучивању. Међутим, и даље постоји значајан проценат испитаника који није увидео могућности њене примене у циљу повећања ефикасности рада, али и изван проценат оних који се не слажу са тиме да он одговара на захтеве запослених за информацијама. Такав став је донекле био очекиван, имајући у виду да је у Министарству унутрашњих послова САП још увек у почетној фази примене, будући да је од његовог увођења у Министарство, као „савременог наследника“ Јединственог информационог система (ЈИС-а), прошло тек три године. То свакако нису подаци који треба да забрињавају, али је потребно утврдити јасан план даљег развоја и примене САП-а кроз призму доприноса полицијском раду. Дигиталне иновације подразумевају прецизно постављање жељених исхода, праћење реализације и процесно праћење свих функција управљања људским ресурсима. Стога је неопходно да се на одговарајући начин настави даљи развој и прилагођавање софтверског решења савременој функцији управљања људским ресурсима и стратешком опредељењу Министарства. Дигиталне иновације генерално захтевају време и посвећеност, едукацију запослених, као и развој потребних знања и вештина. У том смислу, и у погледу недавно уведеног софтверског решења у Министарству, неопходно је даље јачање капацитета запослених као корисника наведеног система, односно њихово перманентно усавршавање у наведеној области, како би се обезбедио већи квалитет рада, постигла што већа оптимизација процеса и на што бољи начин управљало људским ресурсима.

Закључак

У дигиталном добу, које утиче на различите аспекте функционисања цивилног друштва, полиција се суочава са захтевом да промени приступ, који је некада подразумевао само контакт са грађанима, у концепт управљања односом са грађанима. У процесу стварања новог квалитета полицијске

услуге, технологија представља кључни фактор, који обезбеђује информације неопходне за доношење одлука, као и основу за настанак нових форми сарадње полиције са свим значајним стејкхолдерима.

Овај рад имао је за циљ да укаже на неопходност примене дигиталних технологија у полицијском раду, као и на њихов вишеструки значај, имајући у виду велике могућности које обезбеђују у различитим секторима и областима деловања. Зато су у теоријском делу рада класификовани основни трендови који се односе на полицијску технологију у дигиталном добу, као што су: мапирање криминала, примена камера, сигурносних система надзора, апликација за предикцију, као и софтвера који пружају решења за ефикасно управљање људским ресурсима у полицији. Као практичан пример, у раду је анализиран значај примене апликације САП у Сектору за људске ресурсе Министарства унутрашњих послова у Србији. Истраживање које је обухватило ставове 164 испитаника показало је да је примена такве технолошке иновације обезбедила нове могућности за управљање људским ресурсима у полицији, доприносећи повећању ефикасности посла. Иако је апликација САП унапредила постојеће стање у Министарству, неопходно је њено стално развијање како би се пратио развој људских ресурса и омогућило увођење нових софтверских решења.

Литература

1. Accenture. (2013). *Preparing police services for the future*. https://www.accenture.com/ae-en/~media/accenture/conversionassets/dotcom/documents/global/pdf/industries_7/accenture-preparing-police-services-future.pdf, доступан 14. 10. 2019.
2. Forrest Glen C. (2017). *Police Technology: 21st-Century Crime-Fighting Tools*. Encyclopaedia Britannica, New York.
3. Gash T., Hobbs R. (2018). *Policing 4.0 Deciding the future of policing in the UK*. Deloitte, London.
4. Goodison, S., Davis, R. C., & Jackson, B. A. (2015). *Digital evidence and the U.S. criminal justice system: Identifying tech-*

- nology and other needs to more effectively acquire and utilize digital evidence.* CA: RAND, Santa Monica.
5. Greene J. editor. (2007). *The Encyclopedia of Police Science.* Routledge, New York.
 6. Hollywood J., Woods D. et al. (2017). *Fostering innovation in U.S. Law enforcement.* National Institute of Justice, Santa Monica.
 7. Kecheng Liu et al. (2018). *Digitalisation, Innovation, and Transformation.* Springer, Switzerland.
 8. McKinsey Global Institute.(2018). *Smart cities:Digital Solutions for a more livable future,* <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/capital%20projects%20and%20infrastructure/our%20insights/smart%20cities%20digital%20solutions%20for%20a%20more%20livable%20future/mgi-smart-cities-full-report.ashx>, доступан 14. 10. 2019.
 9. OECD (2019). *Enhancing the contribution of digitalisation to the smart cities of the future.*
 10. Peppard J.Ward J. (2016). *The Strategic Management of Information Systems: Building a Digital Strategy.* John Wiley and Sons, UK.
 11. Slessor J. (2017). *Turning digital disruption into policing advantage,* in *Policing Insights.* Accenture.
 12. Стратегија развоја Министарства унутрашњих послова за период 2018–2023. Службени гласник РС, бр. 78/2018.
 13. *The Seattle Police Department’s Strategies for the Future Leading police reform.* (2016). Seattle City.
 14. Вирејевић Јовановић С., Млађеновић Д. (2016). *Могућности дигиталних канала маркетинга за ефикасније брендирање,* У Зборник радова. XXI Интернационални научни скуп СМ 2016. Економски факултет, Суботица, стр. 720–726.
 15. Wessels B. (2016). *Inside the Digital Revolution: Policing and Changing Communication with the Public.* London, Routledge.

The Influence of Digital Technology on Police Work Improvement

Abstract: *The development of technology and social relations has changed the nature of police work over time. Although its basic mission, to maintain order and to ensure the security of individuals and groups, has remained the same, the emergence of digital environment has initiated new additional requirements for the police today. The need for implementation of digital innovation in police work is related to the changing behavior of modern man, strongly dependent on the technology. In this new, digital age, information is becoming the most important factor of success for organizations in different industries, whether they are in private or public sector. Therefore, the digitalization of police work aims to provide public services that are more proactive, predictive and more correlated with the citizens' needs. The paper explores the impact of digital technology on the nature of police work and indicates the most significant effects of its implementation. The aim of the study is to emphasize the main questions raised during the digitalization in police sector as well as to analyze the new opportunities brought by the limitless access to information. The paper also presents an empirical study of SAP software application in the human resource management sector of the Serbian Ministry of Interior. The survey, which included 164 respondents, showed that the implementation of this technological innovation provided new opportunities for managing human resources in the police, contributing to increased job efficiency.*

Key words: *digital technology, police technology, SAP application, public service.*

Saša MIJALKOVIĆ, PhD

University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade

Marko ĐORĐEVIĆ, Criminal Investigation Specialist

Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia

DOI: 10.5937/bezbednost2001065M

UDK:355.216::81'276.5:355.1

Pregledni naučni rad

Primljen: 1. 12. 2019. godine

Datum prihvatanja: 7. 4. 2020. godine

Phenomenology of Paramilitarism – Contribution to Overcoming the Terminological Dilemmas of the Language of Security Sciences¹

Abstract: *In addition to national and international armies - armed forces of states and alliances, paramilitary armed formations (the so-called paramilitary) play a prominent role in contemporary international and non-international armed conflicts. They are made up of so-called voluntary fighters (patriots, contractors), i.e. mercenaries or “looters“ (so-called war dogs) within armed formations that are not officially part of, and most often not under the command, of regular armed forces. As a rule, they are formed, armed, equipped, trained, paid and controlled by certain political centers of power - foreign governments and intelligence, hostile political emigration, political parties, criminal and other extremist (pseudo-patriotic, nationalist and para-religious) organizations (the so-called warlords) for whose account the paramilitary formations occupied part of the territory of the sovereign state in which the armed conflict took place and established power on it. They are often associated with numerous war crimes, terrorist attacks and robberies. Since the terms ‘warlords’,*

*sasa.mijalkovic@kpu.edu.rs

The paper is a result of a scientific research project entitled Development of Institutional Capacity, Standards and Procedures for Countering Organized Crime and Terrorism in the Context of International Integration. The project is funded by the ministry responsible for science in the Republic of Serbia (No. 179045) and implemented by the the University of Criminal Investigation and Police Studies of Belgrade (2011–2019). The project manager is Prof Saša Mijalković, PhD.

'paramilitary', 'mercenaries', and 'war dog' are often incorrectly used in everyday communication of media, public and even scholars, this paper attempts to conceptualize and make a clear distinction between these phenomena.

Keywords: *armed conflict, 'warlords', paramilitary formations, mercenaries, 'war dogs' Language of the Security Sciences.*

Introduction

Human history is actually a history of bloodshed: conflicts and wars. Certainly, the most destructive form of social conflict is war. In armed conflicts, human life is, unfortunately, worth a little. It is assumed that, globally, for the past 3300 years, only 200 years were spent in peace. During 5500 years of history, more than 14,500 wars have been fought, killing about 4 billion people. In World War I, about 10 million people were killed and about 20 million were injured or maimed. More than 55 million people were killed in World War II, including 25 million civilians, and 35 million were wounded (Miletić, 1993: 953–955; Tadić, 1996: 182). The armed conflicts that took place between the end of the Cold War and the beginning of the third millennium killed at least 5 million people. The victims were mostly civilians: in the World War I, 92% of the victims were soldiers, and today they are civilians to the same extent (Dulić, 2008: 39). The number of deaths, injuries and mutilations in armed conflicts from the beginning of the new millennium to this day can only be speculated.

War is the sharpest form of social conflict in which states, their alliances or organizations, through direct use of armed force, try to achieve certain political goals by defeating opponents and forcing them to accept the terms of the victor. Thus, war is exclusively an armed conflict between states, that is, an interstate armed conflict. Such conflicts can occur between states, between states and alliances and between multiple alliances. Intrastate, i.e. non-international armed conflicts, although referred to as civil wars, are not considered as wars under international law (Tadić, 1996: 182).

Given this definition of war, it is clear that the active actors of contemporary armed conflicts should be the armies of the conflicting states. However, conflicts also involve the participation of formations, groups and individuals who are not part of the regular armed

formations of states and alliances. They are commonly referred to as *warlords*, *paramilitaries*, *mercenaries*, *war dogs*, etc. As these terms are often incorrectly used in everyday communication by the media, general public, and even scholars, this paper attempts to conceptualize and make a clear distinction between these phenomena.²

The term “paramilitary formations“

In addition to national armies and alliances, more and more frequent actors of contemporary armed conflicts, both interstate and internal ones, are *paramilitary armed formations* (the so-called *paramilitary*).

The *military* is a state administration body in charge of defending vital national values and interests from armed attacks (from the outside and from the inside). Thus, the primary task of the military is to defend the state with armed means against armed attacks by other states and alliances.³

The totality of the armed forces of a state is called the *army*. It can be professional, recruited on the military duty of citizens, hired or combined, conventional or nuclear. In principle, armies serve nations, and are called *national armies*. By forming military alliances (such as NATO), *international military forces* are formed and they are

² The issues of (potential) criminal liability of persons involved in armed conflicts taking place within or between third countries, as well as the issues of more detailed distancing of engagement in armed conflicts in foreign countries from international terrorism, are the subject of other research studies. More in: Mijalković, Djordjević, 2019.

³ In addition to defending the country, the military also participate in the protection and rescue of the population in the face of natural and technical-technological disasters, and participate in international peacekeeping missions. Thus, the *Serbian Armed Forces* (SAF) is an organized armed force that defends the country against external armed threats and performs other missions and tasks in accordance with the Constitution, laws and principles of international law governing the use of force. See Art. 1-7 of Law on the Serbian Armed Forces, *Official Gazette of the RS*, No. 116/2007, 88/2009, 101/2010 - other law, 10/2015, 88/2015 and 36/2018. Unlike the military, police protect the state and citizens against unwarranted security threats by unarmed means, and, if necessary, may participate in the defense of the state and its citizens in the state of war or emergency (see Articles 25, 39, 51 of the RS Law on Defense. *Official Gazette of the RS*, No. 116/2007, 88/2009, 88/2009 - other law, 104/2009 - other law, 10/2015 and 36/2018 and Article 13 of the Law on Police, *Official Gazette of the RS*, no. 6/2016, 24/2018 and 87/2018).

supposed to protect the interests and values of the military alliance and individual member states (Waitr, 1993: 59, 62; Mijalković, 2018: 386).

More specifically, under the *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 relating to the protection of victims of international conflicts* (Protocol I, Article 43)⁴, *the armed forces of a Party to a conflict* consist of all organized armed forces, groups and units which are under a command responsible to that Party for the conduct of its subordinates, even if that Party is represented by a government or an authority not recognized by an adverse Party. Such armed forces shall be subject to an internal disciplinary system which, inter alia, shall enforce compliance with the rules of international law applicable in armed conflicts. Members of the armed forces of a Party to a conflict (other than medical personnel and chaplains) are combatants, that is to say, they have the right to participate directly in hostilities. Whenever a Party to a conflict incorporates a paramilitary or armed law enforcement agency into its armed forces it shall so notify the other Parties to the conflict.

Therefore, it is clear why the term *paramilitary formation* in the first place refers to an armed group or organization participating in armed conflicts that cannot be considered an army.

Namely, the term *paramilitary formation (paramilitary)* may be used in a broader, narrower and pejorative sense:

1. In the broader sense of the word, it is any group, organization or movement whose members are organized, trained, armed and equipped to perform armed - combat operations and / or military tasks, but for various reasons are not considered an army;
2. In the narrower sense of the word, there are two categories of paramilitary formations:
 - 2.1. armed formations of a state that are not organizationally part of its standing or regular army, such as:
 - auxiliary services of the regular armed forces, most often performing non-combat tasks (e.g.: *Women Airforce Service Pilots*)

⁴Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 relating to the protection of victims of international conflicts (Protocol I, Article 43), Official Gazette of the SFRY - International Treaties, No. 16/1978.

(WASP) made of U.S. Air Force civilian women-pilots;

- armed formations intended for combat missions but whose main purpose is not to fight an external enemy and/or conventional warfare, but to protect the state's internal security (e.g.: US Coast Guard, Gendarmerie in Serbia, SFRY Territorial Defense);

- private military companies providing military and war management services, renting soldiers and war equipment, performing combat operations and other security tasks in wartime; and

- regular police formations, which is rarely the case, and, as a rule, only in emergencies such as war and natural disasters (e.g.: Los Angeles police);

2.2. armed formations organized or engaged in activities equivalent to a regular army, but not explicitly sanctioned by a state (e.g.: uprising groups and movements such as the FARC in Colombia, the Tamil Tigers in Sri Lanka, or the armed wings of particular political parties such as the People's Liberation Partisan Detachment, of the Communist Party of Yugoslavia at the beginning of World War II); and

3. pejorative meaning refers to numerous examples of paramilitary formations engaged in terrorist activities, war crimes and looting, whereby states and political movements associated with them have endeavored, on the basis of their “paramilitary“ nature - that is, formal non-attachment to martial law or for their own legal order - to diminish their own responsibility (Mijalković, 2018: 144).⁵

Therefore, the subject of this paper are activities of *the paramilitary* as represented in the last mentioned meaning of this

⁵“Paramilitary Formation“, https://en.wikipedia.org/wiki/Paramilitary_Formation, available 10 July 2018.

term. However, it should also be borne in mind that military *PMSC* (*Private Military Security Companies*) also often play a role in paramilitary formations. These are commercial private entities licensed to provide, on a contractual basis, services such as: training for performing combat operations and securing persons, property and business in emergency situations (*training services*), production and distribution of weapons and military equipment (*manufacturing activity*), and supply of devices for protection of persons, property and objects in war conditions (*trade services*), securing of persons and property in emergency situations (*security services*), conducting combat operations within the official armed forces, paramilitary formations, conducting special combat operations (*mercenary army*) and strategic consulting, designing and managing combat operations, social crises, conflicts and violent upheavals (*military management, mercenary military and crisis headquarters*) (Mijalković, 2018: 55).

The most famous private military companies come from the military most powerful countries, which are not a particular example of exemplary respect for international law, especially non-humanitarian and war law - from the United States and the United Kingdom come: *Blackwater* (USA), *DynCorp International LLC* (USA), *Military Professional Resources Inc.* (USA), *Vinnell Corporation* (USA), *L – 3 Services* (USA), *Armor Group* (United Kingdom), *Control Risks Group* (United Kingdom), *Erinys International Ltd.* (UK, Republic of South Africa) (Milošević, Jukić, 2017: 164–166).

The term “warlord“

Paramilitary formations, and sometimes even private military companies, are not officially part of, and most often not even under the command of, regular armed forces. As a rule, they are formed, armed, equipped, trained, paid and controlled, or engaged by certain political centers of power: unrecognized governments, foreign governments and intelligence, hostile political emigration, political parties, criminal and other extremist (pseudopatriotic, nationalist and paraver) organizations (the so-called *warlords*) for whose account the paramilitary formations occupy a part of the territory of the sovereign state in which the armed conflict takes place and establish power on it (Mijalković, 2018: 144).

More specifically, the term “*warlord*” also has more meanings and is used to refer to:

1. a person or group that has conquered or holds power over a particular territory, usually a subnational unit (province, region, etc.) of a state, exclusively through armed forces in the form of military or paramilitary formations, and over which there are no central control authorities. Namely, in the conditions of weakening or total loss of the central government due to extremely difficult exceptional circumstances (e.g.: foreign invasions, natural disasters, civil war, dynastic conflicts, etc.), local and regional military commanders assume military and civilian authority under the slogans of “introduction of law and order” and “protection of the people”, that is, to pursue their own political ambitions that were out of their reach in normal circumstances;
2. the so-called “*failed states*” where the only effective power is held by various paramilitary formations led by charismatic individuals (e.g. Somalia), or whose large parts of the territory are governed by local military commanders and politicians whose utter allegiance to central authority is questionable (e.g. Afghanistan); and⁶
3. informal centers of political and financial power of national (“*deep state*”, tycoons) or international importance (international para-Masonic associations, holders of multinational capital) that, in order to increase their wealth and power, provoke and manage social crises, encourage and exploit the armed conflicts.

Thus, the “warlords” manage developments in the conflict area, seeking to direct the flow of armed conflict and to control life in the territories they occupy and in which they carry out armed actions. And in doing so, they actually exercise (para)authority.

⁶“Gospodari rata”, https://hr.wikipedia.org/wiki/Gospodari_rata, available June 27, 2018.

The term 'paramilitaries'

Paramilitaries consist of fighters of different profiles and motives. Generally, all motives, and thereby members of paramilitary formations, can be classified into three groups:

1. *ideological*, where individuals are engaged on the basis of a sincere ideological conviction in the correctness of the goals they will fight for, that is, on the basis of a sincere commitment to the proclaimed ideals of the party to the conflict they support. This category of fighters is also called the “*righteous*” because they come from the positions of *patriots* and/or “*fighters for justice*”. Ideological followers can be conditionally divided into two subgroups:
 - 1.1 *political followers* who, through their personal involvement in paramilitary formations wish to contribute to solving a particular political problem (change of power, secession of the territory from the home country, change of constitutional arrangements, change of the foreign policy of the state, etc.) existing between different ethnic groups or between different political options and stream. These are extreme nationalists, that is, national chauvinists, and
 - 1.2 *religious followers*, who engage in paramilitary formation to pursue goals proclaimed by a particular religious body or religious authority, which fosters conflict with members of other religions. After all, these motives are also political, because they have certain political consequences (change of power, change of state and/or constitutional arrangements, secessionism, unitarism, etc.). These are religious fundamentalists;
2. *lucrative*, when persons join one of the parties to the conflict in order to obtain some material gain from their engagement. These persons are most often sympathizers or ideological followers of the party to the conflict to which they have joined, although this may not be the rule. They commercialize their knowledge and skills in the field of warfare, and can be conditionally divided into two subgroups:

2.1 “*contracts*“ (“*merchants*“, “*mercenaries*“), who receive a pre-agreed (daily, weekly, monthly or annual) fee (“*salary*“) for services from the party to the conflict and

2.2 “*vultures*“ (“*looters*“) who do not have to strictly charge for their services but abuse their involvement in armed conflicts for the sake of personal enrichment by unlawfully seizing property (money, valuables and other things) they find in the field while performing combat and other activities (reconnaissance, search and reconnaissance, intelligence, negotiation, etc.);

3. *pathological*, when persons are engaged due to fanaticism that is so extreme that it is like mental illness, or is the fruit of mental illness. These are persons who are most often not mentally healthy, which is why they are especially dangerous and ready to commit the most serious crimes. Their fanaticism may have political (political fanatics) or religious (religious fanatics) implications, or political-religious blindness and ideologization.

According to the criterion of voluntariness, all members of paramilitary formations can be classified as:

1. “*volunteers*“ who have volunteered, as a rule, for ideological, and more often for lucrative reasons. All “*fanatics*“ are, as a rule, volunteers. This category of paramilitaries can be divided into several groups:

1.1 “*solders*“ (“*solo warriors*“, “*freelancers*“, “*solo mercenaries*“) who engage independently, not belonging to any radicalized or patriotic groups and movements, on their own initiative;

1.2 “*mercenaries*“, members of various forms of private military companies and security agencies; and

2. “*forced fighters*“ who participate in armed conflicts without their own will, that is, under a certain form and dose of coercion. They are:

2.1 “*blackmailed fighters*“ who are forced to participate in a war, most often paying off loans and debts they cannot settle;

2.2 “*slave-fighters*“ who are victims of trafficking (Mijalković, Žarković, 2019: 151–152), as well as

2.3 “*captives*“ captured by enemy fighters.

Finally, according to the criterion of citizenship, all members of paramilitary formations can be classified as:

1. “*domestic fighters*“, being nationals of the country where the armed conflict takes place;
2. “*foreign fighters*“, nationals of other countries, engaged in paramilitary formations operating outside the territories of their home countries; and
3. “*phantom fighters*“, stateless persons, as well as persons who (allegedly) have multiple nationalities, have forged personal and travel documents, do not have any personal and travel documents and their nationality or identity cannot be established, persons with documentation proving affiliation with certain religious movements and organizations instead of citizenship, etc.

The classifications shown are of a general nature, and at the base of each particular mercenary case there are actually more classification criteria.

The term ‘mercenary’

Mercenaries (“*contractors*“, “*commercials*“) are members of paramilitary formations that charge their part in the armed conflict to the parties to the conflict that engage them.

The mercenary is not a member of the regular armies and has no right to be a fighter. According to the *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August relating to the protection of victims of international conflicts* (Article 47), *a mercenary* is any person who: is specially recruited locally or abroad in order to fight in an armed conflict; does, in fact, take a direct part in the hostilities; is motivated to take part in the hostilities essentially by the desire for private gain and, in fact, is promised, by or on behalf of a Party to the conflict, material compensation substantially in excess of that promised or paid to combatants of similar ranks and functions in the armed forces of that Party; is neither a national of a Party to the conflict nor a resident of territory controlled by a Party to the conflict; is not a member of the armed forces of a Party to the conflict; and has not been sent by a State which is not a Party to the conflict on official duty as a member of its armed forces.

Similarly, under the *United Nations Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries*,⁷ a *mercenary* is any person who: is specially recruited locally or abroad in order to fight in an armed conflict; is motivated to take part in the hostilities essentially by the desire for private gain and, in fact, is promised, by or on behalf of a party to the conflict, material compensation substantially in excess of that promised or paid to combatants of similar rank and functions in the armed forces of that party; is neither a national of a party to the conflict nor a resident of territory controlled by a party to the conflict; is not a member of the armed forces of a party to the conflict; and has not been sent by a State which is not a party to the conflict on official duty as a member of its armed forces. In addition, mercenary is also any person who, in any other situation: is specially recruited locally or abroad for the purpose of participating in a concerted act of violence aimed at: overthrowing a Government or otherwise undermining the constitutional order of a State; is motivated to take part therein essentially by the desire for significant private gain and is prompted by the promise or payment of material compensation; is neither a national nor a resident of the State against which such an act is directed; has not been sent by a State on official duty; and is not a member of the armed forces of the State on whose territory the act is undertaken (Article 1 of the Convention).

Any person who recruits, uses, finances or trains mercenaries commits an offense (Article 2 of the Convention). A mercenary who participates directly in hostilities or in a concerted act of violence, as the case may be, commits an offence (Article 3 of the Convention).

Although generally prohibited, engagement of mercenaries in conflicts across the globe is evident. The predominant motive of mercenaries is money, and the same goes for the states, which make significant savings by such engagements (Amza, 2018).⁸ However, while hiding behind economic and humanitarian arguments, the overriding motives of their employers are multiple: reducing the possibility of international condemnation of States that actively

⁷*International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries*. United Nations – General Assembly, A/RES/44/34, 4 December 1989, <https://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r034.htm>, available 11. July 2019.

⁸ Blackwater Academy founder Eric Prince said in a statement to the New York Times that during the war in Afghanistan, the company had saved \$ 40 billion in debt to payers and reduced overall losses by 20 percent (Amza, 2018).

participate in armed conflicts in the territories of third countries, thereby reducing the possibility of accusing States of aggression; reducing the risks and reducing the human and material losses that national armies would experience in armed conflict; reducing the possibility of weakening the internal political ratings of governments and ruling parties due to the open participation of the state in armed conflict and the death of soldiers; eliminating the possibility of accusing States of war crimes and violating rules of war that could be committed by regular armed forces, etc. (Mijalković, Popović Mančević, 2018: 193–194).

The jobs and tasks that mercenaries are hired for depend on their war experience, that is, their skills, training, profession, etc. More specifically, members of the so-called private military companies and mercenary units engage in more complex and extensive combat operations. Most often, they are former members of regular, specialized or special police and military forces, that is, intelligence and security services. They operate predominantly within the units to which they belong, at the command of the employer. In combat zones, they most often perform combat tasks, i.e. the tasks of armed attack and neutralization of the enemy and combat assets (armed combat, diversions, ambushes, etc.), and occupation of certain territory or infrastructure. In addition, in and outside combat zones, they carry out the provision of personnel or facilities, especially of senior officials and critical infrastructure; transportation of human and material and technical means; equipping and training rebel troops, that is, national armies; consulting and management in the planning and execution of complex combat operations; logistics in establishing power in the conquered territories, etc.

Unlike members of private military companies, “solo mercenaries” are first subject to health and psychophysical ability checks; their combat tactics is also checked as well as their ability to use weapons and military equipment. Then the biography and past of the “solo mercenary” is checked, especially his “war rating” (experience, success and reputation, and especially the military or police rank gained on the battlefield), if he claims to have one. Upon completion of all checks and training, individuals are assigned to units of certain specialties (infantry, armored-mechanized, reconnaissance, sabotage, sniper, etc.).

In the last two decades, the role of private military companies in contemporary armed conflicts has increased. Specifically, according to information from the *British American Security Council* (BASIC), during the Gulf War in 1991, the ratio of contractors and soldiers was 1:50, while in the last war in Iraq it has increased five times, amounting to 1:10 (Savić, 2019). Private military companies are contracted and the best recommendation is a rating they have gained in conflicts around the world.

“Solo mercenaries“ are informed about current conflicts in the media. On the Internet, more detailed information on conflicts and on the involvement of private military companies can be found on specialized sites, one of the most famous being “*Soldiers of Fortune - Mercenary Wars*“.⁹ These sites literally have the importance of “job ads“.

The term of 'war dogs'

'*War dogs*' is a pejorative name for all types of paramilitaries who, in addition to their irregular involvement in armed conflict, also commit war crimes and numerous other offences.

Specifically, the operation of paramilitary armed formations in conflict areas is fraught with numerous environmental risks. Thus, mercenaries usually act as autonomous units, often with minimal control of front-line command headquarters, both regular armies and rebel and insurgent headquarters. This opens the door to various violations of the rules and customs of war prescribed by international conventions, such as the unnecessary or excessive use of force, the killing and rape of civilians, the abuse of prisoners, religious, medical staff and civilians. For example, members of the Blackwater Company have been charged with causing over 200 incidents with different consequences during Middle Eastern campaigns run since 2005. Members of L-3 Services have been accused of torturing inmates, for which the company paid \$ 5.8 million in damages (Amza, 2018).

⁹ In addition to information about current conflicts in the world and the engagement of mercenaries, the site also provides information on mercenary history, their involvement in post-World War II conflicts, etc. *Soldiers of Fortune – Mercenary Wars*, <https://www.mercenary-wars.net/>, available 10 July 2019

Furthermore, there is a danger that mercenary formations and private military companies may deny obedience to commands and employers (renegade and independent operation), or, for larger sums, change sides in the conflict (new employer and more profitable business engagement). In such situations, only strong national armies or coalitions of national armies could protect the state and citizens. Finally, mercenary armies are able to severely destabilize the state and threaten its order through criminal activity. The activities of mercenaries can be exemplified in conflicts in Africa (Sierra Leone, Liberia and Ivory Coast) at the beginning of the third millennium. Their engagement was accompanied by multiple violations of human rights and international humanitarian law, through sexual slavery, illegal arms trafficking, trade in natural resources, and forced displacement of the population. One of their most terrible crimes is certainly the recruitment of children to participate in conflicts (Delattre, 2019).¹⁰

The Serbian people also had bad experiences with private military companies operating in the Balkans. During the Civil War in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, the newly formed state of the Republic of Croatia engaged the US military company Military Professional Resources Inc. (MPRI). The company hired its General Staff to prepare the genocidal operation of the Croatian Armed Forces, better known by its code-name “Storm“, as well as its experts to monitor the course of the 1995 attack by the Croatian military and paramilitary forces on Republika Srpska Krajina (RSK). The consequence of the “Storm“ was ethnic cleansing, the mass killing and forcible displacement of the Serb population from their ancestral homes in Croatia. The same company has recently been hired to train terrorists of the so-called “Kosovo Liberation Army“, which operated in the southern Serbian province. During and after the NATO

¹⁰ Any forced recruitment and coercion of children to participate directly in international and non-international armed conflicts, whether by national armies or paramilitary formations, is prohibited by international law and is considered a war crime. See Art. 1, 2 and 4 of the Optional Protocol on the Participation of Children in Armed Conflict, with the Convention on the Rights of the Child, *Official Gazette of the FRY - International Treaties*, No. 7/2002 and the Preamble of the Optional Protocol on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, with the Convention on Rights of the Child, *Official Gazette of the FRY - International Treaties*, No. 7/2002.

aggression against the Federal Republic of Yugoslavia in 1999, Albanian terrorists carried out ethnic cleansing of Kosovo and Metohija by killing and persecuting Serbs.

Conclusion

Contemporary wars point to the weaknesses of bulky and expensive armies that also use more complex and bulky military equipment. For this reason, the armies rely on outsourcing, which makes them dependent on private contractors, technicians and professionals who are hired together with soldiers. These are commonly, and often in theory, referred to as *warlords*, *paramilitaries*, *mercenaries*, and *war dogs*. Since these are jargon words, non-scientific terms that are not inherent to the language of the security sciences, it was necessary to explain the meaning of these terms and make distinction between them.

The terms *paramilitary formations* and *mercenaries* do not necessarily have a negative connotation, i.e. they do not have to be used to indicate phenomena that are contrary to the rules and customs of war. In these situations, the term *paramilitary formations* includes entities and forces of the state that have the capacity to perform military tasks but are not formally considered an army.

On the other hand, the terms *paramilitary formations*, *mercenaries* and *war dogs* are most often mentioned in negative context. In this case, these terms are of similar content but of different scope. A common denominator is a person who participates in armed conflicts but who is not a member of the regular armed formations of a state or an alliance of states, and his engagement is contingent on the monetary compensation he receives from the one who hired him. Such a definition is best suited to the scope and content of the term *mercenary*, even though a member of an irregular armed force may not have an economic motive (e.g. a volunteer, fanatic).

The term *paramilitary formations* is broader in scope and includes a (usually organized) group involved in an armed conflict, which is not part of the regular armed forces, nor is under their control and command. However, it should be borne in mind that paramilitary formations are usually made up of mercenaries, but can also be made

up of volunteers whose motive for participating in conflicts is not material.

The term *war dogs* is of a narrower scope and includes any person who is not a member of the regular armed forces and who commits war and other crimes while participating in armed conflicts. He may or may not be a mercenary and may or may not be a member of a paramilitary formation.

Finally, the *warlords* do not participate directly in armed conflict, but exercise (para)authority. These are individuals or groups that have established authority over a part of the territory, as well as recognized and unrecognized governments, and informal centers of political and financial power of national or international importance that govern paramilitary formations and manage events in a conflict area, seeking to direct the flow of armed conflict and control lives in the territories they have occupied and where they perform armed actions.

Literature

1. Amza, A., (2018). *Six things you should know about modern mercenaries of war*, TRTWorld, <https://www.trtworld.com/americas/six-things-you-should-know-about-modern-mercenaries-of-war-20831>, dostupno 10. jula 2019.
2. Delattre, F., (2019). The use of mercenaries constitutes a threat to peace and security in Africa, Permanent mission of France to the United Nations in New York, Security Council – 4 February 2019, <https://onu.delegfrance.org/The-phenomenon-of-the-use-of-mercenaries-constitutes-a-threat-to-peace-and>, dostupno 10. jula 2019.
1. Dulić, D., (2008). *Mirovne i humanitarne operacije*, Fakultet bezbednosti i Službeni glasnik, Beograd.
2. *International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries*. United Nations – General Assembly, A/RES/44/34, 4 December 1989, <https://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r034.htm>, available 11. July 2019.
3. Law on Defense. *Official Gazette of the RS*, No. 116/2007, 88/2009, 88/2009 - other law, 104/2009 - other law, 10/2015 and 36/2018.

4. Law on Police, *Official Gazette of the RS*, no. 6/2016, 24/2018 and 87/2018.
5. Law on the Serbian Armed Forces. *Official Gazette of the RS*, No. 116/2007, 88/2009, 101/2010 - other law, 10/2015, 88/2015 and 36/2018.
6. Mijalković, S., (2018). *Nacionalna bezbednost*, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd.
7. Mijalković, S., Đorđević, M. (2019). Legal Responsibility Of Mercenaries For Participation In Armed Conflicts Abroad, Kopaonik School of Natural Law (papper was presented at the scientific conference: *Kopaonik School of Natural Law – Law and the Power of Mind*, Kopaonik, 13-17 December 2019).
8. Mijalković, S.; Popović Mančević, M., (2018). *Contemporary Security Studies: An Introduction to Methodological, Research and Theoretical Foundations of Security*, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade.
9. Mijalković, S.; Žarković, M., (2019). *Ilegalne migracije i trgovina ljudima*, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd.
10. Miletić, A., (1993). *Rat, Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd.
11. Milošević, N.; Jukić, J., (2017). *Privatne vojne i bezbednosne kompanije – zakonske, moralne i*
12. Optional Protocol on the Participation of Children in Armed Conflict, with the Convention on the Rights of the Child, *Official Gazette of the FRY - International Treaties*, No. 7/2002.
13. Preamble of the Optional Protocol on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, with the Convention on Rights of the Child, *Official Gazette of the FRY - International Treaties*, No. 7/2002.
14. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 relating to the protection of victims of international conflicts (Protocol I), *Official Gazette of the SFRY - International Treaties*, No. 16/1978.
15. Savić, M., (2019). *Ekspanzija privatnih vojski*, *Vreme*, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=516529>, dostupno 9. jula 2019.
16. Tadić, Lj., (1996). *Politikološki leksikon*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

17. Waitr, J., (1993). *Armija, Enciklopedija političke kulture, Savremena administracija*, Beograd.
18. Milošević, N., Jukić, J. (2017). *Privatne vojne i bezbednosne kompanije – zakonske, moralne i društvene implikacije*, Vojno delo, broj 7, str. 161-173.
19. “Gospodari rata“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Gospodari_rata, available June 27, 2018.
20. “Paramilitary Formation“, https://en.wikipedia.org/wiki/Paramilitary_Formation, available 10 July 2018.
21. „Soldiers of Fortune – Mercenary Wars“, <https://www.mercenary-wars.net/>, available 10 July 2019

Феноменологија парамилитаризма – прилог превазилажењу термилолошких дилема језика безбедносних наука

Апстракт: Осим националних и међународних војски – оружаних снага држава и савеза држава, у савременим међународним и немеђународним оружаним сукобима све значајнију улогу узимају паравојне оружане формације (тзв. паравојске). Њих чине тзв. добровољни борци (патриоте, уговорци), односно плаћеници или „пљачкаши“ (тзв. пси рата) који су део наоружаних формација које званично нису у саставу, а најчешће ни под командом регуларних оружаних снага. Паравојске по правилу формирају, наоружавају, опремају, обучавају, плаћају и контролишу извесни политички центри моћи – иностране владе и обавештајне службе, непријатељска политичка емиграција, политичке партије, криминалне и друге екстремистичке (пseudопатриотске, националистичке и параверске) организације (тзв. господари рата) за чији рачун су паравојне формације и заузеле део територије суверене државе у којој се одвија оружани конфликт и на њој „устоставиле власт“. За њих се неретко везују бројни ратни злочини, терористички напади и пљачке. Како се у животу, а неретко и у теорији безбедности не разликују и погрешно употребљавају термини „господари рата“, „паравојске“, плаћеници и „пси рата“, у раду је учињен покушај појмовног одређења и дистанцирања ових појава.

Кључне речи: *оружани сукоб, „господари рата“, паравојне формације, плаћеници, „пси рата“, језик безбедносних наука.*

Проф. др Зоран Ђурђевић*
Криминалистичко-полицијски универзитет
Проф. др Ненад Милић**
Криминалистичко-полицијски универзитет

ДОИ: 10.5937/bezbednost2001084D

УДК: 351.74:343.98.:343.85

Прегледни научни рад

Примљен: 20. 1. 2020. године

Датум прихватања: 7. 4. 2020. године

Значај аналитичке подршке у супротстављању савременим облицима криминалитета у условима европских интеграција

Апстракт: Полицијска делатност је незамислива без благовременог и потпуног прикупљања свих безбедносно релевантних података. Како у данашње време већа доступност података и информација у полицијској пракси не мора да значи и већу предвидљивост манифестовања безбедносно интересантних појава, свакодневно прикупљање података треба да буде праћено њиховом аналитичком обрадом. Спознати начине (појавне облике) манифестовања појава које су предмет рада полицијске организације, наћи у њима елементе будућег и предвидети њихов развој, суштински је задатак аналитичара. У раду се указује на значај аналитичког рада и аналитичке информације за доношење одлука у полицији, и сагледава допринос аналитичке подршке изради стратешких и оперативних одлука у Европској унији и Републици Србији које се односе на супротстављање тешком и организованом криминалу.

Кључне речи: аналитичка информација, аналитички рад, супротстављање криминалу, полицијски обавештајни модел, полиција, криминал.

Увод

Сложен и динамичан друштвени контекст, наднационални приступ, брзина друштвених промена, развој науке и технике и

* zoran.djurdjevic@kpu.edu.rs

** nenad.milic@kpu.edu.rs

њихово вешто коришћење од стране учинилаца кривичних дела захтевају промену приступа у супротстављању криминалу, како на националном тако и на наднационалном нивоу. Конкретно, приступ мора бити заснован на научној, мултидисциплинарној анализи свих фактора који могу утицати на криминалитет, њиховој процени и прогнози. За ефикасно, ефективно и економично супротстављање криминалу неопходна је објективна анализа друштвеног амбијента, пре свега политичког, правног, технолошког и економског, као и стручних, техничких и организационих могућности надлежних државних органа да се супротставе криминалитету. У исто време, посебно важне факторе представљају и перцепција безбедности и очекивања грађана, нарочито за избор приоритета рада.

У основи квалитетних одлука налази се квалитетна аналитичка информација. Без научног приступа и методолошки коректне анализе нема успеха у супротстављању криминалитету. Аналитички рад заснован на примени научних метода представља основу за примену проактивних мера, како на националном тако и на наднационалном нивоу. С тим у вези, у раду се указује на значај аналитичке подршке доношењу одлука у полицији, са посебним акцентом на стратешким одлукама које се доносе у контексту супротстављања тешком и организованом криминалу.

Специфичности одлучивања у полицији

Одлука је избор између различитих опција за остварење циља; конкретно, за спречавање безбедносног проблема или откривање и доказивање радње инкриминисане као кривично дело и прекршај. Квалитет одлуке зависи од објективности и заснованости аргумената који се користе у поступку доношења одлуке односно одлучивању (Ђурђевић, Радовић, 2017: 448).

Доношење одлука о томе како организовати и усмерити рад полиције није једноставан процес. Он зависи од врсте одлуке (стратешке, оперативне или тактичке) и анализе:

1. фактора који доприносе, подстичу или спречавају настанак безбедносних проблема;
2. могућности идентификације ризика у реализацији донетих одлука;

3. могућности полиције (организационих, стручних и техничких капацитета) и друштва да на ефикасан, ефективан и економичан начин утичу на безбедносни проблем.

Конкретно, у поступку доношења и оцене одлука неопходно је имати у виду следеће фазе:

1. дефинисање безбедносног проблема;
2. прикупљање података и информација о природи безбедносног проблема и факторима који на њега могу утицати;
3. прикупљање података и информација о факторима који могу утицати на активности полиције усмерене на његово решавање;
4. генерализација идеја, могућих одлука и планова за решавање проблема;
5. израда објективних критеријума за анализу и вредновање опција, одлука за решавање безбедносног проблема;
6. избор најбоље опције на основу анализе и закључака о предностима и недостацима сваке опције;
7. реализација изабраног решења подразумева комуникацију, организовање и спровођење одлука;
8. контрола и евалуација активности, које укључују праћење и оцену да ли је изабрано решење дало очекиване резултате;
9. формулисање препорука за решавање сличних безбедносних проблема.

Кључна фаза, која детерминише каква ће одлука бити донета, јесте објективна анализа безбедносног проблема. Први корак је дефинисање проблема и анализа расположивих података о проблему. Ту треба одговорити на питање шта знамо о проблему, шта не знамо и које податке треба прикупити, каква је конзистентност података о проблему – да ли се подаци узајамно потврђују или су противречни, контрадикторни. У тој фази неопходно је разумети квантитет и квалитет расположивих чињеница. Росмо све информације систематизује на следећи начин: оно што знамо (чињенице), оно што мислимо да знамо (теорије или претпоставке) и оно што желимо да знамо (кључна питања која захтевају додатне податке) (Rossmo, 2009: 27).

Осим објективних карактеристика проблема, на доносиоца одлуке по правилу утиче и велики број екстерних фактора,

притисак медија и јавности, комплексан и динамичан друштвени контекст. На стратешке одлуке, посебно на избор приоритета рада, утиче и перцепција безбедносних проблема у јавности. Код одлука о предузимању конкретних радњи, то су ризици и могуће последице предузимања планиране радње. На пример, када се предузимају радње доказивања чији је циљ обезбеђивање доказа о делу и кривници учиниоца, управљање ризицима подразумева анализу последица које предузете мере и радње могу имати по:

1. полицијске службенике и целу полицијску службу, лица или групе према којима се радња предузима, као и трећа лица затечена на месту спровођења радњи;

2. доказе и изворе доказа (на пример, уништавање доказа на месту извршења и утицај на сведоке и вештаке, али и осумњиченог) и

3. заједницу (радња се примењује према лицима која припадају одређеној етничкој заједници, или је тежина кривичног дела изазвала узнемиреност целокупне заједнице) (Association of Chief Police Officers, 2005: 115).

Да би се донела квалитетна одлука, неопходно је извршити процену ризика и извести закључак о степену вероватноће утицаја свих фактора релевантних за предмет одлучивања. Релевантни фактори и методе процене зависе од врсте одлуке (стратешке, оперативне, тактичке) и тога да ли се односе на криминално понашање конкретног учиниоца, криминалну појаву, врсту кривичних дела или криминалитет у целини.

Велики број одлука полиција доноси онда када фактори који утичу на безбедносни проблем нису познати или није познат начин или степен њиховог утицаја. Осим тога, с обзиром да се фактори предвиђају с прихватљивим процентом вероватноће, проналажење решења се своди на познавање закона по којима се догађаји развијају један из другог и на располагање потребним и довољним информацијама, односно правилним закључцима (Миловановић, 2004: 36). Познато је да у већини активности које предузима полиција (на пример, обезбеђење јавног скупа, пружање полицијске помоћи у извршењима, лишење слободе опасних лица, рација и сл.) успех ангажовања полицијских службеника зависи од више фактора који се интерактивно одигравају у условима неизвесности и који су делимично или у потпуности изван контроле доносиоца одлуке. Конкретно,

полицијски службеници се могу наћи у две ситуације. Прва је када планирају конкретну радњу и када пре ње имају могућност да анализирају факторе који могу утицати на њену реализацију. То ипак не значи да ће им бити познате информације о свим релевантним факторима. Друга ситуација је када се одлука доноси у датом тренутку, када не постоји време за анализу, као што је хапшење учиниоца затеченог у вршењу кривичног дела. Тада одлука зависи од степена стручности и евентуалног искуства у сличним ситуацијама.

Битно обележје одлучивања у полицијској организацији јесте и свесно антагонистичко понашање (конфликт циљева и интереса) полицијских службеника (доносиоца одлука), с једне стране, и носилаца угрожавања (преступника), с друге стране. Док руководилац доноси одлуке које морају бити у складу са законима, учиниоци кривичних дела доносе одлуке супротне закону, усмерене на успешно извршење кривичног дела и спречавање доказивања кривице. Последица тога јесте висок степен неизвесности у избору могућих варијанти поступања (акција) преступника, који желе да изврше кривично дело и избегну своје откривање (Субошић, Милић, 2011: 34). Генерално гледано, неизвесност може бити проузрокована и погрешним претпоставкама о познатим релевантним факторима. Погрешне претпоставке су последица недовољних информација или непознавања законитости развоја појава у будућности, било да се ради о догађају који има утицаја на одлуку а није предвиђен, било да је догађај предвиђен, али нису предвиђени сви ефекти које он носи са собом, односно није предвиђено време када ће се догађај манифестовати. С тим у вези треба напоменути да одлучивање у полицији често карактерише отежано прикупљање квалитетних (безбедносних) података на основу којих се доносе одлуке.

Одлучивање које се одвија у условима одсуства априорних знања или информација о природи проблема и његових могућих решења, јесте најтежа врста одлучивања, али уједно и препознатљиво обележје полицијске праксе. Такво одлучивање носи латентну опасност од грешке, а треба имати у виду да последице лоших одлука у полицијској организацији могу бити далеко теже него грешке учињене приликом доношења одлука у другим областима живота. Ако се има у виду да одлука које се доносе у полицијској организацији не зависи само квалитет

обављања полицијских послова, већ и остваривање слобода и права грађана, а некада и очување људских живота (нпр. погрешна одлука о употреби силе на јавном скупу може довести до губитка живота, даљег заостравања односа између одређених друштвених група, повређивања полицијских службеника и сл.), очигледан је притисак којем су полицијски службеници изложени током свакодневног обављања својих послова (Исто, 35).

Аналитички рад и аналитичка информација као подршка одлучивању у полицији

Релевантна, објективна, потпуна, прецизна и правремена информација основа је сваке квалитетне одлуке и као таква предуслов ефикасног, ефективног и економичног полицијског поступања. Поседовати информацију значи бити у предности у односу на супарнике који је не поседују. Кристофер Брус (Christopher Bruce) наводи: „Она је вреднија од новца, јер онај који је поседује може много зарадити. Она је вреднија од моћи, јер се са њом лако може добити моћ. (...) Владе долазе на власт и одлазе с власти на основу информација – информација о мишљењима и ставовима својих грађана, информација о савезницима, информација о непријатељима. Информације воде победи у рату, изграђују градове, лече болесне, сиромашне чине богатим...“ (Bruce et al., 2004: 11).

Предмет анализе је пажљиво разматрање информације, ентитета који је чине, веза између њих, њихове природе и снаге и других битних карактеристика неопходних за утврђивање њеног значења. Да би се добио квалитетан аналитички производ, потребно је претходно јасно дефинисати предмет анализе (безбедносни проблем у вези с којим се доноси одлука из које треба да проистекне његово решавање), израдити план за прикупљање података и извршити обраду и систематизацију података у форму погодну за анализу (Carter, Carter, 2009: 65).

Интеграција информација, постављање хипотеза и њихова интерпретација јесу платформа на којој се заснивају анализа, опис, процена и прогноза, односно извођење закључака о предмету анализе. Интерпретација подразумева откривање значења и кључних карактеристика расположивих информација

употребом научних метода. Резултат логичког расуђивања података о безбедносном проблему је ново, квалитативно више знање у односу на расположиве чињенице. За ту фазу је значајно да информације буду тачне и потпуне како би се створила основа за објективно закључивање и смањено ризик од грешке у поступку закључивања. Аналитичким радом полиција настоји да утврди везе међу лицима, предметима, локацијама и догађајима који су у непосредној или посредној вези са безбедносним проблемом. Утврђивањем тих веза стварају се услови за доношење релевантних одлука о начинима и приоритетима полицијског поступања, као и потребним ресурсима (Ђурђевић, Радовић 2017: 504).

Информација постаје *знање* кад је аналитичким радом интерпретирана, односно стављена у одговарајући контекст, или када јој је додато значење. Знање се формира напором аналитичара који „обликује“ расположиве информације и податке тако да они добију нову вредност. Када се такво знање прилагоди конкретним потребама корисника и када оствари утицај на поступање (акцију) у одређеној ситуацији (нпр. предузимање мера и радњи у циљу решавању неког проблема), оно постаје *аналитичка информација*.

Аналитичком информацијом се открива непознато, упознаје проблем, идентификују узроци и услови његовог настанка и утврђују смернице и начини његовог решавања. Она представља знање које је неопходно да би се решио проблем, или отклонила неизвесност, тачније вероватноћа која би се кроз своје различите степене претворила у извесност. Аналитичка информација је више од информације – реч је о синтези података и информација која конституише знање, с намером да се оно искористи за одређено (конкретно) поступање (потребу) корисника (на пример, решавање проблема, откривања потенцијалне прилике за деловање, избегавање проблема и сл.).

Данас се за прикупљање информација, њихову обраду и анализу издвајају значајна материјална средства у целом свету. Оснивају се посебне организационе јединице и запошљава посебан профил људи у чијем делокругу рада се налази искључиво рад са информацијама. У Министарству унутрашњих послова формиране су Служба за криминалистичко-обавештајне послове и прикривене иследнике и Служба криминалистичке аналитике. Кад год видимо реч „аналитичар“ у опису посла неке

особе – истраживач аналитичар, аналитичар буџета, политички аналитичар, пословни аналитичар, аналитичар тржишта, берзански аналитичар, обавештајни аналитичар итд. – одмах знамо да је реч о особи која трага за информацијама у циљу унапређења рада организације којој припада. Такав је случај и са *полицијским аналитичарима*. Од њих се очекује да сазнања којима располажу и која се односе на различите аспекте полицијске делатности (стање и кретање криминалитета, криминал, нарушавање јавног реда, број и врста позива упућених полицији, резултати предузетих активности полиције итд.) доведу у везу и у форми аналитичког производа предоче доносиоцу одлука, информишући га како да усмери и организује рад полицијске организације, а све у циљу ефикаснијег, ефективнијег и економичнијег обављања послова из њене надлежности. Рад аналитичара сликовито представља Кристофер Брус поредећи га са радом вајара. Неке скулптуре настају комбиновањем и обликовањем комада глине, као што аналитичар ствара информацију комбиновањем њених фрагмената – података. Остале скулптуре су створене скидањем вишка материјала (нпр. клесање камена) како би се добио жељени облик, као што аналитичар филтрира вишкове података (раздваја битно од небитног) да би пронашао онај или оне који ће обогатити знање корисника (Bruce et al., 2004: 12). За доносиоце одлука од изузетног је значаја да те информације буду правремене, потпуне, поуздане и прецизне, тј. да одражавају право стање објеката, појава и процеса на које се односе.

Аналитичка подршка изради стратешких и оперативних докумената у супротстављању тешком и организованом криминалу

Аналитички производи су основа супротстављања криминалитету, како на стратешком тако и на оперативном нивоу. У делу рада који следи биће анализирани доприноси аналитичке подршке изради стратешких и оперативних одлука у Европској унији и Републици Србији које се односе на сузбијање друштвено најопаснијих криминалних манифестација.

Аналитичка подршка изради стратешких и оперативних докумената за супротстављање тешком и организованом криминалу у Европској унији

Европска унија свој приступ супротстављању најтежим криминалним претњама, нарочито организованом криминалу, заснива на политичком циклусу од четири године (EU Policy Cycle 2018–2021) (Council of the European Union, 2017). Циљ који се жели остварити током четворогодишњег циклуса јесте изградња кохерентног и методолошки усклађеног приступа супротстављању организованом криминалу кроз унапређење и јачање сарадње између релевантних служби држава чланица, институција и агенција ЕУ, као и трећих држава и организација, укључујући као релевантан и приватни сектор безбедности. Његове кључне карактеристике јесу:

1. усмеравање рада обавештајним информацијама, првенствено окренутим ка контроли криминала и проактивном поступању, с акцентом на идентификацији, анализи и управљању криминалним претњама, као и на процени ризика од криминала;

2. интегрисани карактер – највећа корист се постиже комплементарним, мултиагенцијским приступом и партнерским односом агенција држава чланица, институција и агенција ЕУ, трећих држава и организација;

3. мултидисциплинарни, интегрисани и интегрални приступ – дефинисање проактивних и реактивних мера које могу утицати на свим нивоима, стратешком (претњу) и оперативном (организоване криминалне групе/мреже и учиниоци) (Council of the European Union 2017a).

Први од четири корака чини израда објективне и потпуне слике организованог криминала у ЕУ, конкретно Процене претње од тешког и организованог криминала (*Serious and Organised Crime Threat Assessment – EU SOCTA*). За објективну анализу, нарочито хоризонталну, свакако је неопходна и процена претње од злоупотребе интернета и информационих технологија од стране организованих криминалних група (*Internet Organised Crime Threat Assessment*). Анализа тренутних и могућих претњи основа је за дефинисање приоритета, стратешких циљева, стратешких и оперативних планова. Процену израђује Европол, и то на основу сопствених података, података агенција за примену

законa држава чланица, података других агенција ЕУ (Frontex, Eurojust и EMCDDA), података трећих држава и приватних организација.

Стални комитет за оперативну сарадњу и унутрашњу безбедност (*The Standing Committee on operational cooperation on internal security* – COSI) разматра препоручене приоритете из процене, након чега министри за правду и унутрашње послове у Савету Европе усвајају приоритете за наредне четири године (Council of the European Union, 2017б). Као уобичајени хоризонтални стратешки циљеви за сваки приоритет дефинисани су: обезбеђење обавештајне слике, оперативне активности; превенција и изградња капацитета, сарадња са невладиним ЕУ партнерима; фалсификовање докумената; финансијске истраге; онлајн трговина незаконитом робом и услугама.

Конкретно, циљ обавештајно-аналитичке слике јесте: откривање обавештајних празнина, развијање и ажурирање аналитичких информација неопходних за објективно сагледавање изабраних приоритета; праћење трендова, нових облика манифестације и фактора који могу утицати на будуће манифестације; идентификација веза са другим врстама криминала; интеграција обавештајне слике у стратешко и оперативно планирање активности релевантних субјеката. То значи да је за сваки стратешки приоритет неопходно дефинисати циљеве, одредити носиоце активности и врсте активности које је неопходно предузети, очекиване позитивне ефекте тих активности и индикаторе кључних перформанси. Активности које је неопходно предузети за стварање обавештајне слике јесу: утврђивање обавештајне празнине (података које је неопходно прикупити); прикупљање релевантних података; развој аналитичких производа као што су идентификација претњи, процена ризика, рано упозорење, листа високоризичних мета, могући сценарији и очекивани трендови. Посебно битан аспект рада јесте побољшање приступа подацима релевантним за анализу приоритета агенцијама за спровођење закона, што подразумева и дефинисање стратегије за обавештавање и дистрибуцију аналитичких информација свима којима су оне потребне, односно у чијој надлежности се налази супротстављање тој врсти криминалитета, и то на јасно дефинисан начин и у јасно дефинисаним временским интервалима, односно ситуацијама.

Искључиво на такав начин могу се идентификовати кључне безбедносне претње, високоризичне мете (објекти радњи кривичних дела), обрасци и начини вршења кривичних дела, модели криминалног пословања. Употребом аналитичке информације може се обезбедити квалитетна основа за доношење одлука о усмеравању рада полиције и других агенција за примену закона ка најтежим безбедносним проблемима, и може се обезбедити њихов ефикасан, ефективан и економичан рад.

Најчешћи индикатори за оцену расположивих података јесу: квантитет и квалитет прикупљених података; доступност и квалитет статистичких података о ухапшеним, оптуженим и осуђеним лицима; број информација о организованим криминалним групама, њиховим члановима и криминалним активностима; задовољство корисника аналитичких производа (квалитет, фреквенције, релевантност, оперативни резултати).

Други корак је утврђивање политике и доношење одлука о приоритетима. Стални комитет за оперативну сарадњу и унутрашњу безбедност у сарадњи са државама чланицама, релевантним институцијама и агенцијама ЕУ учествује у идентификацији приоритета. За сваки од приоритета доноси се Вишегодишњи стратешки план (*Multi-annual strategic plan* – MASP) чији је циљ да се оствари мултидисциплинарни, интегрисани приступ за ефикасан утицај на идентификоване претње дефинисане као приоритет.

Трећи корак је усвајање Европске мултидисциплинарне платформе против криминалних претњи (*European multidisciplinary platform against criminal threats* – ЕМПАСТ) и оперативних планова за сваки приоритет (*Operational Action Plan* – ОАР). Државе чланице, агенције и институције ЕУ у обавези су да координирају своје активности на реализацији оперативних планова – тај оквир пружа платформу структурне сарадње држава чланица, институција и агенција ЕУ, као и трећих партнера.

MASP садржи листу стратешких циљева, а оперативни акциони планови листу оперативних циљева које треба постићи у току циклуса. Циљеве одобрава Стални комитет за оперативну сарадњу и унутрашњу безбедност. За сваки стратешки и оперативни циљ дефинисани су кључни индикатори перформанси (*Key Performance Indicators*). Смернице за индикаторе изводе се из „индикатора перформанси у органима ЕУ“ које је развила Радна

група за мерење учинка Мреже за развој перформанси агенција ЕУ (European Commission, 2015). Наведеним документом је дефинисано шта су показатељи перформанси и шта треба узети у разматрање када се пројектују циљеви односно индикатори за њихову оцену (SMART и RACER критеријуми). У наведеном поступку могу се користити различите врсте индикатора и различити начини за њихово праћење.

Четврти корак чине евалуација, континуирана процена и праћење резултата предузетих активности, који се врше анализом информација из истрага, истраживања и коментара Сталног комитета за оперативну сарадњу и унутрашњу безбедност (Council of the European Union, 2017a). На основу закључака евалуације могу се дати препоруке за промену приоритета и начина на који се настоји утицати на приоритет. На крају циклуса, независни спољни евалуатори раде студију коначне процене, и то у сарадњи са групом експерата који су радили мониторинг. Саставни део извештаја су и препоруке за активности које треба да чине следећи циклус политике ЕУ како би се унапредиле ефикасност и ефективност.

Суштина наведене методологије јесте да се обезбеди ефикасна сарадња између држава чланица, агенција за спровођење закона, институција и агенција ЕУ и релевантних држава изван ЕУ. Аналитички производи су основа кохерентних и јасно усмерених активности чији је циљ ефикасна реакција на највеће безбедносне претње. Циљ је да се координира сарадња у супротстављању безбедносним претњама које су одређене као приоритети. Током циклуса, све заинтересоване службе и агенције, на националном и нивоу ЕУ, сарађују и координирају напоре усмерене на супротстављање кривичним делима која су одређена као приоритети. У тим напорима све више је препорука за дефинисање наднационалног приступа превенцији, истрагама и судском гоњењу, чија конкретизација подразумева хармонизацију правних прописа и стандарда поступања (Ђурђевић, Радовић 2015: 277). Европска унија своју политику безбедности заснива на ставу да су њена безбедност и глобална безбедност међусобно повезане и условљене категорије (European Commission, 2015a).

Аналитичка подршка изради стратешких и оперативних докумената у супротстављању тешком и организованом криминалу у Републици Србији

Пратећи савремене трендове у развоју полицијске професије и нове приступе у супротстављању криминалитету, Министарство унутрашњих послова имплементирало је полицијско-обавештајни модел рада (ПОМ), као један од модалитета рада полиције усмераваног аналитичким информацијама (*Intelligence-Led Policing*). Имплементација ПОМ-а једна је од препорука и Европске комисије (Влада Републике Србије – Преговарачка група за поглавље 24, 2016: 169). Први кораци у тој имплементацији направљени су 2005. године.

Прихватајући ПОМ као модел рада, полиција Републике Србије почела је да усмерава свој рад на основу анализе и процене кретања криминалитета. Министарство унутрашњих послова је крајем 2015. године израдило Процену претње од тешког и организованог криминала (Министарство унутрашњих послова РС, 2015), а 2017. године и Стратешку процену јавне безбедности (Министарство унутрашњих послова РС, 2017). На основу Стратешке процене јавне безбедности, којом су дефинисани приоритети рада Дирекције полиције, донет је Стратешки план полиције за период од 2018. до 2021. године (Министарство унутрашњих послова РС, 2017а), којим је дефинисан скуп активности усмерених на супротстављање најтежим безбедносним проблемима који су дефинисани као приоритети рада. Приоритети дефинисани Стратешком проценом јавне безбедности, за које су Стратешким планом полиције предвиђене активности, јесу: организовани криминал; сузбијање производње и кријумчарења дрога с тежиштем на марихуани и синтетичким дрогама; сузбијање корупције; борба против злоупотреба информационо-комуникационих технологија; борба против тероризма и насилног екстремизма који води ка тероризму; унапређење стања јавног реда и мира супротстављањем насиљу, с посебним освртом на насиље на спортским приредбама, у школама и на јавним местима; унапређење стања безбедности саобраћаја на државним путевима, укључујући и пролазак државних путева кроз насеља; ирегуларна миграција и

кријумчарење људи (Министарство унутрашњих послова РС, 2017: 7–10; Министарство унутрашњих послова РС, 2017а: 3).

Наведени приоритети се у одређеној мери поклапају са приоритетима ЕУ, што указује на глобалне трендове криминалитета и неопходност заједничких активности у борби против њега. Приоритети су дефинисани на основу анализе и процене целокупног криминалитета. Осим општих метода у поступку анализе и процене коришћене су различите методе и технике, међу којима су и: SWOT анализа, PESTEL анализа, анализа заинтересованих страна, метода FMEA (*Failure Mode and Effects Analysis*), модел CIRAM (*Common Integrated Risk Analysis Model*), анализа стабла проблема, анализа јаза и портфолио матрице. Коришћење наведених метода и техника омогућило је израду квалитетних и свеобухватних препорука¹ у складу са којима су дефинисане активности у Стратешком плану Дирекције полиције.

Да би се остварили постављени циљеви, вршена је анализа интерних и екстерних фактора који могу утицати на реализацију плана. У оваквим ситуацијама за анализу унутрашњих фактора најчешће се користи SWOT анализа, како би се идентификовале прилике, претње, снаге и слабости организације које могу утицати на квалитетно предузимање плана. За анализу екстерних фактора, како на криминалитет тако и на организацију, посебно је важна PESTLE анализа. Као допуну SWOT анализе корисно је извршити и анализу квалитета и квантитета ресурса неопходних за имплементацију плана. За објективно праћење и евалуацију планираних активности неопходно је унети носиоце активности, период реализације и индикаторе активности.

На основу Стратешке процене јавне безбедности и Стратешког плана полиције све полицијске управе израдиле су оперативне процене и оперативне планове којима су идентификовале проблеме карактеристичне за своја подручја и предвиделе активности усмерене на њихово спречавање. Да би се пратила примена планираних активности и вршила њихова евалуација на стратешком и оперативном нивоу, формиране су

¹ Препоруке су систематизоване у пет група: унапређење нормативног оквира и практичног рада полиције, јачање институционалних и стручних капацитета полиције, развој оперативних процедура рада полиције, унапређење превенције и унапређење сарадње на националном, регионалном и међународном нивоу.

групе за руковођење и управљање које су одговорне за примену стратешких односно оперативних планова.

Филозофија наведеног модела заснована је на прикупљању информација, њиховој анализи и добијању корисних обавештајних, аналитичких информација за боље разумевање криминалитета. За остварење тог циља неопходно је да све релевантне владине институције спроведу заједничку анализу. Због те чињенице, у Закону о полицији (члан 34а) предвиђено је успостављање платформе за безбедну електронску комуникацију и размену података и информација између државних органа, посебних организационих јединица државних органа и институција у циљу спречавања организованог криминала и других облика тешког криминала. Платформа је основ за успостављање Националног криминалистичко-обавештајног система (НКОС) у Републици Србији, које је у току.

Закључак

Усмеравање рада полиције на основу резултата аналитичког рада ствара квалитетну основу за конзистентно остваривање организационих циљева и испуњавање мисије и друштвене функције полицијске професије. Да би аналитичке информације представљале позитивну основу за доношење квалитетних одлука, неопходно је размотрити питања организације аналитичких јединица и примену аналитичких метода и софтвера за анализу. У овом процесу важна су два сегмента: анализа безбедносног проблема и анализа наших способности да се супротставимо и проактивно или реактивно утичемо на безбедносни проблем.

Добра организација аналитичких јединица је предуслов креирања квалитетних аналитичких производа. Њом се одређује начин прикупљања, обраде, класификације и размене података. Лоша организација аналитичког рада за последицу може имати да податак, информација, неће увек бити доступна онима којима је најпотребнија и/или у време када им је неопходна. Управо због тога имплементација и развој Националног криминалистичко-обавештајног система представљају важан пројекат који, осим што омогућава квалитетну размену података, чини и основу за

мултидисциплинарну анализу криминалитета и интеграцију активности у супротстављању његовим најтежим облицима.

Да би се установило да ли организационе јединице аналитике испуњавају своју сврху, неопходно је периодично извршити функционалну анализу њиховог рада (прукупљање података, размена података, правни оквир за размену података, организациони модел). Резултати таквих анализа представљају основу за даљи развој и унапређење организационих капацитета.

Радни профил аналитичара и јасно дефинисани стандарди професионалног усавршавања и каријерног напредовања предуслов су за развој организационих потенцијала аналитичких јединица, усавршавање метода анализе и примене нових софтверских алата.

За објективну анализу криминалитета неопходна је употреба научних метода који ће обухватити што већи број релевантних фактора од значаја за криминалитет. Који ће фактори бити предмет анализе, зависи од тога да ли је предмет научног истраживања учинилац кривичног дела, криминална појава, група кривичних дела или криминалитет у целини.

За извођење закључака о профилу учиниоца, за прогнозу његовог понашања и могућег поврата, неопходно је сагледати који лични, породични, фактори заједнице и друштва подстичу криминално понашање, доприносе му или га инхибирају. У анализи конкретног криминалног понашања, серије кривичних дела или кривичних дела извршених на једном подручју неопходно је користити тзв. троугао анализе². Посебно битна метода за анализу и процену криминалитета на стратешком нивоу јесте PESTLE анализа као алат за проучавање екстерних фактора који утичу на криминалитет и мисију Министарства унутрашњих послова. Обухвата низ тематских области, фактора које је потребно размотрити у склопу анализе услова који утичу на криминалитет (политички, економски, социјални, технолошки, правни фактори и фактори окружења) или на организацију, који

² Да би се извршило кривично дело, неопходно је да се у исто време на погодном месту нађу мотивисани учинилац и погодна мета (објекат напада). Место, учинилац и мета конституишу тзв. троугао анализе кривичног дела као аналитички оквир за истраживање (анализу) њихових међусобних веза.

могу бити класификовани уз помоћ SWOT методе (предности, слабости, могућности и препреке).

Успех у унапређењу аналитичких капацитета било које агенције за примену закона зависи од степена посвећености, стратешке визије и стручних потенцијала самих аналитичара.

Литература

1. Association of Chief Police Officers (ACPO) (2005). Practice advice on core investigative doctrine. Bedford: National Centre for Policing Excellence.
2. Bruce, C., Hick, S., Cooper J. (2004). *Exploring Crime Analysis: Readings on Essential Skills*, North Charleston: Book Surge Publishing.
3. Carter, D., Carter, J., (2009). Intelligence led policing: conceptual and functional considerations for public policy., *Criminal Justice Policy Review*, 20(3), (2009): 310–325.
4. Council of the European Union (2017). *Council Conclusions on the continuation of the EU Policy Cycle for organised and serious international crime for the period 2018–2021*.
5. Council of the European Union (2017a). *EU Policy Cycle Terms of Reference*, 10544/2/17 REV 2.
6. Council of the European Union (2017b). *Implementation 2018–2021 EU Policy Cycle for organised and serious international crime: Draft common horizontal minimum strategic goals*, 10838/2/17 REV 2.
7. Council of the European Union (2017в). *EU Policy Cycle Terms of Reference*, 10544/2/17 REV 2.
8. Ђурђевић, З., Радовић, Н. (2017). *Криминалистичка оператива*, Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
9. Ђурђевић, З., Радовић, Н. (2015). Стратешки правци Европске уније за супротстављање криминалитету и њихов значај за Републику Србију, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Vol. 1, бр 4 (2015): 275–291.
10. European Commission (2015). *Guidelines on key performance indicators (KPI) for directors of EU decentralised agencies*, SWD (2015) 62.

11. European Commission (2015a). *The European Agenda on Security*, Strasbourg, 28.4. 2015, COM(2015)185.
12. Миловановић, М. (2004). *Одлучивање у борбеним дејствима*. Генералштаб Војске Србије и Црне Горе, Управа за школство и обуку. Београд: Војна академија.
13. Министарство унутрашњих послова Републике Србије (2015). *Процена претње од тешког и организованог криминала*. Београд: Министарство унутрашњих послова РС.
14. Министарство унутрашњих послова Републике Србије (2017). *Стратешка процена јавне безбедности*. Београд: Министарство унутрашњих послова РС.
15. Министарство унутрашњих послова Републике Србије (2017а). *Стратешки план полиције од 2018–2021. године* (јавна верзија), Београд: Министарство унутрашњих послова РС.
16. Субошић, Д., Милић, Н. (2011). Одлучивање у полицијској организацији: 29–38. У Зборнику: Саша Мијалковић (ур.). *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму – књига I*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 2011.
17. Rossmo, К. (2009). *Criminal investigative failures*. Boca Raton: CRC Press.
18. Влада Републике Србије – Преговарачка група за поглавље 24 (2016). *Акциони план за поглавље 24 – Правда, слобода, безбедност*. Београд: Влада Републике Србије.
19. *Закон о полицији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.

The Importance of Analytical Work in Countering Contemporary Forms of Crime in the Context of EU Integration

Abstract: *Police activity is unthinkable without the timely and complete collection of all security-relevant data. As today's greater availability of data and information in police practice does not mean greater predictability of manifestations of security-related events, data analysis should occur on a daily basis. To understand the ways crime incidents happen, to find the elements of the future in them and to predict their development, is an essential task of analysts. Starting from the specifics of decision-making in the police, the paper points to the importance of analytical work and analytical information for policing, but also examines the contribution of analytical support to the drafting of strategic and operational decisions in the European Union and the Republic of Serbia related to combating serious and organized crime.*

Key words: *analytical information, crime analysis, combating crime, intelligence led policing, police, crime*

Др Мина Т. ЗИРОЈЕВИЋ*, научни сарадник

Институт за упоредно право, Београд

Доц. др Дарко М. МАРКОВИЋ**

Универзитет „Educons“, Факултет за правно-политичке студије,
Нови Сад

ДОИ: 10.5937/bezbednost2001103Z

УДК: 28:323.285::394.86

Прегледни научни рад

Примљен: 26. 2. 2019. године

Ревизија: 7. 10. 2019. године

Датум прихватања: 7. 4. 2020. године

Верски финансиран самоубилачки тероризам

Апстракт: У раду се обрађује тема терориста самоубица као најрадикалнијег вида тероризма. На примерима су дочарани разлози прибегавања тероризму и проналажење оптималних начина за елиминисање или бар смањење ове претње. Самоубилачки акти кроз примену насиља према другима нису творевина савременог доба, али их је савремено доба модификовало у инструмент остваривања политичких циљева. Иако с политичком конотацијом, самоубилачки тероризам је верски финансиран, односно појединци који жртвују сопствени живот ради извршења терористичког акта у највећој мери су претходно верски индоктринирани. Фундаменталистичке групе су усмерене на наметање сопствене верзије религије и успостављање тог искривљеног виђења на глобалном нивоу. Аутори у раду покушавају да докажу да се у позадини такве индоктринације налазе један или више крупних политичких интереса. Разобличавањем злоупотребе верске посвећености открива се најслабија карика регрутовања потенцијалних терориста самоубица и тако открива једноставно и функционално решење за његово ограничавање и сузбијање.

Кључне речи: ислам, религија, тероризам, самоубилачки акти, политичко насиље.

* mina.zirojevic@gmail.com

** darko.bg.ns@gmail.com

Увод

Је ли с тим свему био крај? Да ли је она највећа од свих супротности идеала била тиме за сва времена стављена ad astra? Или је обрачун само одгођен, одгођен на дуги рок?... Зар не би морало једном у будућности доћи до још много страшнијег, дуже припреманог распламсавања старог пожара?

(Nietzsche, 1989: 54)

Самоубилачки терористички напади су у 21. веку постали веома озбиљна претња по безбедност грађана и држава. О овоме сведоче подаци доступни на веб-сајту *Global Terrorism Database* (<https://www.start.umd.edu/gtd/>), а као уводни пример за озбиљност проблема који се разматра у овом раду издвајамо неколико случајева карактеристичних по великом броју жртава. У новембру 2005. године у серији бомбашких напада у Аману убијено је око 60 људи, а рањено више од 100. Током 2018. године у Авганистану се догодило више самоубилачких терористичких напада у којима је погинуло преко 100 људи и рањено преко 200. Само у једном од њих, у новембру 2018. године, убијено је 50 и рањено 85 верника окупљених на мевлуду¹ у центру Кабула. У више самоубилачких напада на југозападу Сирије, 25. јула 2018. године, убијено је више од 200 људи и рањено више од 100, међу којима је највише било цивила. Такозвана Исламска држава преузела је одговорност за ове нападе. Слични самоубилачки терористички акти догодили су се у Либији, Ираку и другим државама Азије и Африке у којима постоји тежња ка успостављању строге исламске владавине. С појавом Исламске државе порастао је број самоубилачких напада и на тлу Европе. И самој појави Исламске државе, као и ширењу самоубилачких терористичких аката на Европу, у знатној мери је допринела интервентионистичка политика САД и њихових европских савезника, изазивајући револт исламског света (Marković, 2016: 218). На паради поводом Дана војске Велике Британије, 27. јуна 2015. у Лондону, спречен је самоубилачки терористички напад. Нажалост, није спречен терористички напад бомбаша самоубице

¹ Верски обред којим се обележава рођендан посланика Мухамеда.

по завршетку концерта певачице Аријане Гранде (Ariana Grande) у Манчестер арени, када је погинуло 22 људи, а рањено 119. И у већини других забележених случајева било је жртава међу локалним становништвом. Тако је у више самоубилачких бомбашких напада у бриселском метроу и на аеродрому, 22. марта 2016. године, убијено је 34 људи, а око 200 је рањено. Те нападе су одликовали координација и озбиљност, а у њиховој позадини била је жеља за успостављањем исламске владавине. Изузетно насилни самоубилачки напади попут тих у порасту су у последњих неколико деценија, па је и разумљиво што број анализа о односу религије и политике расте. Самоубилачки акти у корист интереса других нису творевина савременог доба (нпр. политички противници Јулија Цезара или камиказе у Другом светском рату), али савремено доба их је учинило манифестацијом политичког насиља. У својим првим појавним облицима самоубилачки тероризам се није могао повезати с једном нацијом или вером. Прибегавали су му и хришћани и Јевреји, као и муслимани. На политичку сцену ступа крајем 20. века деловањем на Блиском истоку. Конкретно, првим самоубилачким терористичким актом сматра се напад неидентификованог самоубице бомбаша на ирачку амбасаду у Бејруту у децембру 1981. године. Због ефеката који су од тада постизани, као што је повлачење САД из Либана 1984. и Израела 2000. године (Bilandžić et al., 2012: 58), припадници исламске религије почели су са масовнијом употребом самоубилачких аката. Уопште, тероризам са религијском конотацијом био је у стагнирању или паду од краја осамдесетих прошлог века до 2004. године, када је нагло почео расти, тако да се до данашњих дана скоро седмоструко увећао (Marković, 2016: 216). Евиденције статистичког портала „Статиста“ (*Statista*) показују да су последице тог повећања стравичне – у периоду од 1982. до 12. октобра 2016. само у самоубилачким терористичким нападима погинуло је чак 53.036 људи (<https://www.statista.com/statistics/251327/number-of-fatalities-due-to-suicide-attacks-worldwide/>).

Ране анализе ослањале су се на природу ислама и традицију муслиманског народа описујући их као „деструктивни феномен“ (Ben-Dor, 1997; Kramer, 1992; Lewis, 1990). Касније анализе, међутим, указале су на утицај низа нерелигијских фактора, попут занимања, државне репресије, етничке

фракционализације и степена незапослености (Masters, 2008; Bloom, 2007; Piazza, 2006; Pape, 2006; Pearce, 2005; Krueger et al., 2003). У последњих неколико година дошло је и до прогресивног развоја у расправи о религији и тероризму, али и до неслагања између аутора. Једни сматрају да религија не утиче на политичко насиље (Zalman, 2019; Hansen, 2015; Fraser, 2015), а други признају да религија помаже у мотивацији бораца и регрутацији нових, али указују да облик и количина насиља зависе првенствено од нерелигијских фактора (Harmon et al., 2018; Tarlow, 2017; Lankford, 2014; Pape, 2006). Трећи указују на организационе и мотивационе карактеристике група које уз религију доводе до тешког насиља (Hutchins, 2017; Brannan, 2013; Juergensmeyer, 2003).

Такав развој у проучавању религије и политичког насиља довео је до супротстављених мишљења о појму самоубилачког тероризма и утицају религије. У једној групи су научници који сматрају да су разлози за овакве акције дубљи од религије, али да мотивација и веровање полазе од ње. У другој су они који сматрају да самоубилачки тероризам нема нимало (или има сасвим мало) везе са религијом (Bilandžić, Grubić, 2012; Hassan, 2011; Sheehy-Skeffington, 2009), у чему се слажу и свештена лица различитих конфесија (Радио Слободна Европа, 2018). Трећа група религију као покретачку снагу ставља у центар овог појма (Sinoglu, 2010; Moghadam, 2008/2009). Ипак, у пракси је више пута потврђено да су фундаменталистичке групе фокусиране искључиво на унапређење своје искривљене верзије религије, те успостављање таквог њеног облика на глобалној сцени може изазвати највише штете. Ближи историјски догађаји нам показују да најдраматичније насиље може настати када се групе са верским мотивима боре у контексту националистичке борбе. Стога се намеће питање на које одговор тражимо у овом раду: у каквој је корелацији самоубилачки терористички акт заснован на верској идеологији са тежином напада?

Појмовно одређење самоубилачког тероризма

Комплексност тероризма као безбедносног, политичког, криминолошког и друштвеног феномена уопште, потврђује се

чињеницом да још не постоји сагласност око његовог јединственог појмовног одређења. Етимолошки, термин „тероризам“ је изведен из латинске речи *terror* и преводи се као страв, страх, ужас. Суфикс *-изам* је изведен из старогрчке речи *ισμός*, у значењу нечег прекомерног, те се његовим додавањем корену речи друштвеној појави даје такав смисао – крајности. Сходно томе и тероризам у простом значењу саме речи јесте прекомерни страх. То је страх од употребе терора, без којег нема тероризма, с тим што, да би била тероризам, употреба насиља мора имати политички циљ (Bilandžić et al., 2012: 54). Када говоримо о дефинисању тероризма као друштвеног феномена, баш због његове сложености и посматрања из различитих углова друштвене стварности, и његове политичке конотације, тешко је очекивати усаглашавање око универзалне дефиниције која би обухватила све његове битне садржинске елементе и тако задовољила потребу различитих научних дисциплина. За значење у којем га ми користимо – не само у овом раду већ уопште, посматрајући га кроз политичку и безбедносну призму – сматрамо сврсисходном дефиницију према којој је тероризам „организовано насиље против одређене државе, њеног економског и политичког система, инспирисано политичким мотивима, у циљу изазивања страха и личне несигурности грађана једне земље, употребом разорних средстава која доводе у опасност живот и имовину неодређеног броја људи, са крајњим циљем слабљења безбедности једне земље“ (Zirojević, 2008: 357). За разлику од појма терора, који се може приписати било ком субјекту, па и легитимној власти, у ком случају би означавао прогањање сопственог становништва, тероризам означава крајње насилне активности субјеката који немају атрибуте власти већ су, напротив, усмерене ка њеном рушењу. У неким крајњим околностима и држава се може појавити као носилац терористичких активности, али пошто је то у међународним оквирима, опет је реч о намери рушења неког легалног поретка, па макар у питању био и поредак одређених моралних, културних, верских, односно општедруштвених вредности. Један од главних циљева је придобијање публицитета, па се према томе тероризам може дефинисати и кроз комуникацијску теорију симбола (*Symbolic Communication Theory*) (Dowling, 1983: 1-24). Карбер сматра да „као симболичан акт, тероризам може бити анализиран као и други начини комуникације, анализом његова четири

саставна дела: трансмитер (терориста), независни прималац (мета), порука (бомба, заседа) и повратна спрега (реакција одређеног круга слушалаца)“ (Karber, 1971: 529). Дакле, модерни тероризам се може разумети и као покушај преношења порука употребом организованог политичког насиља.

Идеологија и форма испољавања тероризма мењају се кроз време (Marković, 2016: 212), те данас имамо више основа за његову класификацију. За боље разумевање суштине проблема који разматрамо у овом раду посебно је значајна класификација према програмско-циљној оријентацији, на идеолошки мотивисан, етносепаратистички и верски финансиран тероризам. Овај последњи, о којем и говоримо у раду, јесте тероризам коме су идејне подлоге искривљена учења великих светских религија, као и секташтво (Simeunović, 2009: 82–85; Zirojević, 2016: 237). Првим верски финансираним терористичким нападом сматра се онај који су тзв. бели екстремисти извршили експлозивом на јеврејску синагогу у Сијетлу (САД) 28. јануара 1970. године (Marković, 2016: 215). Од тада је регистровано више од 180.000 терористичких напада свих начина извршења (<https://www.start.umd.edu/gtd/>).

Преовладавајуће елементе верски финансираног тероризма има посебан модус операнди – тзв. самоубилачки тероризам. Када смо разјаснили значење термина тероризам, појмовно одређење самоубилачког тероризма разумљиво је само по себи. Самоубилачки тероризам је тероризам у извођењу појединаца спремних да у терористичком акту који лично изводе жртвују свој живот као допринос борби за остваривање политичких или верских циљева. У већини случајева има елементе верски финансираног тероризма. У стручној јавности постоји дилема око препознавања самоубилачког терористичког акта према његовом исходу за непосредног извршиоца. Наиме, поставља се питање да ли се самоубилачким терористичким актом сматра и онај у ком је извршилац убијен у размени ватре са снагама безбедности, а не самим терористичким чином у којем страдају невине жртве и/или се наноси материјална штета. Исто питање се поставља и у ситуацијама у којима је извршилац убијен при покушају бекства, или пак ако је у последњи час одустао од активирања експлозивне направе. Посебно је осетљиво питање да ли се ради о самоубилачком терористичком акту када је извршилац силом или озбиљном претњом принуђен на такав чин. Неки аутори сматрају

да о самоубилачком тероризму можемо говорити онда када је извршилац вољно опредељен да жртвује свој живот при извођењу терористичког акта (Pare, 2003: 345). То су самоубилачки акти који сасвим извесно воде и извршиоца терористичког напада у смрт (терористи опасани експлозивом, или пак они који активирају експлозивну направу у затвореном простору у којем се и сами налазе, независно од тога да ли се ради о непокретном објекту или о превозном средству). С друге стране, постоје и аутори који у том погледу на самоубилачки тероризам гледају двојачко – у ширем смислу у оним ситуацијама када извршилац очекује да ће погинути, а у ужем само у оним ситуацијама у којима се то заиста и догоди (Crenshaw, 2007: 133–162).

Религиозне идеологије и урамљивање у самоубилачки тероризам

Инфузија религије као посебне врсте система веровања у политику може довести до драматичних ефеката. Религија је „систем веровања и праксе оријентисане ка свету или натприродном“, а не према етничком поносу или либералним вредностима (Smith, 1996: 2). Повезивање религије и политике доводи до драматичних облика политичког изражавања и фузије локалних спорова са глобалним верском борбом. Политичка мобилизација верских уверења оспорава легитимитет државе и оправдава екстремне акције (Casanova, 1994; Scott, 2000). Штавише, универзална природа многих религија повезује појединце на ширем плану, па је тако могуће да религиозно инспирисане тврдње буду постављене у контексту глобалне борбе, ван граница социјално-економских, политичких (Beyer, 2006: 40) и верских утицаја једне земље.

Када религија постане политички актер који се појављује у контексту тероризма, резултати могу бити драматични акти насиља. Верске групе у свом глобалном походу данас екстернализују борбу против зла (Juergensmeyer, 1992: 111), па се на непријатеље гледа као на персонификацију зла. Осим тога, непријатељи нису само људи друге вероисповести, већ и свако ко не прати посебно тумачење религије, тако да насиље може бити усмерено и против цивила исте заједнице. Као што су неки аутори

приметили, терористичке групе које виде своју борбу као свету дужност углавном прибегавају неселективним насилним актима (Cronin, 2002/2003: 30–58; Moghadam, 2008/2009: 46–78; Hoffman, 1995: 271–284). То је у супротности са тежњама и деловањем националистичких група које, по дефиницији, морају показати да представљају етничку групу, па су им акти ограничени локалним стандардима и утицајем јавног мњења; због свега тога они скоро никад не циљају чланове своје заједнице (Rapport, 1984: 669).

Има основа за тврдњу да религија утиче на ниво самоубилачког тероризма, и то кроз мобилизацију и осмишљавање живота шехида. Неке терористичке групе се потпуно ослањају на верску идеологију, правдајући драматичне акције вишим циљевима. Та идеологија функционише као оквир колективне акције и тако утиче на перцепцију и тактику групе без обзира на њене крајње циљеве. Та веза религије и политичког насиља је у последњих неколико деценија посебно драматична међу муслиманима, и у великој мери узрокована већ поменутиим интервенционизмом Запада. С друге стране, у Европи се раширио страх од самоубилачких терористичких аката, коме се више не може приписати ирационалност. Међутим, без обзира на позадину тог страха, ирационалним се може сматрати осећај да сваки мигрант долази у Европу са експлозивом обмотаним око свог тела или упакованим у торбу (Marković, 2016: 218). Сматрамо да ислам није једини фактор радикализације, па да муслимане не треба *a priori* обележавати. Подела на „нас“ и „све њих“ само доводи до повећања динамике друштвених покрета који даље производе радикализацију (Toft, 2007: 110).

Утицај религије на мобилизацију за самоубилачки тероризам

Могуће је доказати да религија утиче на мобилизацију чланова организације и да код самоубилачког тероризма има улогу покретачког механизма (Fox et al., 2004; Hafez, 2000: 271–284). Ако узмемо у обзир Могдамову (*Moghadam*) дефиницију, религиозна идеологија је политички програм заснован на верској традицији у којој је тумачење религије од стране неке групе важније од етничких веза или класе (Moghadam, 2008: 14–17). У

случају ислама, она укључује политичку платформу изведену из исламских симбола, чак и ако крајњи циљ није религиозан. На пример, Хамас тежи да успостави палестинску државу, али у свој наратив укључује експлицитне верске симболе за превасходно политичку борбу. Тако се борба интернационализује и прикупља се помоћ из целог света.

Верска идеологија првенствено утиче на понашање на нивоу групе. Појединци се могу придружити групи због верског заноса, али и из других, понекад баналних разлога (Abrahms, 2008: 98–101; Sageman, 2004; Stern, 2003). Групи је потребан јак кохезивни фактор који ће превазићи разлике међу индивидуалним члановима и омогућити прихватање драматичних аката насиља (Smith, 1996: 5).

Како би се једна религијска група одвојила од осталих, потребно је дефинисати оквир новог покрета. То је најважнији део религиозне идеологије и оно што спаја чланове групе. Такође, то је оквир који доводи до уверења довољно јаким да омогуће драматично насиље, посебно у случају самоубилачких акција (Benford et al., 2000: 620; Tarrow, 1998: 19). Религиозна идеологија је начин на који се добија шира подршка јавности и мобилишу потенцијалне присталице (Hafez, 2004: 37–60; Snow et al., 2007: 129).

Током деценија истраживања показало се да је управо употреба религије оно што доводи до драматичних ефеката. Чак и ако су мотивисане политичким разлозима, верске терористичке групе базирају свој успех на верским основама. Због перцепције глобалне борбе и „посебности“ која их раздваја и чини супериорнима и од сународника који се не придржавају њихових верских уверења, они друге групације посматрају и етикетирају као непријатеље (Kydd et al., 2006: 49–80).

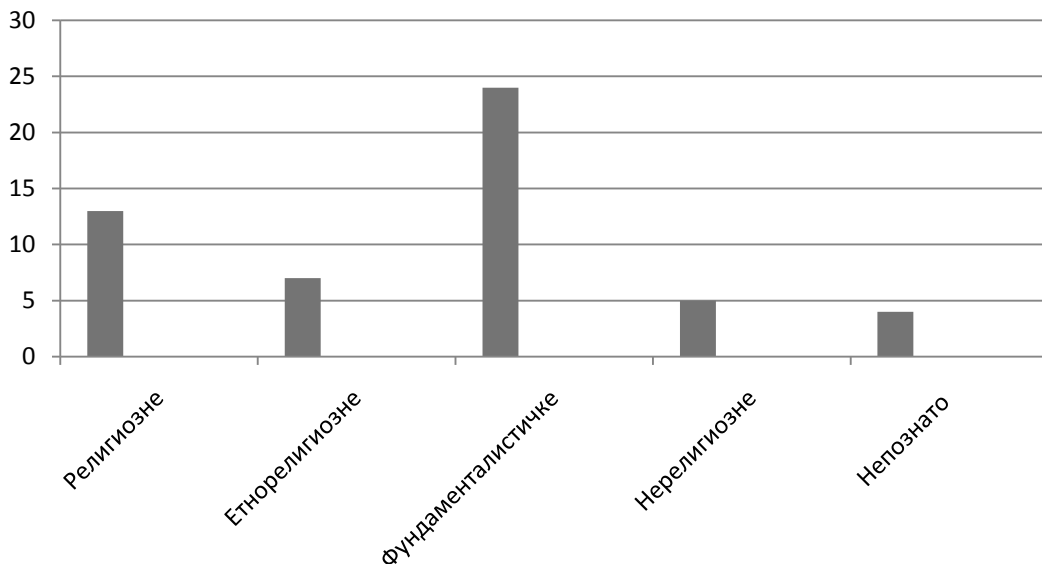
Верске групе могу имати сличне циљеве као и бројне друге групе неверског карактера које спроводе самоубилачке нападе. Када верска група одлучи да користи самоубилачке нападе као тактику, фокусираће се на изазивање највећег броја мртвих ради највеће медијске слике. Наравно, избор мете ће бити неселективан. Насупрот томе, неверске групе ће покушати да минимизирају тај број како би избегле јавну реакцију, или ће своје деструктивне нападе усмерити изван своје заједнице.

Питер С. Хен (Peter S. Henne) направио је у детаљној студији моделе у којима је користио информације о

самоубилачким нападима и њиховим извршиоцима, као и социоекономским, политичким и културним условима у којима су се напади десили (Henne, 2012: 38–60). Подаци о нападима су изведени из података пројекта „Капуста“, спроведеног у школи америчке војске за напредне војне студије. Покривају све самоубилачке бомбашке нападе у периоду између 1980. и 2006. године, укључујући број мртвих, локацију, мету и групе ако су познате (<http://www.dtic.mil/cgibin/GetTRDoc?AD=ADA470697&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>).

Јединица посматрања је самоубилачки напад. Резултати анализе података показују значај верске идеологије. Верска идеологија групе одговорне за терористички напад самоубице у позитивној је корелацији с тежином напада и има утицај на насиље без обзира да ли је група етнорелигиозна или фундаменталистичка.

Прелиминарна анализа података указује на већу смртност од напада верских група. Од 2.200 напада, 841 су починиле верске групе, 253 од неверске групе, а у случају 1.108 напада учиниоци су били непознати. Међу верским групама било је 619 етнорелигиозних и 222 фундаменталистичке. Просечан број смртних случајева од напада био је осам – код верских група 12, а код неверских пет (видети слику 1). Резултати су показали да су групе са религиозним идеологијама имале веће шансе да доведу до великог броја смртних случајева него самоубилачки напади.

Слика 1. Графички приказ смртности од напада верских група

Закључак

У периоду када је Исламска држава, као вероватно најснажнија терористичка организација у историји, показала до којих размера може доћи тероризам, и када се цела међународна заједница суочава с проблемима верски фондираног тероризма, потребно је истраживање свих аспеката овог проблема. Креатори политике морају прихватити да верске терористичке групе раде другачије уз јак верски елемент. Док мање милитантни савезници или припадници тих група могу бити подложни преговорима, фракције са верским програмом се показују као отпорне на напоре у решавању конфликта. Сматрамо да је најделотворније да се дуготрајно решава проблем едукације и враћања правим, ненасилним основама религије.

Висок ниво насиља које су починиле религијске терористичке групе резултат је њихове верске идеологије, а не само структурних услова. Штавише, иако су мотиви група веома важни, сама верска идеологија остаје значајна детерминанта нивоа самоубилачког терористичког насиља; то је начин на који

се групе ослањају на своје културе и тумаче структурна незадовољства која одређују ниво њиховог насиља. Објашњења верског тероризма стога треба да се фокусирају на оно што идеологија терористичких група садржи и на то како се она користи да оправда насилне акте.

Различита стручна мишљења доступна јавности, као и писање медија, могу нас довести у заблуду да терористе ка самоубилачком акту воде примарно убеђењем да ће за то бити награђени „рајском вечношћу“. Иако се међу више различитих мотива ни тај не може искључити, такво објашњење мотивације за самоубилачки терористички чин било би сувише упрошћено. Овде је реч о општем обесмишљавању њихових живота, унижавањем и дехуманизацијом заједница којима припадају (Zirojević, 2010: 124). И све то зарад политичких циљева одређене интересне групе. Политика заправо злоупотребљава изражену верску посвећеност да код циљаног појединца или групе побуди тобожњи верски порив за „узвишени циљ“ жртвовања сопственог живота. Из угла превентивног антитерористичког деловања, то је најслабија тачка у модусу самоубилачког тероризма. Потребно је урадити квалитетне анализе ризика од регрутовања терориста самоубица, те добро осмишљеним програмом освестити разумевање религије у срединама које су за такву регрутацију најпогодније. Потенцијалне присталице треба освестити у смислу разумевања да свака религија, укључујући и ону којој припадају, слави живот, а не смрт. Нужно је верски освестити и заједницу како на самоубилачки терористички акт не би гледала као на узвишени чин жртвовања зарад живота у рају, јер управо такав њен став представља додатни *push* фактор за будуће терористе самоубице, иначе припаднике те исте заједнице.

Литература

1. Abrahms, M. (2008). What Terrorists Really Want: Terrorist Motives and Counterterrorist Strategy, *International Security* 32, no. 4: 78–105.
2. Appleby, S. R. (2000). *The Ambivalence of the Sacred*, Rowman and Littlefield, Lanham.

3. Ben-Dor, G. (1997). *The Uniqueness of Islamic Fundamentalism*. Religious Radicalism in the Greater Middle East, Routledge, London and New York: 239–253.
4. Benford, R. D., Snow, D. A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment, *Annual Review of Sociology*, 26: 611–639.
5. Beyer, P. (2006). *Religions in Global Society*, Routledge, New York.
6. Bilandžić, M., Grubić, A. (2012). Samoubilački terorizam: strateške i socijetalne dimenzije, *Polemos*, 30, (15)2, Zagreb: 53–80.
7. Bloom, M. (2007). *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terrorism*, Columbia University Press, New York.
8. Brannan, D. (2013). *Religious and Theologically Motivated Terrorism*, Part 1, Center for Homeland Defense and Security Department of National Security Affairs Naval Postgraduate School, https://www.chds.us/coursefiles/DA3210/lectures/threatrelter_stryln_mod01/script.pdf
9. Casanova, J. (1994). *Public Religions in the Modern World*. University of Chicago Press, Chicago.
10. Cinoglu, H. (2010). Sociological understanding of the relationship between terrorism and religion, *International Journal of Human Sciences*, (7)2: 199–209. http://www.academia.edu/585141/Sociological_understanding_of_the_relationship_between_terrorism_and_religion, доступан 6. 1. 2019.
11. Crenshaw, M. (2007) Explaining Suicide Terrorism: A Review Essay, *Security Studies*, 16 (1): 133–162.
12. Cronin, A. K. (2002/2003). Behind the Curve: Globalization and International Terrorism, *International Security*, (27)3: 30–58.
13. Dowling, R. E. (1983). Terrorism and the media: A rhetorical genre, *Journal of Communication*: 1–24.
14. Eickelman, D. F. (1996). *Trans-State Islam and Security*. Transnational Religion and Fading States, Westview Press, Boulder: 27–46.
15. Fox, J., Sandler, S. (2004). *Bringing Religion into International Relations*. Palgrave MacMillan, New York.

16. Fraser, G. (2015). It's not the religion that creates terrorists, it's the politics, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2015/jun/27/its-not-the-religion-that-creates-terrorists-its-the-politics>, доступан 11. 1. 2019.
17. Global Terrorism Database (2019), <https://www.start.umd.edu/gtd/>, доступан 10. 1. 2019.
18. Hafez, M. M. (2000). Armed Islamist Movements and Political Violence in Algeria *Middle East Journal* 54, no. 4: 572–591.
19. Hafez, M. M. (2004). From Marginalization to Massacres: A Political Process Explanation of GIA Violence in Algeria, *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach* (ed. Quintan Wiktorowicz), University of Indiana Press, Bloomington: 37–60.
20. Halder, A. (2002). *Filozofijski rječnik*, Naklada Jurčić, Zagreb.
21. Hansen, D. (2015). Religion Doesn't Create Terrorists. Society Does, *Huffpost*, 05/27/2015. https://www.huffpost.com/entry/religion-doesnt-create-te_b_7451108, доступан 11.01.2019.
22. Harmon V. et al (2018). Causes & Explanations of Suicide Terrorism: A Systematic Review, *Homeland Security Affairs*, Vol 14, Article 9 (December 2018). <https://www.hsaj.org/articles/14749>, доступан 12. 1. 2019.
23. Hassan, R. (2011.) *Suicide Bombings*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
24. Henne, P. S. (2012). The Ancient Fire: Religion and Suicide Terrorism, *Terrorism and Political Violence* 24: 38–60.
25. Hoffman, B. (1995). Holy Terror: The Implications of Terrorism Motivated by a Religious Imperative, *Studies in Conflict and Terrorism* 18, no. 4: 271–284.
26. Hutchins, R. (2017). Islam and Suicide Terrorism: Separating Fact from Fiction, *Counter Terrorist Trends and Analyses*, (9)11: 7–11.
27. Juergensmeyer, M. (ed.) (1992). *Sacrifice and Cosmic War*. Violence and the Sacred in the Modern World. Frank Cass, London: 101–118.
28. Juergensmeyer, M. (2003). *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*. University of California Press, Berkeley.
29. Kapusta, P., *Suicide Bombers in CONUS*. School of Advanced Military Studies – United States Army Command and General

- Staff College Fort Leavenworth, Kansas, <http://www.dtic.mil/cgibin/GetTRDoc?AD=ADA470697&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>, доступан 10.1.2019.
30. Karber, P. (1971). Urban terrorism: Baseline data and a conceptual framework, *Social Science Quarterly*, Bleckwell Publishing, Bleckwell, Vol 52: 521–533.
 31. Kramer, M. (1992). *Sacrifice and Fratricide in Shiite Lebanon*. Violence and the Sacred in the Modern World, Frank Cass, London: 30–48.
 32. Krueger, A. B., Maleckova, J. (2003). Education, Poverty and Terrorism: Is There a Causal Connection?, *Journal of Economic Perspectives*, (17)4: 119–144.
 33. Kydd, A., Walter, B. F. (2006). The Strategies of Terrorism, *International Security*, (31)1: 49–80.
 34. Lankford, A. (2014). Précis of The Myth of Martyrdom: What Really Drives Suicide Bombers, Rampage Shooters, and Other Self-Destructive Killers, *Behavioral and Brain Sciences*, (37)4: 351–362.
 35. Lewis, B. (1990). The Roots of Muslim Rage, *The Atlantic Monthly*, (266)3: 47–60.
 36. Maddy-Weitzman, B., Inbar, E. (eds.) (1997). *Religious Radicalism in the Greater Middle East*, Frank Cass, London: 239–253.
 37. Марковић, Д. (2016). *Безбедносни изазови, ризици и претње илегалних миграција*. докторска дисертација, Факултет Безбедности Универзитета у Београду.
 38. Masters, D. (2008). The Origin of Terrorist Threats: Religious, Separatist, or Something Else?, *Terrorism and Political Violence* 20, no. 3: 396–414.
 39. Moghadam, A. (2008). The Salafi-Jihad as a Religious Ideology, *CTC Sentinel*, (1)3: 14–17.
 40. Moghadam, A. (2008/2009). Motives for Martyrdom, *International Security*, (33)3: 46–78.
 41. Nietzsche, F. (1989). *On the Genealogy of Morals and Ecce Homo*. Vintage Books, New York, <https://transmediji.files.wordpress.com/2013/03/genealogija-morala.pdf>.
 42. Pape, R. A. (2003.). The Strategic Logic of Suicide Terrorism, *American Political Science Review*, 97(3): 343–361.

43. Pape, R. A. (2006). *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. Random House, New York.
44. Pearce, S. (2005). Religious Rage: A Quantitative Analysis of the Intensity of Religious Conflicts. *Terrorism and Political Violence*, (17)3: 333–352.
45. Piazza, J. A. (2006). Rooted in Poverty?: Terrorism, Poor Economic development, and Social Cleavages, *Terrorism and Political Violence*, (18)1: 159–177.
46. Rapoport, D. C. (1984). Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions, *American Political Science Review*, (78)3: 658–677.
47. Sageman, M. (2004). *Understanding Terror Networks*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
48. Sheeky-Skeffington, J. (2009). *Social Psychological Motivations of Suicide Terrorism: A Community Level Perspective*, at the 32nd Annual Scientific Meeting of the International Society for Political Psychology, Dublin, 14–17 July 2009. http://www.academia.edu/193087/Social_psychological_motivations_of_suicide_terrorism_A_community_level_perspective, доступан 6. 1. 2019.
49. Simeunović, D. (2009). *Terorizam*, Pravni fakultet u Beogradu, edicija Crimen.
50. Smith, C. (1996). *Correcting a Curious Neglect, or Bringing Religion Back*. „Disruptive Religion: The Force of Faith in Social Movement Activism. Routledge, New York: 1–29.
51. Snow, D. A., Byrd, R. C. (2007). Ideology, Framing Processes and Islamic Terrorist Movements. *Mobilization: An International Journal*, (12)2: 119–136.
52. Statista – The Statistics Portal. *Number of fatalities due to suicide attacks worldwide between 1982 and 2016*, <https://www.statista.com/statistics/251327/number-of-fatalities-due-to-suicide-attacks-worldwide/>, доступан 11. 1. 2019.
53. Stern, J. (2003). *Terror in the Name of God: Why Religious Militants Kill*. Ecco, New York.
54. Tarlow, P. (2017). The interaction of religion and terrorism. *International Journal of Safety and Security in Tourism/Hospitality*, Paper 2, https://www.palermo.edu/Archivos_content/2017/Economicas/journal-tourism/edicion16/PAPER_2.pdf, доступан 9. 1. 2019.

55. Tarrow, S. (1998). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge University Press, New York.
56. Toft, M. D (2007). Getting Religion?: The Puzzling Case of Islam and Civil War. *International Security* (31)4: 97–131.
57. Vreg, F. (1998). *Humana komunikologija: etološki vidici komuniciranja, ponašanja, djelovanja i opstanka živih bića*. Nonacom i Hrvatsko komunikološko društvo, Zagreb.
58. Zalman, A. (2018). *Top Major Causes and Motivations of Terrorism*, ThoughtCo. <https://www.thoughtco.com/the-causes-of-terrorism-3209053>, доступан 10. 1. 2019.
59. Zirojevic, M. (2010). Borba protiv terorizma. *Revija za bezbednost*, 2: 117–131.
60. Zirojević, M. (2008). Terorizam kao nekonvencijalna pretnja bezbednosti, *Međunarodni problemi*, (60)2–3: 345–367.
61. Zirojević, M. (2014). *Terorizam – međunarodni pogled*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
62. Zirojević, M. (2016). Učešće žena u aktima političkog nasilja. *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, Banja Luka, (6)6: 235–245.

Religion-Motivated Suicide Terrorism

Abstract: *The author deals with suicide terrorists as the most radical version of terrorism. We can see examples and reasons to recourse terrorism and find optimal ways to eliminate or at least reduce this threat. In the analysis, it is stated that the main motives for suicide are rewards in heaven, economic benefits, or persuasion of the family, but I think that it is too simplistic. Examples are given to illustrate reasons for resorting to terrorism and finding optimal ways to eliminate or at least reduce this threat. Social contacts, even in intercultural communication, influence the building of trust, overcoming of prejudices and suppressing aggression. Ignoring justice, objective truth, tolerance, dialogue, consent to exclusiveness and conflict, to a stable balance of terrorism, radical destruction and vengeance of equal or greater death - consent to the purification of the world by terror, to "victories" that do not bring good to anybody. Such victories should spoil the winners, especially since the final victory is not possible for either side. In this paper, I will try to prove that the*

main motive is the reflection of life, dehumanization of man, human activities, and different cultures.

Key words: *Islam, religion, terrorism, acts of suicide, political violence.*

*Prof. Aleksandar ČUDAN, PhD**

University of Criminal Investigation and Police Studies

*Đurica NIKOLIĆ***

Customs Administration of the Republic of Serbia, Customs Office Nis

*Prof. Dalibor KEKIĆ, PhD****

University of Criminal Investigation and Police Studies

DOI: 10.5937/bezbednost2001121C

UDK:336.71:004.738.5::004.056(497.11)

Pregledni naučni rad

Primljen: 3. 9. 2019. godine

Revizija: 8. 12. 2019.godine

Revizija: 26. 2. 2020.godine

Datum prihvatanja: 7. 4. 2020. godine

New Architecture and Risks in Payment Card Operations

***Abstract:** Digitalization in all spheres of social life, widespread distribution and numerous possibilities of smart phones as well as increasing amounts and scope of electronic contents and services lead to the emergence of new expectations and new requirements of banks, buyers and sellers, which refer to contemporary architecture of payment card operations. Payments make integral part of business operations regardless of whether we talk about traditional or on-line business operations, and this is why it is necessary to find the best manner to pay for goods or services using new technological and communications solutions. The subject of research in this paper is the analysis of characteristics of contemporary risks, development factors, economic effects and distribution of payment cards within the system of e-money, e-payment and e-banking, with a view to indicating the possible positive economic consequences and necessity to innovate and complete legal regulations in this area.*

The paper uses both general and specific scientific methods and procedures of logical conclusion, statistical, as well as positivist legal

*aleksandar.cudan@kpu.edu.rs

** d.nikolic@gmail.com

*** dalibor.kekic@kpu.edu.rs

method. The manner of research includes the selection and application of scientific methods, the selection of data and the scope of research.

Keywords: *payment cards, risk, payment, security*

Introductory remarks

The main characteristic of contemporary world trends, including the financial world and the payment industry, is to develop new, although not always better forms of business operations. Developing new forms of payment and business operations is one of the most common characteristics of the contemporary financial world. When defining the term *new architecture* of card operations, we primarily think of their innovativeness, the capability to adapt to new technological challenges, as well as their contemporary role within the e-payment system, considering that today there are over three hundred modalities of e-payment.

Payment card is a payment instrument issued by a bank, a payment institution or a legally authorised organization, which makes it possible to users to dispose of their assets on the account, in other words to pay for goods and services or to withdraw cash, or do any other operation related to the assets on the account (Privrednakomora Srbije, 2018: 8). The basis of a payment card is an order for a certain amount of money to be paid or paid out to a user, to be transferred or the holder's order which refers to some other specific characteristic of a card.

Methodology used by the National Bank of Serbia (NBS) in the second decade of a new millennium when publishing the data on payment cards is substantially different in comparison with previous years since it is adapted to the statistics of the payment services based on the Law on Payment Services.¹ At the same time, this statistics includes the data on the number of cards with the function of e-money and the transactions carried out at the Internet with this money. Business cards are not included in the statistics of the NBS. This is

¹According to the Decision on the content, terms and manners of submitting data which the card service providers send to the NBS (Official Gazette of the Republic of Serbia no. 57/2015 and 57/2015 – correction), the accent in collecting and processing the data by the NBS is on the functions the payment cards have in payment operations.

why some data which are usually included in annual analyses of the payment card market are not completely comparable with previous years. This is the reason why it should bear in mind that some data presented in this scientific paper can differ from the exact data, but these discrepancies generally do not deform substantially the presented trends and values which are the subject of research.²

Distribution of Payment Cards in E-Payment System of the Republic of Serbia

A considerable number of card brands and technological architecture of these systems improve the quality of life and play the crucial role in modern economic environment. Although over seventy years have passed since the first payment card appeared and although it is the fact that as of recently they have been written about as the trend of the future, it is today already that this becomes a conceptual technological standard. Contemporary payment operations and transaction mechanisms in banking in Serbia cannot simply be imagined without a considerable participation of payment cards (Granville, 2017: 28). Spreading and expansions of these contemporary e-payment instruments depend primarily on the interest of the banks and their clients (Končar, 2008: 311).

Winding up traditional branch offices and discontinuing the work with bank clerks is only one but more and more present sign of 'modern digital era' which the mankind has entered (Lazović, Đurović, 2018: 17). Expert financial analyses and technological expertise in recent years more and more often lead to elimination of paper money and transition to e-money. Theorists of the future predict that very soon we will be in a situation to use e-money only, that all kinds of shopping or payments will be made using credit and payment cards, instant payments and this is simply inevitable, as financial experts say, and add that the mentioned systems would not come into use that easily since more than 85% of population worldwide are financially illiterate and apart from basic payment operations or purchases they do

²The paper is the result of research project "Crime in Serbia and Instruments of State Response", financed and implemented by the University of Criminal Investigation and Police Studies, cycle of scientific research 2015/2019.

not know or understand anything else – particularly not about finances or monetary policies.

Table 1. Number of payment cards issued in the Republic of Serbia

Year	Number of payment cards issued in the Republic of Serbia	Number of payment cards active in the Republic of Serbia	%
2001	2		
2002	400000		
2003	500000		
2004	2100000		
2005	3800000		
2006	5240000		
2007	5725465		
2008	5728789		
2009	6014390		
2010	6150000	2944458	48
2011	6350587	3073282	48
2012	5934784	2737873	46
2013	6207833	2922597	47
2014	6267058	3073646	49
2015	6454356	3262106	51
2016	6900997	3931496	57
2017	7342677	3970034	54
2018	7778958	4312557	55

Source: National Bank of Serbia, Monetary system and policy department, based on bank reports

Based on the statistical data of the central monetary institution of Serbia, the number of debit and credit cards issued in 2018, when compared with 2014, increased by 19.55%, in other words from 6,267,058 to 7,778,958 or by 1,511,908 cards. In comparison with the same periods of observation, the number of active debit and credit cards increased from 3,073,646 to 4,312,557, i.e. by 40.30%. In other words, at the end of 2018, there were nearly 1,238,911 active cards more than during 2014 (the percentage of active cards in comparison with the cards issued in the entire period stabilised at nearly 55%). The number of issued cards increased evenly, while the number of active

cards stagnated in 2017, and then increased distinctively during 2018. It is important to mention that debit cards actually boosted the increase in the number of active cards.

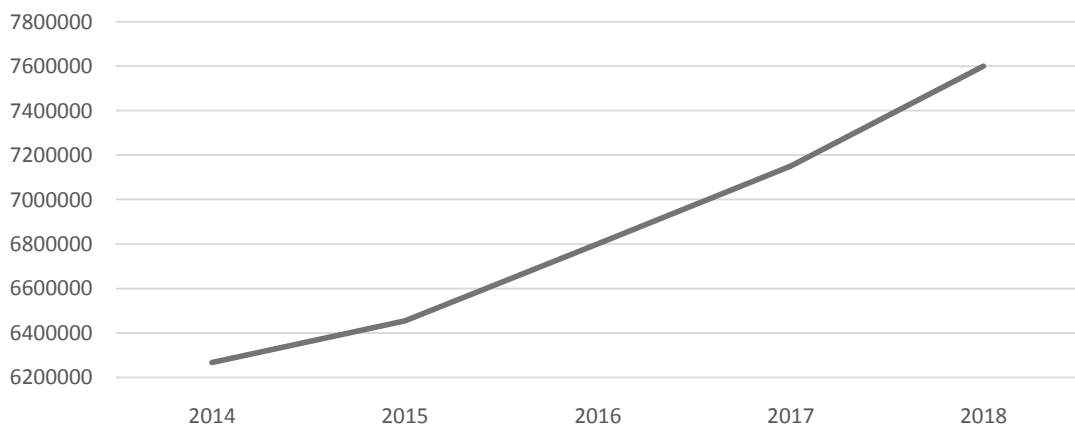

Figure 1: Number of debit and credit cards in the Republic of Serbia.

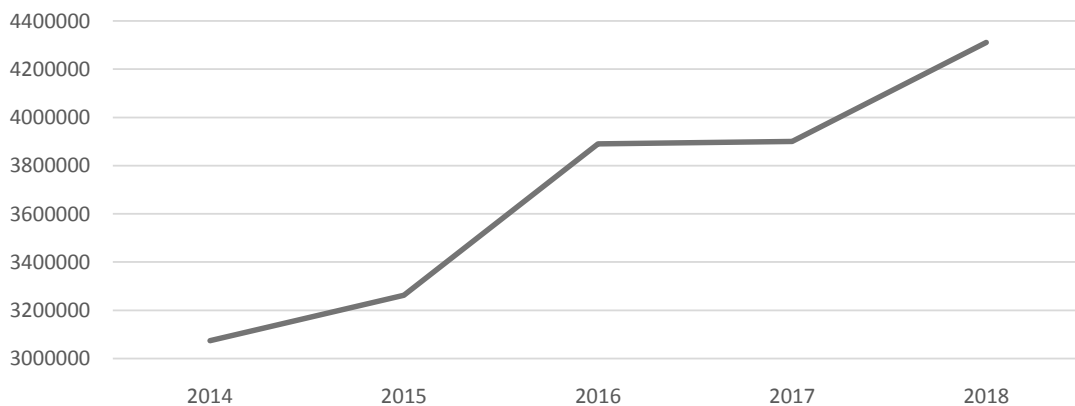

Figure 2: Number of active debit and credit cards in the Republic of Serbia.

Distribution of the acceptance network does not record similar trends. The number of ATMs(*Automated Teller Machine*) stagnates

from 2,983 to 2,848, while the number of POSs considerably decreased in 2017 and then recovered during 2018.

The existing card acceptance network in Serbia in comparison with the countries in the region is still relatively well developed. Starting from 2014, after a few years, the first increase of ATMs was recorded, which is a rather important news considering that their number was constantly decreasing in the period from 2010 to 2014. This trend of increase continued and in the end of 2016 there were 2,845 ATMs, which then drastically dropped during 2017, and then the trend of increase of ATMs was again recorded during 2018. Considering that the number of branch offices decreased and the number of branch offices working in the afternoon is increasingly smaller, it is evident that these trends are not followed by the increase of the number of ATMs.

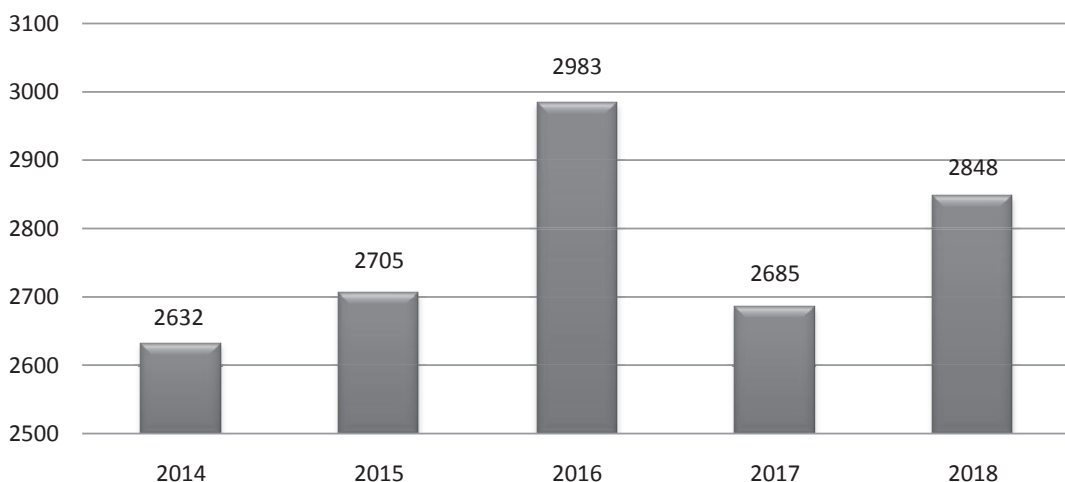

Figure 3. ATM (Automated Teller Machine)³

At the end of 2014 there were 64,142 POS terminals and in the following years the increasing trend continued in comparison with the previous years. During 2018 the increase of POS terminals number was far larger than in previous years and was 27.1%. It is necessary to

³An automated teller machine is a computerized telecommunications device that is used by card holders for cash withdrawals.

bear in mind that this is not a realistic increase of acceptance network but primarily a consequence of various methodology in presenting the number of POS terminals in points of sale - retail.⁴

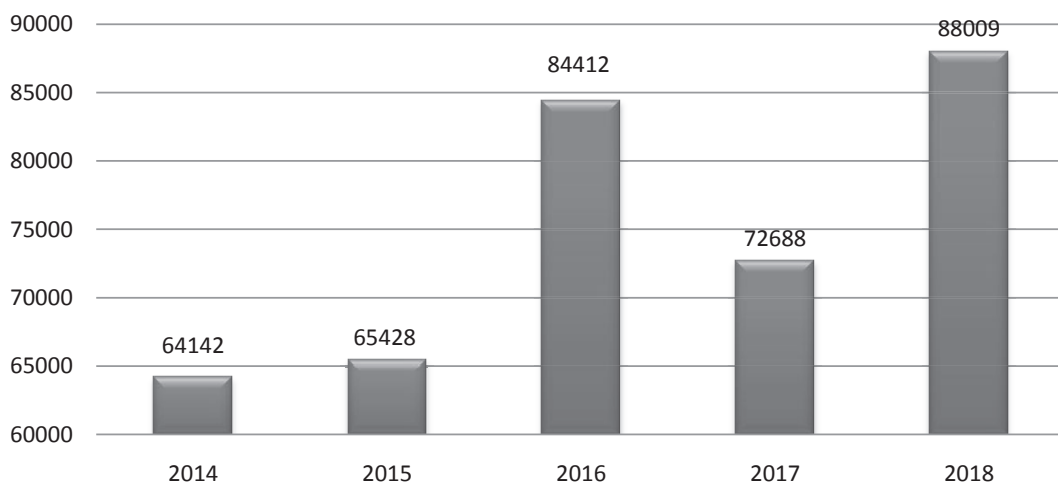

Figure 4. POS (Point of Sale)⁵

Payment Card Functionality and Risks

Transformation and transition from sliding a payment card, through holding phones or personal assistants close in order to make a payment is natural and it shows the users the direction in which the innovations will go (Čudan, Ivanović, 2017: 93). Financial institutions are forced to follow trends in e-payment system in order to preserve their position at extremely dynamic market and in order to gain as wide a population of potential clients as possible by new services and products. The fact is that risk as a category is as old as financial

⁴In previous years the banks sent the information to the National Bank of Serbia as the number of POS terminals, or as one POS terminal at one selling point, while after 2016 the real number of POS terminals was shown, meaning the exact number of POS terminals considering that one selling point can have several POS terminals.

⁵ It denotes a point of sale and in card industry it represents also an electronic device which contains a magnetic recording reader or a chip and it is necessary for making a purchase using a payment card.

operations, although risk management is the result of new development history. Detecting possible risks, especially those in the zone of monetary destructions and crime is important, since financial institutions have primary motive to protect their business operations and thus the interest of their clients and ultimately the financial system of a country.

Classification and grouping of risks is not simple at all considering the practically inexhaustible number of risk sources, particularly in criminal sphere (Balaban, 2017: 32). Every uncertainty in banking and card operations represents a risk. Identification of a risk represents a set of analytical techniques by which the elements of uncertainty can be determined (Janković, 2011: 176).

Credit card frauds can be divided into certain categories depending on who committed the fraud, who the participants in the fraud are, or the manner in which the card data were compromised and abused. In practice it is not always possible to make precise difference among individual types of abuse (Urošević, 2009: 142). In the Republic of Serbia the most common cases of payment card frauds include:

- Frauds using counterfeited cards;
- Card not present – a fraud at the Internet point of sale;
- Card not present – transactions initiated by postal order (MOTO transaction);
- Lost/stolen card.

In addition to the previously mentioned frauds that can be carried out using payment cards, there are also frauds present at the card acceptance point, in other words there are frauds that can be carried out at ATM or POS terminals which accept cards as a payment instrument (Privredna komora Srbije, 2018: 54).

- *ATM abuses*;
 - *Skimming*, frauds with counterfeited cards;
 - *Cash trapping*, a fraud using special mechanical devices to capture cash illegally;
 - *Malware*, an unauthorized access and use of malicious software at the ATM which results in giving a command for illegal cash payout;
 - *Gas attack*, a physical attack using certain kinds of gas which are inserted into the ATM box and initiating explosion;

- ATM theft, or taking away the entire ATM machine.
- *Merchant Fraud*, represents a payment card abuse by an owner of an acceptance point or some of the employees.
- The other types of frauds include:
 - *Card Database Breach*;
 - *Under Floor Limit*, an abuse when a card is used in the amount below the limit of a sales point in order to avoid authorization.

Replacement of banknotes coming from robberies or thefts. The current practice suggests that there is a problem of replacement of marked banknotes, which are dye-marked as a security measure from money theft (Jaracz et al., 2018). The banknotes coming from robberies or thefts are possible to replace at ATMs, because ATMs do not have sensors to detect the dye. Also there is not standardized dye used for banknote neutralization (Grondahl Lee, 2017: 113). The so called IBNS (*Intelligent Banknote Neutralisation System*) system is used for dying which is activated during the robbery from transport containers, bags and other transport packages. It is common to use red, purple or green dye. The problems of banks within whose network such banknotes were replaced is that they cannot replace them and therefore this represents a loss for them. Due to these reasons some business banks discontinued the function of exchange at their ATMs. The problem evidently exists in the EU countries and not much has been done to solve it so far.⁶

Corporate cannibalism or market cannibalism is the practice of reducing a product price or introducing a new product into the market of certain product categories, in this case payment cards. If a company is in practice of market cannibalism, it is considered to eat its own market hoping to get a larger portion of it. This phenomenon can have both positive and negative effects on the ultimate results of a company, it can be intentional or unintentional and it is called

⁶The European Commission has published a Recommendation 191/EU according to which the member countries should actively communicate with trading banks and the public in order to raise awareness that dye-marked banknotes must be returned to national central banks.

cannibalization strategy.⁷ Cannibalization of a physical product into a digital product is inevitable and it should not be avoided.

Two primary reasons why card companies can resort to cannibalization of their own market share by corporate cannibalism include: gaining overall larger market share within the same product category, in this case in digital payment ecosystem, at the expense of losing its already established card product, or simply because they believe that another e-payment product would sell better than the previous one. In addition to possibly better payment than the previous product, the new product could be sold to another type of customers, which additionally highlights the increase of the total market share. The hypothesis is that by better control of innovations as a reason for market cannibalism larger profit and better social standards at the entire market can be achieved than those that can be achieved without the control and development of innovations. Research and development play crucial role in increasing market share, which is the ultimate goal of the company.

Instant payments represent currently the most up-to-date and the most user-attractive form of payment, since they make it possible to keep all the advantages of cash money and avoid the disadvantages of cash payment, in other words the possibility of abuse, high costs of cash management, grey economy and other. Such a payment concept represents a kind of approved transfer and it is carried out in a way and within the terms determined by the decision regulating the general rules of instant transfers.

Instant payment was launched in Serbia on October 22, 2018, and according to the estimate of the central monetary institution it would reduce the use of cards by about 30% in the next five years. This modern concept is the response to high card system commissions which range up to 2.2% for certain card payment services at selling points. Instant payment is competition to card payment due to lower fees in comparison with card payment commissions. This form of payment would cause tectonic changes in the payment market. Its manner of operation, functionality as well as applied technical and

⁷Cannibalism, Spanish *Canibal*—human flash eater, human flash eating, the name originating from a Spanish word for the people of Carib from the Lesser Antilles who were reputed to eat humans.

technological solutions, are in accordance with the current state-of-the-art trends applied in the field of instant payment systems.

Simple, safe, practical and instant – this is how we can describe this new form of payment which is entering financial practice. There are numerous advantages offered by instant payment in comparison with former payments, some of the most significant including (Narodna banka Srbije, 2018: 1):

- 24/7/365 payment from every location and using various modern telecommunication devices;
- monetary assets are available to the receiver of payment in a few seconds;
- lower transaction processing costs for small monetary values;
- possibility to create new products and services;
- potential for the service of receiving payment instruments to be dealt with those payment service providers who did not deal with such payments so far;
- reduced payment costs;
- improved cash flow management;
- new and more inexpensive payment instrument for traders, competitive to card payments.

The new manner of payment implies also new and up-to-date technology. The buyers would be able to pay for goods and services using special applications on their cell phones. The NBS has specified that the instant payment at a selling point will be made using IPS QR (*Instant Payments Serbia – The Quick Response*) code, which will be standardized for all banks in order to enable inter-operability.⁸ Those offering payment services would offer their clients, both payers and traders, the applications which would enable such a payment. Introduction of instant payment, which Serbia has introduced among

⁸QR code is a square consisting of a small mosaic of black and white small squares which can be read by a camera and translated by software into digital information. These two-dimensional codes are printed on a surface, most often paper one, but they can also be formed at a screen of another phone. In case of instant payment they contain information which a traditional money order form would contain, who is paying for what, to whom the payment is made, to which account and the amount to be paid. If you agree with what is written in it, by the touch on a screen you make a payment (with security measures used by the bank, PIN code most frequently), and the transaction is completed.

the first in Europe, represents a huge step forward to even better customer experience for both clients and banks.

It is an undoubted fact that banks, due to development of social networks, will have to waive some of their current income sources. The emergence of low cost banks at social networks would also influence the decrease in prices of banking services. The entire concept is based on the solutions which are already applied at banking markets worldwide. What remains to be seen is how the banks would use new opportunities to increase their competitiveness at the market and how they will use the tools available to them by the development of social networks and what role this would give to payment cards in a new financial environment. In a period when time is money, those who opt for this form of payment would save both their time but also commissions. Speed, flexibility, lower costs and absence of time limit are the main advantages of e-banking. As for selling and marketing, innovation is a key item for survival and success at the market. The development of new digital channels is priority of banks. The rule which applies to both banks and companies in other sectors is: digital transformation starts inside. The new bank is open, agile, flexible and adaptable.

Digitalization process is the future that has already happened to us and only the institutions which understand that investing into digital communications is the imperative of their business operations can count on satisfaction and trust of their clients. The use of payment cards, then electronic and finally mobile banking suppressed counters and forms, and if we bear in mind increasingly simple and comfortable digital services, with increased security of their use, the fact that more and more clients cooperate with their banks without entering the branch offices is not surprising, and the role and function of card system enables them to do so.

Legal Protection of E-Payment

Payment cards represent a modern e-payment instrument issued by a bank, payment institution or a legally authorised organization which enable users to dispose of their assets on the account, i.e. to make payment of goods and services or to take cash or make any other operation related to the assets on the account. The basis for a payment

card is an order for a certain amount of money to be paid or given, transferred or an order of the holder referring to a specific card characteristic (NarodnabankaSrbije, 2018: 8). A particularly significant moment when assessing formal and content-related aspect of the current legal regulations is the degree of protection of e-money and e-banking users. As it can be seen, there are numerous potential threats to e-money system and the transactions within this system. Many questions emerge related to the legal regulation of these processes.

Laws based on which the use of payment cards is regulated in Serbia are:

- The Criminal Code of the Republic of Serbia
- Law on Payment Operations
- Law on Banking and Other Financial Organizations.

Based on the Criminal Code of the Republic of Serbia all criminal offences related to counterfeiting and abuse of payment cards are laid down in Article 243 of the Law, as well as making, providing and supplying counterfeiting means to another person, in Article 244 b paragraph 2 of this Law. The law also sets out the corresponding penalties for crime offenders. Criminal offence of counterfeiting and abuse of payment cards used to be within the criminal offence of fraud and the criminal offence of forging a document. However, the great expansion and use of payment cards is accompanied by their abuses so these forms of criminal offences were separated as independent criminal offences (Čudan, Nikoloska, 2018: 339).

Table 2. Share of criminal offence of counterfeiting and abuse of payment cards, Article 243, and making, providing and supplying counterfeiting means to another person, Article 244b, in the structure of the total number of criminal offences in the area of high-tech criminal offences in the territory of the Republic of Serbia

Year	Number of crimes in the field of high-tech crime	Counterfeiting and abuse of payment cards Art. 243	Making, providing and supplying counterfeiting means to another person Art. 244b
2011	873	666	0
2012	624	430	0
2013	855	605	3
2014	780	481	2
2015	663	403	2
2016	703	380	7
2017	768	413	0
2018	662	177	2

Source: Ministry of Interior of the Republic of Serbia.

Analysing criminal-law framework of counterfeiting and abuse of payment cards both in Serbia and the countries of the Western Balkans, there is generally an adequate legal framework. However, for efficient protection and suppression of this crime it is not sufficient to have an adequate criminal-law framework, but it is necessary first of all to raise awareness of card users of the necessity to know certain forms of protection on the one hand, and it is also necessary to educate the police and judiciary on the other hand, considering that this is a specific type of crime within which various technical and technological knowledge is used (Babović, 2018: 72).

What we have to remark in this last chapter, in which we discuss the most important legal issues related to this field, is that legal solutions, no matter how much they are extensive and duly updated in their content can never fully accompany the events in reality. It has been known for a long time that no matter how many efforts the legislator makes a large number of institutes in positive legal regulations are not covered or they are covered by a segment smaller

than required. This is particularly characteristic in the area of information and communication technologies. Positive legal regulations in this field appeared only in a few recent years and are present in just a few legal regulations. E-business requires a high degree of protection from abuses by fulfilling legal and technical requirements. Adequate application of legal framework would reduce the risks related to securing the data in order to protect privacy and secrecy of information systems, as well as those related to possibility of abuse. The relationship between e-money and real money is the question which deserves special attention from macroeconomic aspect.

Adopting the Law on E-trade, as well as the Law on Payment Operations the legal basis has been created to make e-business equal to the traditional one and this is the basis to develop e-business and therefore the general economic development of Serbia as well. Today in the conditions of developed global e-trade the consumers are faced with numerous challenges in the form of huge amount of information, numerous financial frauds, misrepresentation, deceits, etc. The fact is that the risks have increased together with the development of e-trade. Transnationality of e-money and e-payment is the topic with which both economic and legal sciences deal. Economic consequences of e-payment have not yet been examined sufficiently and the legal regulations are trying to define the business operations framework. Economic consequences of e-money and e-payment are multiple.

Conclusion

In the contemporary conditions there is an increasing number of financial transactions and payments which are carried out in the environment relaxed from limited physical presence of people. Developed economy and finances, traditionally turned towards cash money at the beginning of the new millennium dynamically divert focus of interest to various payment systems. It is undoubted that digitalization trends influence financial flows, and therefore many products and services, so payment cards and their architecture have found their place in the ecosystem of payments despite the risks they entail.

Possible disadvantages in security and safety of payment cards have been reduced to an ultimately reasonable measure, which primarily refers to card-holder mistakes. Creators of monetary policy

prompt all participants in this kind of payment to constantly develop and legal regulations are obliged to follow the technological innovation in the payment field.

It is clear that the greatest technological achievement in banking development is emergence of e-money, which automatically and preferably singled out the sector of e-banking. In this paper, inspired by modern trends and orientations in business operations, we have tackled the current issues related to e-money and e-banking. We have considered their accompanying risks, forms, factors influencing their development as well as economic effects and legal aspects of the entire process of card payment system. We conclude that such an approach to business operations, despite certain dilemmas or shortcomings, if considered from economic or legal aspect, has many advantages when compared with traditional business operations: reduction of transaction costs; faster circulation of assets; safe and secure payment operations; time saving; possibility to make transactions from a workplace, as well as constant insight into the balance on the account and transactions.

References

1. Balaban N., Ristić Ž., Đurković J., Trninić J., Tumbas P. (2007), *Informacione tehnologije i informacioni sistemi*, Ekonomski fakultet Subotica.
2. Babović S. (2018), Krivično delo falsifikovanja i zloupotrebe platnih kartica u zakonodavstvu Republike Srbije i državama Zapadnog Balkana, *Pravo teorija i praksa*, 7-9, 62-74.
3. Čudan A., Nikoloska S. (2018), *Ekonomski kriminal, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd.*
4. Čudan A., Ivanović Z. (2017), The Ninth International Conference on Business Information Security BISEC, Beograd, 93-103.
5. Granville V. (2017), *A Guide to Data Science for Fraud Detection Posted.*
6. Janković S. (2011), Falsifikovanje platnih kartica, kao pojavni oblik kompjuterskog kriminala, *Bezbednost*, 1/2011, 176-189.
7. Jaracz J. (2018), *Card Fraud and Card Declines Not Uncommon*, London.

8. Končar J. (2008), Elektronska trgovina, Ekonomski fakultet u Subotici, Subotica.
9. Lazović V., Đuričković T. (2018), Digitalna ekonomija, Naciobalna biblioteka Crne Gore, Cetinje.
10. Lee J. G., Scott G. G. (2017), Preventing Credit Card Fraud: A Complete Guide for Everyone from Merchants to Consumers, London.
11. Narodna banka Srbije (2018), Sistem za instant plaćanja, Beograd, 1-8.
12. Privredna komora Srbije (2018), Platne kartice, Beograd, 1-106.
13. Urošević V. (2009), Nigerijska prevara u Republici Srbiji, *Bezbednost*, 3/2009, 142-161.

Nova arhitektura i rizici u poslovanju sa platnim karticama

Apstrakt: *Digitalizacija u svim sferama društvenog života, velika rasprostranjenost i mogućnosti „pametnih“ telefona i sve veća zastupljenost elektronskih sadržaja, usluga, dovodi do pojave novih očekivanja i novih zahteva banaka, kupaca i prodavaca, koji se odnose na savremenu arhitekturu poslovanja sa platnim karticama. Plaćanja su sastavni deo poslovnih operacija, bez obzira da li se radi o tradicionalnom ili onlajn poslovanju, te je iz tih razloga neophodno pronaći najbolji način da se plati za dobra ili uslugu uz korišćenje novih tehnoloških i komunikacionih rešenja.*

Predmet istraživanja u radu je analiza karakteristika savremenih rizika, faktora razvoja, ekonomskih efekata i zastupljenosti platnih kartica u sistemu elektronskog novca, plaćanja i elektronskog bankarstva, sa ciljem da ukažemo na moguće pozitivne ekonomske posledice i neophodnost inoviranja i upotpunjavanja zakonske regulative u ovoj oblasti.

U radu su korišćene opšte kao i posebne naučne metode i postupci logičnog zaključivanja, statistički, kao i pozitivistički pravni metod. Način istraživanja sadrži: izbor i primenu naučnih metoda, izbor podataka i obuhvat istraživanja.

Ključne reči: *platne kartice, rizik, plaćanje, bezbednost*

Бојан КУЗМАНОВИЋ*

Универзитет одбране, Београд

Доц. др Михаило ЗОГОВИЋ**

Министарство одбране Републике Србије,

Управа за односе са јавношћу

ДОИ: 10.5937/bezbednost2001138K

УДК: 343.341/.343:004.738.5

Прегледни научни рад

Примљен: 5. 2. 2020. године

Ревизија: 18. 3. 2020. године

Датум прихватања: 7. 4. 2020. године

Употреба друштвених медија у побуњеничке и противпобуњеничке сврхе

***Апстракт:** Интернет је, као алат за повезивање људи, ширење знања или забаву, постао платформа за развој нове врсте медија обухваћених синтагмом „друштвени медији“. У односу на традиционалне медије као што су телевизија, радио и новине, који нуде једносмерну комуникацију, друштвени медији су свима омогућили двосмерну комуникацију. Појединац је постао стваралац садржаја, чиме су управо друштвени медији допринели слабљењу моћи државе у 21. веку. Такође, постали су један од политичких инструмената, нагласили су и увећали моћ појединца, избрисали границе и омогућили да модерна побуњеништва чији разлози или мотиви превазилазе границе државе у којој се дешавају дуже трају. Поред комуникације као основне намене, коришћење друштвених медија је побуњеницима олакшало и омогућило координацију својих политичких, војних, социјалних и других активности које примењују у супротстављању властима. Додатно, ови медији чине доступним и корисна знања, као што су начини ширења идеологије, тактика употребе наоружања, начин регрутације бораца и слично, чиме се доприноси развоју побуњеничких покрета.*

* bojank.kuzma@gmail.com

** Доцент на Војној академији Универзитета одбране, Београд

Циљ овог рада је да се идентификују карактеристике које друштвене медије чине погодним за примену у побуњеништву, а затим анализира употреба друштвених медија од стране побуњеника, с једне стране, и држава, с друге стране, како би се закључило чијим активностима тренутно више доприносе (снагама побуњеничких покрета или снагама државе).

Кључне речи: медији, друштвени медији, интернет, побуна, противпобуњеништво.

Уводне напомене: о развоју и карактеристикама друштвених медија

Медији представљају облик посредовања, начин преношења и средство повезивања ради преношења порука (Lister et. al., 2009: 9). Примарни медиј за саопштавање порука је свакако био људски говор, затим писмо, да би потом комуникациона револуција довела до развоја дигиталне мреже за пренос података – интернета. Тој глобалној мрежи повезаних компјутера може се приступити преко мобилног телефона, компјутера, дигиталног телевизора, конзола за играње и сличних уређаја. Комуникација се може остварити помоћу жичних и бежичних телекомуникационих мрежа, користећи аналогне или дигиталне сигнале. Захваљујући својим сервисима, овај медиј је доживео експоненцијалан раст, па данас преко 4,3 милијарди људи користи Интернет.¹ Управо на интернету је дошло до успона друштвених медија. Традиционални медији као што су телевизија, радио и новине нудили су искључиво једносмерну комуникацију, док су друштвени медији омогућили двосмерну комуникацију. Појединац је постао извор, стваралац и корисник садржаја. Форме друштвених медија на интернету су различите, а тренутно их чине блогови, форуми, виртуални светови, сервиси за рецензије, друштвене мреже и сајтови за дељење садржаја. Обим употребе друштвених медија је велики – на основу поређења резултата

¹ Више података о Интернету, корисницима и статистици употребе интернета у свету је доступно на сајту <http://www.internetlivestats.com/>, који користи податке УН, Светске банке и Међународне уније за телекомуникације. Приступљено 23. 11. 2019.

више истраживачких сајтова² може се закључити да у свету има преко четири милијарде корисника интернета, од којих преко три милијарде користи друштвене медије више од два сата дневно. У Републици Србији преко 3,8 милиона лица користи интернет сваког дана или скоро сваког дана, од чега преко 70% лица користи друштвене мреже (Фејсбук, Твитер).³ Најчешћа платформа за приступ друштвеним мрежама је мобилни телефон.

Постоји више дефиниција друштвених медија, што је карактеристично за област друштвених наука, у којој су појаве и појмови условљени сталним променама. Неке од дефиниција друштвених медија су следеће: „скуп интернет апликација и платформи, који има за циљ да омогући сарадњу између људи, заједничко стварање и размену садржаја“ (Palmer et. al., 2009: 162), затим, „скуп различитих извора информација на интернету које стварају, покрећу, дистрибуирају и употребљавају корисници са циљем едукације других корисника“ (Mangold et. al., 2009: 357), или „нови облик неплаћених медија које на интернету стварају појединци и предузећа“ (Boz et. al., 2011: 447).

Анализирајући обим примене, облике и теоријско одређење друштвених медија, могу се уочити основне карактеристике друштвених медија. Пре свега то су релативно ниска цена, анонимност, велика количина информација и начин комуницирања.

Цена

Друштвени медији су, условно речено, ако се изузме цена опреме, бесплатни. Сама опрема није велика, обука за употребу је релативно једноставна те цена комуницирања није упоредива са традиционалним медијима (телевизијом, радиом и новинама). Опрема традиционалних медија је велика, сложена за коришћење, потребан је велики број образованих људи за рад и одржавање

² Поређени су подаци доступни на сајтовима: brandwatch.com, gs.statcounter.com, statista.com, internetlivestats.com, statusbrew.com, manychat.com, ourworldindata.org. Приступљено 20. 1. 2020.

³ Више података о Интернету, корисницима и статистици употребе интернета код нас је доступно на сајту Републичког завода за статистику (www.stat.gov.rs), у студији „Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији, 2019“.

технике. С друге стране, коришћење друштвених медија преко интернета је једноставно, доступно свима, а опрема стаје на длан и није компликована за употребу (Cronin, 2013: 28). Интернет је омогућио да чланови група, које су иначе доста удаљене једне од других, буду у ствари „само два клика далеко“.

Анонимност

Промена идентитета у стварном животу је скупа, а у дужем периоду скоро и немогућа. Друштвени медији омогућавају анонимност или бар привид анонимности корисницима, тј. свако може отворити свој блог под лажним именом, са лажном сликом, као припадник било које политичке, верске или идеолошке групе. У побуњеништву је то доскоро сматрано за предност. Међутим, анонимност и није нешто што побуњеници увек желе (Benson, 2014: 299). Без јавног комуницирања лидери побуњеничких покрета данас тешко могу да омасове покрет и пренесу идеје, мотиве и циљеве својих покрета. Зато данас већина побуњеничких покрета има своје политичко и борбено крило.

Количина информација

Интернет претраживач Гугл претражује скоро четири милијарде страница које би, када би биле одштампане, створиле планину папира високу 273 километра на којој би било записано четири трилиона речи. Када би неко решио да их прочита без паузе, за то би му требало 8.000 година, под условом да чита једну страницу у минути. Ако би то било у опису нечијег радног места, за тај посао би му требало 26.600 година. Гугл тај посао обавља за мање од једне секунде. Из времена оскудице информацијама за само две деценије стигли смо у доба информационог преоптерећења (Милашиновић et. al., 2013: 229).

Пре друштвених медија, државе су могле да ограниче проток информација пре, током и после терористичких и побуњеничких напада. На тај начин су обликовале јавно мњење и умањивале утицај побуњеника на становништво. Данас побуњеници могу да сниме материјал и припреме га за масовну дистрибуцију на интернету у тренутку када њима највише одговара и тако директно утичу на популацију коју желе да анимирају или коју желе да застраше.

Начин комуницирања

Информације више нису власништво само држава, великих привредних или емитерских организација. У поређењу са радијом, телевизијом и новинама које контролишу уредници и емитери, интернет ствара непосредну комуникацију један на један (преко електронске поште, програма за размену порука и сл.), један према многим (преко личних интернет страница, твитера, блогова, фејсбука, итд.), многи према једном (преко виртуалних светова, сервиса за рецензије, итд.) и многи према многим (форуми за размену мишљења, чет-рум програми и слично). Поруке преко интернета стижу неизмењене, даље, брже и са мање посредника (Nye, 2006: 234). Друштвени медији омогућавају заобилажење хијерархијских структура и застареле и споре токове информација. Такође, сви друштвени медији се међусобно могу повезати, па за кратко време садржаје може видети велики број људи. Према томе политика није више област којом се баве само владе, већ су сви од појединаца, преко невладиних приватних организација, корпорација па до терориста и побуњеника у ситуацији да непосредно утичу на политичке одлуке.

Друштвени медији и побуњеништво

Друштвени медији су се истакли као један од политичких инструмената, нагласили су и увећали моћ појединца, избрисали границе и омогућили да модерна побуњеништва чији разлози или мотиви превазилазе границе државе у којој се дешавају дуже трају.

У „Војном лексикону“ побуна се дефинише као акција индивидуално и по броју неодређене групе људи ради насилног обарања неког друштвеног или државног уређења, или ради супротстављања неком органу или некој мери државне власти (Ратковић, et al. 1981: 403). Да би оствариле тако високе циљеве, побуњеничке организације користе сва расположива средства, па често држава „жртва“ и не може сама да се избори са побуном. Актуелан пример је Исламска држава (Кузмановић, et al. 2016:

277), побуњеничка организација која опстаје годинама иако се велики део света бори против ње.⁴

Анализом карактеристика друштвених медија и потреба побуњеничких покрета може се закључити да побуњеници данас најчешће користе друштвене медије на интернету за комуницирање, финансирање, координацију активности, регрутовање и прикупљање података.

Комуницирање

Ова примена друштвених медија највише доприноси ширењу пропаганде, освајању публицитета и психолошком утицају. Друштвени медији су омогућили побуњеничким покретима да добију публицитет – њихови програми, планови, мотиви и циљеви су сада свима доступни. Труд који се улаже у преношење порука једнак је борбеним активностима, ако не и већи. У друштвеним медијима се често балансира између ужасних сцена намењених деморалисању непријатеља и охрабрујућих снимака у којима се нуди визија боље будућности. Основа тактике је коришћење Твитера у улози децентрализованог дистрибутивног система за пренос линкова са видео-садржајима. Дакле, не постоји један извор информација, један „оригинални“ или „прави“ директан контакт са медијима од стране Исламске државе већ сви на свету могу да у име Исламске државе учине неке садржаје јавно доступним, а затим се контролишу ставови, коментари и мишљења о постављеном (Barret, 2014: 51).

Цензурирање тако постављених садржаја од стране власти иде врло споро и често се мери данима, што је прекасно јер су већ након неколико сати сви заинтересовани прегледали садржај и, што је још битније, разменили ставове о виђеном.

Финансирање

Модерна побуњеништва се могу посматрати и као пословне организације (Кузмановић, Терзић. 2015: 66), а свакој

⁴ Министарском састанку Глобалне коалиције против Исламске државе 22. 3. 2017. присуствовало је више од 70 министара спољних послова, министара одбране, амбасадора и представника међународних организација. Преузето са сајта владе Србије: <https://www.srbija.gov.rs/vest/288795/znacajan-doprinos-srbije-u-borbi-protiv-isil-a.php>. Приступљено 20. 12. 2019.

пословној организацији однос трошкова и профита чини разлику између опстајања и нестајања. Друштвени медији пружају велике могућности прикупљања средстава.

Један од начина је директно прикупљање средстава помоћу интернет сајтова. Често се на сајтовима побуњеничких организација наглашава потреба за новцем, неки сајтови омогућавају електронске уплате, неки опет нуде могућности донирања опреме потребне за борбу или „заштиту“ (нпр. заштитне прслуке и сл.), док неки сајтови нуде куповину у онлајн радњама (заставе, мајице, књиге и сл.). Подршка преко друштвених медија не мора бити само новчана, већ се храна, гориво, одећа и остале логистичке потребе такође могу набавити овим путем (Jacobson, 2010: 356).

Други начин је употреба електронске трговине кроз фирме параване, како би се новац стечен нелегалним активностима укључио у легалне токове. Најчешћи пример је злоупотреба добротворних организација. Такве организације се рекламирају на сајтовима дневних новина, или често посећиваним јавним страницама на интернету.⁵ Овај начин прикупљања средстава често користе побуњеничке организације муслиманских вероисповести јер је један од пет стубова муслиманске вере милостиња (зекат) – имућни муслимани су дужни да од вишка своје имовине уделе за потребе сиромашних, ученика, болесника, старих и изнемоглих.

Координација активности

Побуњеничке групе настоје да рашире и децентрализију своју организацију како би повећали жилавост и онемогућили државним властима да их лако униште. Друштвени медији омогућавају тајну комуникацију између удаљених група уз мали или никакав ризик и мали трошак. На тај начин се размењују позитивна пракса, добре идеје и предлози. Поред комуникације између група могућа је и комуникација унутар једне групе. Хијерархијски модели организације нестају и све више је мрежних организацијских модела, што резултира чињеницом да се већи напори чине у међусобном повезивању различитих група

⁵ На пример *Rabita Trust*, *Global Relief Fund* и сличне.

него да се оформе нове групе. Тежи се идеалној побуњеничкој организацији која нема једног вођу, један штаб или једну команду која управља свим активностима. Ово отежава борбу против побуњеништва јер се противпобуњеничке снаге не могу фокусирати на лидера као извор моћи.

Регрутација

До регрутације долази када побуњеници, који у сукоб најчешће улазе као слабија страна, желе да прошире конфликт како би повећали своје ресурсе и увећали шансе за победу. Ипак, пошто је број локалних кандидата ограничен, они морају снажно мотивисати странце како би им се прикључили из разлога који нису материјални.

Пошто је масовност покрета предуслов за успех, на друштвеним медијима су присутна два начина регрутације. Први је активно тражење кандидата, а други јављање самотивисаних појединаца. Друштвени медији помажу у оба модела привлачења кандидата, тако што регрутери претражујући интернет, посебно чет-румове и онлајн форуме за размену мишљења, где идентификују заинтересоване младе људе. Они се затим упућују на сајтове где се даље информишу, а затим усмеравају на тестове, провере знања, решености, мотива, и сл., за које, ако их прођу, добијају признања, социјална звања и нове улоге. На тај начин и кроз више таквих циклуса одвајају се квалитетни кандидати од оних који желе да се инфилтрирају у организацију или оних који нису пожељни (авантуристи, плаћеници и сл.). Најзаступљенија платформа за регрутацију и индоктринацију је Твитер (Klausen, 2014: 17), који је најзаслужнији за формирање транснационалног идентитета као и за прослеђивање садржаја на друге платформе социјалних медија (нпр. Јтјуб, Фејсбук, итд.).

Прикупљање података

Интернет се у ширем смислу може посматрати и као информациони систем (Salem et. al., 2008: 608), па данас постоји на стотине алата који омогућавају приступ различитим подацима који су на интернету у различитим форматима (текст, слике и видео-садржаји). Побуњеници прикупљају податке најчешће из два разлога: први је претрага података о могућим метама или

објектима дејства, а други коришћење података ради проширивања знања.

Подаци о активностима и локацијама државних органа, полиције и оружаних снага лако су доступни на интернету. Они су изузетно значајни јер повећавају рањивост током противпобуњеничке борбе. Избор објеката дејства и планирање побуњеничких активности су олакшани јер су сателитске слике, планови зграда, редови вожње, дани отворених врата и сл., јавно доступни преко друштвених медија.

Побуњеници могу користити друштвене мреже и ради прикупљања или размене података о противпобуњеничким мерама које предузима држава, као и о начинима супротстављања или бар начинима умањења ефеката државних акција. Такође, могуће је пронаћи инструкције за прављење бомби од материјала који појединачно нису штетљиви.⁶ Како би се супротставили, системи безбедности држава и јавност дебатују о томе треба ли ограничити доступност оваквих информација на интернету, поготово о хемијском, биолошком и нуклеарним оружју. Противници забране заговарају став да су сви ти подаци доступни још од шездесетих година прошлога века у свим бољим библиотекама на свету (Conway, 2006: 20).

Друштвени медији и противпобуњеништво

Појавом друштвених медија нису само побуњеничке групе стекле више моћи. Државе такође користе друштвене медије ради заштите сопствених интереса и достизања својих циљева. Претпоставља се чак да су питања увези са ратом, одбраном и безбедношћу доминантна питања за која је јавност заинтересована, па се отуда расправа о безбедносним проблемима одавно не своди само на компетенцију и стручност званичника система безбедности, већ се управљањем односима с јавношћу настоји да се придобију додатна подршка и снага за процењене и

⁶ Исламска држава дневно објави више од 90.000 порука преко Твитера. Више у: Liberman A. (2017). Terrorism, the Internet, and Propaganda: A Deadly Combination. *Journal of national security law and policy*, Syracuse University, Georgetown, бр 9, стр 105.

предложене експертске мере и одлуке (Стојановић et al. 2015: 352).

Управо друштвени медији могу послужити као канал за остваривање циљева. Пошто државе често имају више ресурса од побуњеника, онда лакше и спонтано остварују подршку независних група у борби против побуњеништва. Анализирајући предности и мане друштвених медија у зависности од система одбране и приступа борби против побуњеника, државе у борби против побуњеништва могу у своју корист употребити исте оне карактеристике које друштвене медије чине погодним за примену у побуњеништву. То су пре свега анонимност на интернету, прикупљање података, координација активности, регрутација и информисање.

Илузија анонимности

Иако многи верују да се друштвене мреже на интернету могу користити анонимно, то није тачно, нарочито ако се користе дуже време (Metz, 2012: 82). У наведено се већина корисника интернета може и сама уверити. Чак и ако смо генерално упознати са идејом прикупљања података за циљно оглашавање, број и разноврсност сакупљача података ће изненадити. Појединца на интернету готово у сваком тренутку прате: *Adara Media*, *Adblade*, *ADC Onion*, *Adchemy*, *AdMeld*, *Aggregate Knowledge*, *AlmondNet*, *AppNexus*, *Atlas*, *Audience Science*, итд. То је само почетак листе и представили смо само компаније чији називи почињу словом „А”. Ако користите додатак веб-претраживача Мозила по имену *Collusion*, који региструје приватне компаније које прикупљају податке о вама, или прецизније, анализирају ваше „дигитално ја“ (понашање корисника интернета), листа коју генерише у сваком тренутку садржи више од сто имена. На њој се појављују велике фирме попут Гугла, Мајкрософта и Фејсбука, али већину чине непознате рекламне компаније чији је циљ да се на монитору појави реклама за производе које ће појединац вероватно купити.

Подаци о посетама и активностима на интернету, тј. о протоку пакета података, њиховој количини, месту са ког полазе или месту на које долазе се константно бележе. Скоро тренутно, приватне компаније као и безбедносне агенције држава бележе активности појединаца, успут испоручују рекламу скројену само

за очи корисника, али и додају још један податак у бесконачно растући фајл о вашој интернет личности – о томе ко сте, шта радите и како се понашате на интернету.

Осим тога, када појединац објави неки садржај или информацију, неколико организација, претраживача и компанија је преузимају. Чак и ако корисник обрише објављено, или раскине сарадњу са друштвеним медијима, садржај ће бити сачуван.⁷ Да би се такве информације пронашле, нису потребни државни ресурси, већ само мало боље познавање рачунара. Када се зна да постоје јавно доступни програми који прате локацију појединаца само кроз обраду информација објављених на друштвеним медијима, ситуација се чини још тежом.⁸ Коначно, ако се подаци о појединцима не могу прикупљати директно, могуће је напасти или копирати сајт који посећују, па са њега скинути податке о свима који су га посетили.

Државе ову моћ комбинују са другим полицијским методама. Некада је довољно знати место где се налази неко ко шаље одређене информације, или неко их прима, па се у комбинацији са другим полицијским методама може открити и идентитет те особе. Безбедност побуњеничких организација нарочито у иницијалној фази зависи од потпуног познавања онога са ким неки побуњеник сарађује. Анонимност која на интернету штити терористе, такође штити и оне који се против њих боре, па су кроз друштвене медије побуњенички покрети ипак изложени праћењу, надзору и инфилтрацији.

Прикупљање података

Прикупљање података о побуњеницима представља једну од кључних активности обавештајног система сваке државе (Талијан и др., 2016: 552). Подаци који се могу наћи на интернету имају неколико предности: пре свега доступни су у скоро реалном времену; такође, овај извор је и поузданији јер људи износе личне

⁷ Као пример се може узети сајт <http://www.archive.org>.

⁸ Као пример се може узети програм *Geocreepy*, написан за лоцирање појединаца који користе друштвене мреже, доступан на: <https://github.com/ilektrojohncreeper>.

ставове, дакле могуће је сазнати више од уопштених процена о намерама, жељама, осећањима и сл.

Међутим, прво треба имати на уму да подаци који се могу наћи на интернету нису увек корисни. Управо чињеница да било ко може објавити било шта о некој теми значи да неће све што је објављено бити и корисно. Да би се користили друштвени медији, није потребно положити неку проверу знања или тест, тако да добар део објављеног није ни истинит, а доста материјала буде и цензурисано.

Друга ствар на коју треба обратити пажњу јесте врста података које желимо прикупити јер је кроз друштвене медије тешко пронаћи праве и употребљиве податке за баш сваку тему. Лакше је сазнати, на пример, који ланац брзе хране у Београду продаје најквалитетније производе⁹ него како наравити бомбу, како организовати побуњеничку организацију или како извести напад.

Трећа чињеница везана за информације на интернету јесте да само постојање неке информације на интернету не значи да ће је људи и користити. Према истраживању Џејмса Еванса, у науци је због објављивања на интернету повећана доступност информација, али број цитата се, уместо да се повећа, након почетног раста смањује. Он тврди да количина информација преплављује научнике, па између много извора не могу да одлуче који је важан. Зато често претежу општепознати извори (Evans, 2008: 395). Може се закључити да, ако научници, који су као група „обучени“ да пореде, прихватају или одбацују нове информације, не могу да обраде количину информација које пружа интернет, онда су побуњеници вероватно у још тежој ситуацији.

Коначно, да би се савладала нека вештина неопходна је непосредна интеракција са инструктором. Обука у гађању је добар пример јер је једна од радњи којом мора овладати сваки борац. Обухвата технику дисања, нишањења, окидања, затим

⁹ Према подацима Завода за статистику, у 2016. години апликације Твитер и Фејсбук у Србији је користило 90,6% припадника популације старости од 16 до 24 године. Дакле, ако су вам потребни подаци, довољно је да се на Фејсбуку покрене тема о брзој храни, а податке о ставу младих према брзој храни можете добити учешћем у анкети и увидом у резултате (статистику).

начин држања оружја, положај тела, и тако даље. Ипак, овом вештином је тешко овладати без вежбања и директног утицаја инструктора. Такође, на друштвеним медијима се може наћи доста информација о кувању. Рецепти, снимци начина припреме јела, избор намирница, све је доступно и доста људи ово прати, али ипак је мало врхунских куvara. Дакле, могуће је овладати вештинама кроз медије, али је питање у којој мери и колико успешно.

Дакле, неистинитост података који се могу наћи на друштвеним мрежама, њихова количина и мит да се све може научити преко интернета, одмажу побуњеницима који користе друштвене медије. Ипак, противпобуњеничке снаге не могу да контролишу све друштвене медије који се могу срести на интернету. Према признању америчке Националне безбедносне агенције, државне агенције и противпобуњеничке снаге не могу да прате развој друштвених медија и комуникација уопште.¹⁰ Заостајање је најчешће узроковано недостатком новца, јер су улагања велика, као и спорим организационим променама у самим организацијама које су задужене за контролу комуникација.

Координација активности, регрутација и информисање

Друштвени медији јесу омогућили глобалан домашај побуњеничких организација, али све је више и људи који ће се борити против побуњеника, посебно на друштвеним медијима, где је ризик од физичких последица мањи. Међу локалном популацијом која живи близу потенцијалног места сукоба има побуњеника, али често има оних који не желе да буду у центру таквих збивања, па и међу њима има противника побуњеништва. Кроз друштвене мреже те групе људи могу сарађивати са државом ефикасније него икад раније. Сарадња се не огледа само у давању информација, већ неки од њих преузимају иницијативу у борби па такозвани „патриотски

¹⁰ Преузето из Извештаја комисије за испитивање терористичких напада на САД 11. 9. 2001, доступно на:
http://govinfo.library.unt.edu/911/staff_statements/staff_statement_11.pdf.
Приступљено 18. 10. 2019.

хакери“ нападају сајтове, форуме и блогове екстремиста. Такође, пензионисани припадници система одбране често из навике или хобија, током свог слободног времена, прикупљају податке о активностима екстремиста.

Владе држава преко друштвених медија додатно појачавају мере предузете кроз традиционалне медије, па често подстичу људе да кажу или учине нешто ако уоче и најмању сумњиву ствар. На државним интернет страницама се објашњава шта је значајно за борбу против терориста или побуњеника и гарантује се анонимност приликом пријаве¹¹. У том послу важно је успоставити правилан однос према тзв. креаторима мишљења, оним појединцима или институцијама у чије ће аналитичко просуђивање највећи део јавности поверовати (Благојевић et al., 2015: 142). Овај приступ борби против побуњеника показао се као успешан. Према студији Кевина Строма, од укупног броја индикатора који су иницирали полицијске истраге везане за тероризам и побуну у САД у периоду од 1999. до 2009. године, чак 29% било је добијено од јавности (Strom et. al., 2010: 12).

Закључак

Последња револуција у комуницирању довела је до слабљења моћи државе. Информације су кроз друштвене медије на интернету постале доступне великом броју људи, па су услови у којима опстаје једна суверена држава постали сложенији. Побуњеништво, захваљујући развоју технологије, постаје све повезаније и синхронизованије, а неки покрети имају и глобални утицај.

Данас услед развоја технологије највећи утицај на „променљиво лице“ побуњеништва имају друштвени медији, на шта указују актуелни примери успешних побуњеничких организација (Ал Каида, Исламска држава и друге), које опстају између осталог и захваљујући развоју друштвених медија.

¹¹ Актуелан пример је Влада Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске на свом интернет сајту: <https://www.gov.uk/report-terrorism>. Приступљено 22. 11. 2019.

Са глобалним буђењем радикалног верског екстремизма дошло је до повећане употребе друштвених медија у сврху регрутације, ширења информација, финансирања и координације активности побуњеничких покрета. У овом моменту побуњеницима су на располагању Твитер, Фејсбук, Аск.фм, Инстаграм, Вотсап, Палток, Кик, Вибер, Цастпејст.ит, Јутјуб, Тумблр, ТОР и слични програми за дељење и шифровање садржаја. Сви ови и многи други друштвени медији који су направљени за употребу преко мобилног телефона доступни су, јефтине и једноставни за употребу.

У побуњеништву су циљеви и мотиви за борбу најчешће везани за идеју, идентитет или чак визију (Кузмановић, Ковач, 2018: 117), а на овом пољу највише доприносе друштвени медији. Комуникација која се размењује кроз друштвене медије богата је форматима (видео, текст, музика, итд.) и лако изазива осећања којима је касније могуће манипулисати. Зато је могуће утицати на стварање група људи који не деле само иста уверења и представе о свету, него и заједничко осећање страха, огорчености и зависти које се може подстицати, усмеравати и радикализовати екстремном верском и политичком идеологијом и демагогијом. Наставак и даљи развој такве врсте политичке климе ствара све предуслове за брзо ширење насилног екстремизма, тероризма и побуњеништва. Последишно овакав развој догађаја представља велику и реалну опасност по стабилност и одрживост државе.

Конечно, иако је борба у медијском простору друштвених медија почела, употреба друштвених медија у офанзивне сврхе није донела превагу побуњеничким покретима. У пракси, осим ширења пропаганде, побуњеници за сада не успевају да искористе пун потенцијал друштвених медија, пре свега због противмера које предузимају владе држава (блокада приступа, цензура, инфилтрација, праћење комуникација). Тренутно превласт имају државе јер је олакшано прикупљање података о циљевима покрета, члановима и начинима њиховог деловања, а додатно, снаге држава су захваљујући друштвеним медијима „ближе“ сопственој популацији, па долази и до лакше и шире мобилизације противпобуњеничких снага.

Литература

1. Benson D. (2014). *Why the Internet is not increasing terrorism*, in *Security Studies*, Routledge, New York, p. 293–328.
2. Благојевић С. et al. (2015). *Политика односа са јавношћу у систему одбране*, Војно дело год. 2015, бр. 5, стр. 133–145.
3. Boz M., Unal D. (2011). *Successful promotion strategy in destination tourism marketing through social media in Siparunton international Journal of Interdisciplinary Research*, p. 453–457.
4. Conway M. (2006). *Terrorist use of the internet and fighting back*, conference paper in *Information&Security*, Dublin.
5. Cronin A. (2013). How global communications are changing the character of war. *Whitehead journal of diplomacy and international relations*, Winter/Spring: 25–39.
6. Evans J. (2008). Electronic Publication and the Narrowing of Science and Scholarship. *Science*, 321(5887): 395–399.
7. Jacobson M. (2010). Terrorists financing and the Internet. *Studies in Conflict & Terrorism*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington, 33(4): p 353–363.
8. Jytte K. (2014). Tweeting the Jihad: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq. *Studies in Conflict & Terrorism*, Routledge Taylor & Francis Group, Masachusetts, USA, 38: p. 1–22.
9. Кузмановић Б., Терзић М. (2015). Савремени политички криминал – Хезболах анализа стања. Научно-стручни скуп са међународним учешћем Супротстављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење, Тара, 26–29. мај 2015. Криминалистичко-полицијска академија, Фондација Ханс Зајдел: 63–70.
10. Кузмановић Б., et al. (2016). Модерно побуњеништво – Исламска држава. *Војно дело*, 68(2): 277–289.
11. Кузмановић Б., Ковач М. (2018). Импликације курдског националног питања на ситуацију у Турској. *Војно дело*, 70(2): 113–134.
12. Lieberman A. (2017). Terrorism, the Internet, and Propaganda: A Deadly Combination, *Journal of national security law and policy*, Syracuse University, Georgetown, 9: 95–124.

13. Lister M. et al. (2009). *New Media: a critical introduction*, Routledge, New York.
14. Mangold G., Faulds D. (2009). Social media The new hybrid element of the promotion mix. *Business Horizons Elsevier*, Indiana, p. 357–365.
15. Metz S. (2012). The Internet, New Media, and the Evolution of Insurgency. *ArmyWar College publication*, PA, USA. p. 80–90.
16. Милашиновић С. et al. (2013). *Политика, медију, безбедност*. Криминалистичко полицијска академија, Београд.
17. Нye J. (2006). *Како разумевати међународне сукобе – увод у теорију и историју*. Стубови културе, Београд.
18. Palmer A., Lewis K. N. (2009). An experiential, social network based approach to direct marketing. *Direct Marketing: An International Journal*, Emerald Publishing Limited, Bingley United Kingdom, Vol. 3 Issue: 3, p. 162–176.
19. Ратковић Б. et al. (1981). *Војни лексикон*. Војноиздавачки завод, Београд.
20. Richard B. (2014). *The Islamic State, The Soufan group*, New York,.
21. Salem A. et al. (2008). Multimedia Content Coding and Analysis: Unraveling the Content of Jihadi Extremist Groups Videos. *Studies in Conflict & Terrorism*, Routledge, Taylor & Francis Group, Masachusets, USA. p. 605–626.
22. Стојановић Љ., Благојевић С. (2015). *Односи с јавношћу у функцији система безбедности као битног чиниоца политичког система*, Мегатренд ревија, вол 12, бр. 3, стр. 343–358.
23. Strom K. et. al. (2010). *Building on Clues: Examining Successes and Failures in Detecting U.S. Terrorist Plots 1999–2009*, Research Triangle Park, NC: Insitute for Homeland Security Solutions.
24. Талијан М. et. al. (2016). *Основе за креирање и развој стратегије и ефикасне реакције државе и међународне заједнице на тероризам и оружану побуну*. Зборник радова са научног скупа „Србија и стратегијска раскришћа“ (ИСИКС–2016), Медија центар одбрана: 543–561
25. Извештај комисије за испитивање терористичких напада на САД 11. 9. 2001. Доступно на:

- http://govinfo.library.unt.edu/911/staff_statements/staff_statement_11.pdf. Приступљено 18. 10. 2019.
26. Подаци о Интернету, корисницима и статистици употребе интернета код нас су преузети са сајта Републичког завода за статистику из студије Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији, 2019. Доступно на сајту <https://www.stat.gov.rs>, приступљено 20. 1. 2020.
27. Подаци о Интернету, корисницима и статистици употребе интернета у свету су преузети са: brandwatch.com, gs.statcounter.com, statista.com, internetlivestats.com, statusbrew.com, manychat.com, ourworldindata.org. Приступљено 20. 1. 2020.
28. Подаци о активностима Владе Р. Србије су доступне на званичном сајту, нпр.: <https://www.srbija.gov.rs/vest/288795/znacajan-doprinos-srbije-u-borbi-protiv-isil-a.php>. Приступљено 20. 12. 2019.
29. Подаци о активностима Владе Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске су доступне на званичном интернет сајту нпр.: <https://www.gov.uk/report-terrorism>. Приступљено 22. 11. 2019.

The Influence of Social Media on Insurgency

***Abstract:** Traditional media, such as television, radio or newspapers, offer only one-way communication, while social media provide two-way communication. Today, the individuals are the source, creator and user of the content. The scope of social media usage is large, and the forms of social media on the internet are diverse. Currently we can use blogs, forums, virtual worlds, review services, social networks and content sharing sites. While analyzing the theoretical definition, forms and scope of usage the basic characteristics of social media emerged. First of all, social media are relatively cheap, they provide anonymity, large amount of information and easy communication.*

Social media have distinguished themselves as one of the political instruments, they emphasized and increased the power of the individual, erased borders and enabled modern insurgencies whose

goals or motives go beyond the boundaries of the state in which they take place to last longer. Analyzing the needs of the insurgency movements, it can be concluded that insurgents today most often use social media on the Internet to inform others about their activities, finance themselves, coordinate activities, as well as for recruitment and data collection.

States also use social media to protect their own interests and achieve their goals. States often have more resources, so it became easier and more effective to support independent groups in fight against insurgency. By analyzing the advantages and disadvantages of social media, depending on the defense system and approach to counterinsurgency, states can use the same social media features as insurgents but to their disadvantage. First, anonymity on the Internet because it is not that easy to stay anonymous, and also for data collection about insurgents and their mobilization of wider support against insurgent movement.

Finally, even though the fight in the social media space has begun, the use of social media for offensive purposes is not that beneficial for insurgent movements. In practice, apart from spreading propaganda, insurgents are still failing to exploit the full potential of social media, primarily because of the countermeasures taken by the governments (blocking access, censorship, infiltration, monitoring communications). Currently, the balance is on the states' side, because they can gain information about the goals of the movement, its members and how they operate; also, thanks to the social media, the forces of the states are "closer" to their own population, thus facilitating and expanding the mobilization of the counterinsurgency forces.

Key words: *media, social media, internet, insurgency, counterinsurgency.*

Катарина ЖИВАНОВИЋ*

Сектор за људске ресурсе,

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

ДОИ: 10.5937/bezbednost2001157Z

УДК: 351.746.2:343.434/.435::343.144(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 4. 3. 2019. године

Ревизија: 18. 4. 2019. године

Ревизија: 16. 9. 2019. године

Датум прихватања: 7. 4. 2020. године

Злостављање, мучење и изнуђивање исказа осумњиченог у кривичном законодавству Републике Србије

Апстракт: Забрана мучења у процесне сврхе јесте међународни стандард апсолутног карактера који се на националним нивоима остварује првенствено прокламовањем основних права и слобода и инкриминацијом понашања која могу узроковати повреду права на психички и физички интегритет појединца, као и права на људско достојанство, а потом предузимањем на закону заснованих мера и радњи у циљу спречавања и кажњавања таквог поступања. Осетљивост и актуелност ове теме намеће потребу за детаљнијим истраживањем проблема нехуманог поступања према лицима која се у својству осумњиченог нађу пред органима јавне власти, који услед прекорачења граница својих овлашћења могу угрозити и повредити гарантована права осумњиченог лица.

Имајући у виду да је Република Србија потписница међународних аката који прокламују апсолутан карактер забране мучења, значајно је указати на који начин је у кривичном законодавству омогућено несметано уживање права на неповредивост физичког и психичког интегритета и права на људско достојанство. Стога ће у раду бити приказане раније инкриминације српског законодавства, позитивноправна решења, као и поједине одлуке из судске праксе.

* Докторанд Правног факултета Универзитета у Новом Саду, ка-са_zivanovic@yahoo.com

Кључне речи: полиција, осумњичени, забрана мучења, изнуђивање исказа.

Увод

Ако мучење није погрешно, ништа није погрешно. Нико не треба да буде подвргнут болу и тортури (Mayerfeld, 2008: 109).

Нормативна еволуција забране мучења и нехуманог поступања према лицу које је носилац друштвено опасног понашања, првенствено од стране органа јавне власти, зависила је од: 1) историјског раздобља једне друштвене заједнице као и 2) начина схватања друштвено опасног понашања односно његових последица. Најупечатљивије примере примене техника мучења у процесне сврхе даје период инквизиције. Сматрало се да је инквизиторски кривични поступак прилагођен потребама друштвене репресије, захваљујући својим основним карактеристикама: *коришћењу мучења и тортуре у циљу добијања признања и тајној истрази* (Esmein, 1913: 8). Тај кривични поступак консумирао је идеју о мучењу као легалном институту прибављања доказа који је био неопходан за спровођење кривичног поступка.¹

Наравно, примена техника мучења осумњиченог у процесне сврхе није остала без критике. Пракса мучења која је заснована на претпоставци кривице у супротности је са основним принципом права – претпоставком невиности док се кривица не докаже (Larson, 1925: 228). На тај начин долази до оспоравања улоге мучења као методе истраге, нарочито у добу инквизиције када је оно, са снагом *regina probandum*, представљало легално средство добијања признања окривљеног лица.

Чак и ако су постојали случајеви у којима је мучење претходило откривању корисних информација, немогуће је знати да ли би мање присилни облици испитивања могли дати исте или чак боље резултате (Costanzo, Gerrity, Lykes, 2007: 10). Тамо где је кривица извесна, испитивање под тортуром је сувишно, а где је

¹ На пример, окривљеном су првенствено *показивани инструменти за мучење како би се мотивисао да призна извршење кривичног дела* и избегне доношење боли (Lippman, 1994: 275–335).

она неизвесна, примена тортуре може довести до опасности од наношења штете невинима, како запажа Чезаре Бекарија (Cesare Baccaria) (Lippman, 1994: 275–335).

Пракса примене мучења у циљу добијања признања није могла опстати, првенствено због тога што је „мучење савршен инструмент за ослобађање криминалца који је довољно јак да толерише бол и осуђивање невиног који је слаб“ (Herrmann, 2007: 300). Поред тога, држава своју моћ у борби против незаконитих понашања не може манифестовати употребом метода и средстава којима се непосредно повређују фундаментална права појединца, јер управо на тај начин доводи до „порицања тврдње о својој легитимности“ (Nagan, Atkins, 2001: 87–121).

Имајући у виду наведене критике, данас је идеја забране мучења, нечовечних и понижавајућих казни и поступака отелотворена у савременом међународном правном систему. Реч је о апсолутној забрани одређених понашања којима органи државне власти нарушавају (повређују) психички и физички интегритет и људско достојанство појединца. Најзначајнији међународни акти из ове области јесу: Универзална декларација о људским правима², Међународни пакт о грађанским и политичким правима³, Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака⁴, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода⁵, Конвенција о спречавању мучења и нечовечних или

² Universal Declaration of Human Rights, <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>, 4. 2. 2019.

³ *Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима*, Службени лист СФРЈ, бр. 7/71.

⁴ *Закон о ратификацији Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака*, Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 9/91.

⁵ *Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода*, Службени лист СЦГ – Међународни уговори, бр. 9/2003, 5/2005, 7/2005 – исправка и Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори, бр. 12/2010.

понижавајућих поступака и кажњавања⁶, као и Европски кодекс полицијске етике⁷.

Од свих органа јавне власти који се идентификују као „носиоци институционализоване државне принуде“, полиција се налази на првом месту када је у питању могућност кршења забране мучења, свирепог и нечовечног поступања и кажњавања прокламована наведеним међународним инструментима. Сама природа полицијског посла као императив намеће: (1) пружање заштите свим виталним вредностима државе, друштва и појединца од носилаца инкриминисаних облика понашања и (2) пружање заштите људским правима и слободама таквих лицима. Тако се пред полицијом налази велики изазов да у сваком конкретном случају процени вредност угроженог права, као и вредност права „нападача“, те да реагује на најадекватнији начин.

Историјски приказ мучења осумњиченог у процесне сврхе у српском законодавству

Значајно је навести на који начин је била регулисана и чиме је оправдавана примена техника мучења осумњиченог у Србији до њеног званичног укидања. То ће се најбоље видети из приказа казни које су биле прописане у циљу добијања признања, а које су консумирале технике мучења. Сурова казнена политика темељена је на духу одмазде и застрашивања, што је уједно био и циљ прописаних казни. Јасно је да последице тих казни нису биле само физичког карактера, већ су у истој мери, услед чина јавног извршавања, представљале повреду части, угледа и достојанства.

Телесне казне, које су у казненом праву Србије заступљене још од доношења Душановог законика 1349. године, егзистирале су вековима као најпогодније. Могућност замене телесних казни

⁶ Закон о ратификацији Конвенције о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих поступака и кажњавања, Службени лист СЦГ – Међународни уговори, бр. 9/2003.

⁷ *The European Code of Police Ethics*, <https://polis.osce.org/european-code-police-ethics>, 9. 2. 2019.

за неку другу казну дата је тек 1845. године, откад се у одређеним случајевима телесна казна могла заменити за новчану казну.⁸

Забрана изнуђивања признања од осумњиченог лица нормирана је још 1829. године Упутством свима кнезовима нахијским. Члан 23 тог упутства предвиђао је да се осумњиченом лицу не сме „бојем и мучењем“ изнудити исказ. Међутим, та забрана није имала апсолутан карактер будући да су од ње постојали изузеци. Она се није односила на осумњиченог за „тежа кривична дела“ (попут „мало важнијих крађа“) када се осумњичено лице, *сразмерно делу за које се сумњичи*, могло „опшинути да кривицу призна“. Упутством је било прецизно одређено *место* по ком се осумњиченом могу задавати ударци („не по леђима него по нележности тј. дебелим месима“), као и *број удараца* (до 25).⁹

Да се према осумњиченом у циљу признања кривице нису задавали само ударци (батине), већ да су коришћене и методе мучења које не подразумевају наношење физичког бола, указује Уредба о кажњавању крадљиваца и лопова од 22. маја 1845. године. Наиме, осумњичени би најпре био испитиван на „благ и човечан начин“, и тек би потом, уколико не би признао кривицу, био кажњен „строгим апсом и држањем само о хлебу и води“ у циљу давања признања.¹⁰

Поступање полиције према осумњиченим лицима било је даље прописано Казнителним законом за поаре и крађе из 1847. године, као и Полицијском уредбом из 1850. године¹¹. Казнителни закон прописивао је могућност да полиција предузме све „целисходне мере“ у циљу добијања признања од осумњиченог. За случај да се осумњичени у „лажи ухвати“, био би кажњен са до „десет штапова“. Та казна се према истом осумњиченом, за исто кривично дело, могла употребити и више пута, сходно приликама.

⁸ Вид. Уредбу о замени телесне казне новчаном од 19. маја 1845. године у Живановић, 1967: 188.

⁹ Вид. Упутство свима кнезовима нахијским од 3. марта 1829. године у Живановић, 1967: 73.

¹⁰ Вид. Уредба о кажњавању крадљиваца и лопова од 22. маја 1845. године у Живановић, 1967: 189.

¹¹ Пун назив акта гласио је Уредба о томе како ће полицијске власти с полицајним преступима поступати, и како ће их оне казнити од 18. маја 1850. године.

Полицијска уредба је предвиђала да се, ако неће да призна кривицу, осумњичени може казнити затвором или бојем (вид. у Живановић, 1967: 197, 222). Након дуге примене телесних казни, пре свега у циљу изнуђивања исказа осумњиченог, дошло је до њиховог укидања почев од 1859. године (када је укинута казна „шибе“) ¹². Све остале телесне казне у српском законодавству биле су укинуте крајем 1873. године. ¹³

Кривично дело злостављања и мучења са посебним освртом на поступање органа унутрашњих послова

Кривични законик ¹⁴ Републике Србије, поштујући основна уставна начела неповредивости физичког и психичког интегритета, у оквиру групе кривичних дела против слобода и права човека и грађанина прописује кривично дело злостављања и мучења у члану 137. ¹⁵ Међутим, наведено кривично дело није прва инкриминација српског кривичног законодавства којом је пружена заштита права осумњиченом лицу на неповредивост физичког и психичког интегритета и права на људско достојанство. О томе сведочи кривично дело које је било прописано чланом 66 Кривичног закона ¹⁶ – злостава у служби.

Из законске дефиниције кривичног дела из члана 137 КЗ произлази да кривично дело има два облика који се међусобно разликују, као и *квалификовани облик*. Први облик се односи на

¹² Вид. Решење о укидању казне шибе од 6. маја 1859. у Живановић, 1967.

¹³ О поступку укидања телесних казни вид. више у Живановић, 1967: 426.

¹⁴ *Кривични законик*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/19.

¹⁵ За ову област од значаја су још *Закон о полицији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018 – вид. чл. 33, ст. 1, т. 7, *Кодекс полицијске етике*, Службени гласник Републике Србије, бр. 92/2006. – вид. чл. 34, *Закон о извршењу кривичних санкција*, Службени гласник Републике Србије, бр. 55/2014.

¹⁶ *Кривични закон*, Службени гласник СРС, бр. 26/77-1341, 28/77-1566, 43/77-2213, 20/79-1059, 24/84-1233, 39/86-2739, 51/87-2421, 6/89-406, 42/89-1401, 21/90-888 и Службени гласник Републике Србије, бр. 16/90-468, 49/92-1664, 23/93-817, 67/93-3110, 47/94-1465 и 17/95- 529, 44/98, 10/02.

злостављање другог лица (што представља модификовано поменуто кривично дело „злоставе у служби“), док је другим обликом *инкриминисана тортура* (Стојановић, 2018: 506). У смислу квалификованог облика кривичног дела, мучење има три основне одлике: 1) природу акта, 2) сврху и 3) учиниоца. Стога мучење мора да консумира: 1) наносење тешког бола или патње, 2) у циљу прибављања информација или признања 3) које су предузели лица која иступају у службеном својству (Шурлан, 2016: 12).

Приликом прописивања радњи извршења овог кривичног дела законодавац је посебну пажњу посветио спречавању и санкционисању незаконитог поступања од стране овлашћених службених лица, на шта указује квалификовани облик дела. Међутим, у питању нису било која понашања поменутих лица, него само она понашања која „учини службено лице у вршењу службе“. На тај начин, услов за постајање квалификованог облика кривичног дела јесте *одређено својство* у ком учинилац поступа.

У циљу одређивања која поступања овлашћених службених лица могу довести до повреде права на психички и физички интегритет и људско достојанство осумњиченог лица, најпре се морају дати објашњења за сваку прописану радњу извршења овог кривичног дела. Како то запажа Европски суд за људска права у одлукама против Србије¹⁷, да би се понашање полицијских службеника могло подвести под *злостављање*, неопходно је да постоји „минимални ниво тежине злостављања“.¹⁸ Међутим, процена минималног нивоа тежине злостављања представља променљиву категорију која је условљена низом околности случаја, попут: трајања поступања и његовим

¹⁷ *Бекић и др. против Србије*, представка број 32277/07 од 29. априла 2014. године; *Оташевић против Србије*, представка број 32198/07, пресуда од 5. фебруара 2013. године.

¹⁸ Овакво злостављање ипак, и поред тога што мора да има одређени „степен тежине и озбиљности“, не сме да има карактер обичне лаке телесне повреде (шамарање, штипање, вучење за косу, нос или уши, излагање топлоти, хладноћи, јакој светлости или буци) (Симовић, Јовашевић, 2017: 483). О томе видети још пресуде Европског суда за људска права *Бекић и др. против Србије*, представка број 32277/07, пресуда од 29. априла 2014. године; *Лакатош и др. против Србије*, представка број 3363/08 од 6. јануара 2014. године, став 73, и *Хајнал против Србије*, представка број 36937/06, пресуда од 19. јуна 2012. године, став 78.

физичким и психичким ефектима, затим пола, старости и здравственог стање жртве, као и пруженог отпора. Такав ниво злостављања подразумева „стварне телесне повреде или интензивну физичку или психичку патњу“.

Дакле, на судским органима је да у сваком конкретном случају цене да ли поступање овлашћених службених лица прелази у противправно понашање. Одлукама Општинског и Окружног суда у Нишу, К. број 1201/08 и Кж. број 1543/09 утврђено је да је дошло до прекорачења овлашћења полицијских службеника, имајући у виду да су окривљени полицијски службеници савладали отпор оштећеног, а тек потом га „држали за руке и ударали“. До напред наведене одлуке судови су дошли ценећи границе између предузетих радњи у циљу „савладавања отпора и одбијања напада“ и оних радњи којима се задира у људско достојанство, психички и физички интегритет.¹⁹

Штитећи подједнако физички и психички интегритет, као и људско достојанство, законодавац је свесно поред радње злостављања инкриминисао и *друго поступање којим се вређа људско достојанство*. Реч је о испољавању непоштовања или умањивања људског достојанства, изазивању осећаја страха, тескобе или инфериорности.²⁰ Даље, за постојање дела, поред субјективног, неопходно је и испуњавање објективног елемента. Није довољно да пасивни субјект осећа да му је повређено људско достојанство. Потребно је објективно вредновати да ли такво понашање представља повреду људског достојанства са аспекта просечног грађанина.²¹

Значајно је напоменути да се злостављање и тортура не односе на бол или патње које произлазе искључиво из законских казни чији су неодвојиви део (Илић et al., 2016: 99). Када је у питању казна прописана за ово кривично дело, законодавац се одлучио за казну затвора без алтернативно прописане новчане казне. У том смислу, ово кривично дело се сматра за нијансу тежим од кривичног дела лаке телесне повреде, имајући у виду

¹⁹ Наведене одлуке се односе на раније кривично дело злоставе у служби.

²⁰ Вид. одлуку Европског суда *Vouyid против Белгије*, представка бр. 23380/09 од 28. септембра 2015, став 87.

²¹ Вид. одлуку Европског суда *Оташевић против Србије*, представка број 32198/07, пресуда од 5. фебруара 2013. године.

прописану казну затвора као и то да се гоњење предузима *ex officio* (Пантелић, 2011: 135; Стојановић, 2018: 508).

Кривично дело изнуђивања исказа од стране органа унутрашњих послова

Допринос полиције утврђивању истине, од почетних фаза кривичног поступка, може бити од великог значаја имајући у виду да полиција, као орган предистражног поступка, може у односу на осумњиченог предузети радње чији резултат може имати доказну снагу у случају законом испуњених услова. Првенствено је реч о *саслушању осумњиченог*²² (члан 289 Законика о кривичном поступку²³).

С тим у вези, још је Кривични закон у групи кривичних дела против слобода и права човека и грађанина у члану 65 предвиђао кривично дело изнуђивања исказа. Уз одређене измене ова инкриминација под истим називом егзистира у садашњем кривичном законодавству. Наиме, законодавном реформом дошло је само до предвиђања другачијег законског распона казне за учиниоца тог кривичног дела у односу на раније законско решење.

Данас је ово кривично дело нормирано у члану 136 Кривичног законика. Поштујући једну од основних претпоставки правичног поступка, право окривљеног да ништа не изјави, законодавац је на првом месту одредио *субјект* који може предузети радњу кривичног дела – *службено лице у вршењу службе*; исто тако, одређен је и субјект према коме се ова радња

²² И сам Законик као претпоставку законитог узимања исказа од осумњиченог прописује пристанак осумњиченог да исказ да: „*ако* осумњичени пристане да да исказ...“. Поред добровољног пристанка, као још једну гаранцију законитог и правичног поступка, законодавац захтева да је, не само исказ, него и пристанак осумњиченог да буде саслушан, дат у присуству браниоца (чл. 289, ст. 3 Законика). Такође, Законик изричито забрањује употребу силе, претње или других сличних средстава у циљу добијања изјаве или признања – чл. 89, ст. 8 Законика. Чланом 9 прописана је забрана мучења, нечовечног поступања и изнуде.

²³ *Законик о кривичном поступку*, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/19.

може предузети – *окривљени, сведок, вештаку или друго лице*. Потом је потребно да је радња извршења предузета у одређеном циљу – у *намери изнуђивања исказа или друге изјаве*.

Дакле, за постојање овог кривичног дела потребно је да службено лице у односу на изнуђивање исказа поступа *са намером*, односно са умишљајем, али није потребно да је циљ остварен, односно да је исказ изнуђен. О томе сведочи и одлука Врховног суда Србије, Кж. бр. 1524/02 од 10. септембра 2003. године. Том одлуком је утврђено да је дошло до извршења кривичног дела будући да су „окривљени као полицајци у вршењу службе у *намери да изнуде изјаву од оштећеног*, употребили према њему *силу*, тако што су га након привођења у просторије ОУП *тукли* тражећи да им да податке где се налази одређено лице“.

Због тога је за кривични поступак важна веза између оваквих аката и утицаја на слободу воље окривљеног или другог учесника у поступку, која би за последицу имала изнуђивање признања или неке друге изјаве или радње (Илић et al., 99; Ћетановић, 2014: 107). Даље, поред примене силе и претње, радња извршења се може остварити и *применом другог недопуштеног средства и начина*. Проширивање радње извршења на тај начин, ван силе и претње, има за циљ пружање што већег нивоа правне заштите заштитном објекту.

Друга недопуштена средства или недопуштени начини, осим оних који су забрањени законом или другим прописом, јесу и она средства и начини којима се може утицати на вољу лица које даје изјаву у мери која битно утиче на свест и вољу тог лица (довођење у заблуду, долажење до изјаве на преваран начин и сл.). То, с друге стране, не искључује могућност постојања одређеног утицаја на окривљеног јер се, на пример, сугестија окривљеном да је за њега боље да да изјаву (указујући на одређене последице давања или недавања изјаве, под условом да то не представља претњу) не може сматрати изнуђивањем исказа (вид. Стојановић, 2018: 505).

Када су у питању последице које могу наступити, законодавац је у зависности од њихове тежине прописао квалификован облик. Наиме, анализом ове законске одредбе закључујемо да постоје два момента, која су алтернативно постављена, у којим се овај квалификовани облик може

остварити. Прво, потребно је да сама радња изнуђивања буде праћена „тешким насиљем“, а друго „да су услед“ односно након изнуђеног исказа „наступиле нарочито тешке последице за окривљеног у кривичном поступку“. Као и код претходног кривичног дела из члана 137 КЗ, поставља се питање који је то моменат који раздваја насиље од тешког насиља. Како прецизних одредби о томе нема, остаје само да судска пракса дâ одговоре на питања, ценећи сваки конкретан случај појединачно.

Борба законодавца за поштовање фундаменталних права и слобода у овом случају се, осим у прописивању одређених инкриминација, огледа и у нормирању категорије незаконитих доказа у смислу члана 16 Законика о кривичном поступку. Наведени члан прописује на којим се доказима судска одлука не може заснивати. Том категоријом доказа још једном је спречено незаконито деловање овлашћених службених лица, с обзиром на прецизно прописане услове под којима се исказ добијен саслушањем осумњиченог може користити као доказ у кривичном поступку.

О значају спречавања прекорачења законских овлашћења овлашћених службених лица говори управо анализа законских дефиниција кривичног дела изнуђивања исказа и злостављања и мучења (ст. 2 и 3 члана 137). Запажа се да су за остварење наведених кривичних дела неопходни исти услови: 1) да је употребљена сила или претња или други недозвољен начин, 2) у намери да се *добије* признање или исказ 3) од стране службеног лица у вршењу службе.

Напоследку, значајно је навести заступљеност ова два кривична дела у судској пракси Републике Србије у последњих пет година.

Табела 1. Приказ броја поднетих кривичних пријава и осуђујућих пресуда за кривична дела злостављања и мучења и изнуђивања исказа у периоду 2014–2018. године²⁴

Година	Злостављање и мучење члан 137 КЗ		Измуђивање исказа члан 136 КЗ	
	поднете пријаве	осуђујуће пресуде	поднете пријаве	осуђујуће пресуде
2018.	301	86	20	/
2017.	242	56	8	1
2016.	283	74	8	1
2015.	272	70	15	3
2014.	233	44	10	1

Резултати представљени у табели 1 указују да је кривично дело злостављања и мучења у пракси знатно заступљеније од кривичног дела измуђивања исказа. Такви резултати узроковани су тиме која се све лица могу јавити као учиниоци кривичног дела злостављања и мучења, док се као учинилац кривичног дела измуђивања исказа може јавити само лице које поступа у одређеном својству. Број осуђујућих пресуда, нарочито када је у питању кривично дело измуђивања исказа, указује на законитост примене овлашћења од стране органа унутрашњих послова.

Закључак

Приликом примене својих законских овлашћења ради обављања полицијских послова, припадници Министарства унутрашњих послова налазе се у свакодневной, реалној опасности

²⁴ Подаци преузети са сајта Републичког завода за статистику, www.stat.gov.rs, 5. 9. 2019.

да експесом тих овлашћења повреде гарантована права лица према којима их примењују. То је нарочито изражено приликом примене радњи процесне принуде, попут хапшења и задржавања осумњичених лица, али и приликом предузимања одређених радњи које имају доказну снагу, као што је саслушање осумњиченог лица.

Препознајући наведени проблем, наша држава је, пратећи ниво остварених људских права и основних слобода на међународном нивоу, ратификовала одређене међународне акте. На тај начин је преузела обавезе које се првенствено односе на инкриминацију понашања којима се вређа право на психички и физички интегритет, као и право на људско достојанство, а тиме и забрану мучења, нечовечног и понижавајућег поступања и кажњавања.

Инкриминације у нашем кривичном законодавству, попут злоставе у служби, односно злостављања и мучења, као и изнуђивања исказа, представљале су први корак у борби против таквих понашања лица коју примењују на закону засновану принуду. Међутим, имајући у виду праксу како домаћих судова тако и Европског суда за људска права, намеће се закључак да је, *de facto*, и поред јаке глобалне борбе да се осигура апсолутан карактер забране мучења, нечовечног и понижавајућег поступања, такав вид понашања овлашћених службених лица ипак присутан. Стога је најпре потребно посебну пажњу посветити професионализму и унапређењу рада код свих лица која применом законских овлашћења могу повредити међународне и домаће одредбе апсолутне забране мучења. Неопходно је свакодневним радом указивати на значај наведених прокламованих права како би се смањио број случајева њихове повреде, и тиме остварили принципи правичног поступка.

Литература

1. Билтен Окружног суда у Београду, бр. 65/2005, Intermex.
2. Билтен Апелационог суда у Нишу, бр. 2/2011, Intermex.
3. *Vouyid* против *Белгије*, представка бр. 23380/09 од 28. септембра 2015.

4. Costanzo, M., Gerrity, E., Lykes, B. M., (2007). Psychologists and the Use of Torture in Interrogations. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 7(1): 7—20.
5. Ћетановић, Јб. (2014). Докази на којима се не може заснивати пресуда. *Билтен Врховног касационог суда*, бр. 3, Intermex, Београд, 103–122.
6. *Бекић и др. против Србије*, представка број 32277/07 од 29. априла 2014. године.
7. Esmein, A. (1913). *A History of Continental Criminal Procedure, With Special Reference to France*. Boston.
8. *Хајнал против Србије*, представка број 36937/06 од 19. јуна 2012. године.
9. Herrmann, J. (2007). Implementing the Prohibition of Torture on Three Levels: United Nations – Council of Europe – Germany, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 299–306.
10. Илић, П. Г., Бељански, С., Мајић, М., Трешњев, А., (2016). *Коментар законика о кривичном поступку*, Београд.
11. *Кодекс полицијске етике*, Службени гласник Републике Србије, бр. 92/2006.
12. *Кривични закон*, Службени гласник СРС, бр. 26/77-1341, 28/77-1566, 43/77-2213, 20/79-1059, 24/84-1233, 39/86-2739, 51/87-2421, 6/89-406, 42/89-1401, 21/90-888 и Службени гласник Републике Србије, бр. 16/90-468, 49/92-1664, 23/93-817, 67/93-3110, 47/94-1465 и 17/95- 529, 44/98 и 10/02.
13. *Кривични законик*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/19.
14. *Лакатош и др. против Србије*, представка број 3363/08 од 6. јануара 2014. године.
15. Lippman, M. (1994). The Development and Drafting of the United Nations Convention Against Torture and Other Cruel Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. *Boston College International & Comparative Law Review*, 17 (2): 275–335.
16. Larson A. J. (1925). Present police and legal methods for the determination of the innocence or guilt of the suspect. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 16 (2): 219–271.

17. Mayerfeld, J. (2008). In Defense of the Absolute Prohibition of Torture. *Public Affairs Quarterly*, 22 (2):109–128.
18. Nagan, P. W., Atkins, L., (2001). The International Law of Torture: From Universal Proscription to Effective Application and Enforcement. *Harvard Human Rights Journal*, 87–121.
19. *Оташевић против Србије*, представка број 32198/07 од 5. фебруара 2013. године.
20. Пантелић, Н. (2011). *Забрана мучења у кривичном законодамству*, Ниш.
21. Симовић, В., Јовашевић, Д., (2017). *Тортура у савременом кривичном праву и европски стандарди*. LVII Саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Златибор, 481–490.
22. Стојановић, З. (2018). *Коментар кривичног законика*, Београд.
23. Шурлан, Т. (2016). Забрана тортуре: апсолутна или релативна норма? *Безбедност*, 58 (3): 5–24.
24. The European Code of Police Ethics, <https://polis.osce.org/european-code-police-ethics>, 9. 2. 2019
25. *Устав Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 98/2006.
26. Universal Declaration of Human Rights, <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>, 4. 2. 2019.
27. *Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода*, Службени лист СЦГ – Међународни уговори, бр. 9/2003, 5/2005, 7/2005 – исправка и Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори, бр. 12/2010.
28. *Законик о кривичном поступку*, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/19.
29. *Закон о извршењу кривичних санкција*, Службени гласник Републике Србије, бр. 55/2014.
30. *Закон о полицији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.
31. *Закон о ратификацији Конвенције о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих поступака и кажњавања*, Службени лист СЦГ – Међународни уговори, бр. 9/2003.

32. *Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима*, Службени лист СФРЈ, бр. 7/71.
33. *Закон о ратификацији Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака*, Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 9/91.
34. Живановић, Т. (1967). *Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865.* Српска академија наука и уметности, Београд.
35. www.stat.gov.rs, 5. 9. 2019.

Ill-treatment, Torture or Extortion of Confession from Suspects in the Legislation of the Republic of Serbia

***Abstract:** The "torture institute" used for procedural purposes by the public authorities, was primarily established at the time of the Inquisition, as a "legal means of obtaining confession". The reasons upon which such conclusions were based were causally concerned with the importance of confession as evidence in the criminal proceedings which had "the strength" of the *regina probandum*. The issue of lawfulness of the evidence obtained through torture was not raised; it was only the ultimate goal that mattered.*

A critique of this way of dealing with persons who have violated legal norms comes with the "philosophy of enlightenment and the philosophy of human rights," when torture loses its significance as "the way of obtaining evidence" since, above all, it does not always lead to the truth and has caused many wrongful court decisions. This is evidenced by today's criminal procedural solutions, which relate to the confession given by the defendant, since the confession itself is not enough to justify a court decision, so that other procedural conditions must also be met.

At the international level, the first legal instruments of the UN and the Council of Europe which prescribed the ban on torture beyond national frameworks, clearly define the obligations that the States parties need to include in their legal order so as to adequately combat inhuman and degrading treatment and punishment, especially when the bearers of such conduct are the authorities empowered by the

state to exercise the authority and means of coercion, directly affecting the sphere of proclaimed rights. It is precisely where the greatest "danger" lies: the authorities of the Ministry of Internal Affairs, which on the one hand provide protection of fundamental social and state values from persons who endanger such values, and on the other hand, protect the rights of those persons, so the question of "the most important law" or to whom to give priority in the situation of "conflict of rights with the law" arises. The European Court of Human Rights has sought to answer this question in its decisions considering the achievement and respect of the absolute prohibition of torture de facto by the police (when arresting, bringing in, holding in custody and interrogating the suspect). However, despite the high level of proclaimed rights and the efforts of the international community to respect them, it is clear from the court practice that in reality it is very difficult to ensure absolute respect of the norms prohibiting the torture, cruel, inhuman or degrading treatment and punishment.

Key words: *police, suspect, prohibition of torture, extortion of confession.*

Марина ВАСИЋ*

Сектор за људске ресурсе,

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

ДОИ: 10.5937/bezbednost2001174V

УДК: 351.741:005.966.5(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 19. 9. 2019. године

Ревизија: 21. 2. 2020. године

Датум прихватања: 7. 4. 2020. године

Успостављање система каријерног напредовања полицијских службеника заснованог на принципима управљања компетенцијама и учинком

Апстракт: Законом о полицији прописано је да функцију управљања људским ресурсима у Министарству унутрашњих послова обавља организациона јединица за људске ресурсе. Та функција остварује се, између осталог, успостављањем и развојем система каријерног напредовања запослених, заснованог на принципима управљања компетенцијама и учинком. На стварање равноправнијих услова за каријерни развој и напредовање полицијских службеника свакако је битно утицало стварање адекватног нормативног оквира у области управљања људским ресурсима у протеклом периоду. Донета су акта којима су унапређени процеси регрутације и селекције, каријерног развоја полицијских службеника, стручног оспособљавања и усавршавања, оцењивања резултата рада и базичних компетенција.

Имајући у виду подзаконске акте усвојене у складу са савременим тенденцијама реформе јавне управе и европским стандардима развоја службеничког система, као и досадашње активности које је Министарство унутрашњих послова предузело на пољу каријерног напредовања полицијских службеника, циљ рада је да представи новоусвојени модел каријерног напредовања полицијских службеника, који је заснован на принципима управљања компетенцијама и учинком.

* marina.vasic@mup.gov.rs

Кључне речи: *каријерни развој, каријерно напредовање, реформа, компетенције, учинак.*

Увод

У оквиру реформског процеса у Министарству унутрашњих послова¹, препозната је потреба успостављања функције управљања људским ресурсима. Почетним и најзначајнијим кораком у реформском процесу може се сматрати усвајање Закона о полицији² 2016. године.

Законом су, између осталог, запослени у Министарству разврстани на: полицијске службенике³, државне службенике⁴ и намештенике⁵. Специфичност разврставања радних места у Министарству у односу на друге органе државне управе проистиче из специфичне природе полицијског посла. Такође, разврставање радних места полицијских службеника на руководећа и извршилачка, у функцији је стварања претпоставки за каријерно напредовање. За попуњавање упражњених руководећих радних места Закон је наметнуо обавезу спровођења интерног конкурса, што је такође у духу каријерног система.

За спровођење института који су први пут прописани усвајањем наведеног Закона, а иновирани његовим каснијим изменама, било је потребно донети низ подзаконских аката и спровести бројне активности у области кадровског планирања, организационог дизајнирања, регрутације и селекције, стручног

¹ У даљем тексту: Министарство.

² Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018; у даљем тексту: Закон.

³ Полицијски службеници јесу лица која обављају полицијске послове у статусу овлашћених службених лица и примењују полицијска овлашћења и мере и радње (овлашћена службена лица – ОСЛ) и лица на посебним дужностима која обављају друге унутрашње послове у непосредној вези са полицијским пословима и послове заштите и спасавања (лица на посебним дужностима – ПД), чл. 10, ст. 2.

⁴ Државни службеници јесу лица која у том статусу обављају остале послове из делокруга Министарства и са њима повезане опште, правне, информатичке, материјално-финансијске, рачуноводствене и административне послове, чл. 10, ст. 4.

⁵ Намештеници јесу лица која у том статусу обављају пратеће помоћно-техничке послове, чл. 10, ст. 5.

оспособљавања и усавршавања, оцењивања, каријерног развоја и напредовања, психолошке превенције и селекције, управљања компетенцијама, система плата и слично. Наведене активности биле су последица стратешког опредељења Министарства, унутрашњих реформи, а пратиле су захтеве постављене пред државну управу у целини.

Изменама правног оквира у Министарству (усвајањем Правилника о компетенцијама за запослене у Министарству унутрашњих послова⁶, Уредбе о оцењивању полицијских службеника и других запослених у Министарству унутрашњих послова⁷, Уредбе о каријерном развоју полицијских службеника⁸, Уредбе о мерилима за распоред руководећих радних места полицијских службеника⁹, Уредбе о стручном оспособљавању и усавршавању у Министарству унутрашњих послова¹⁰, аката којима су уређени поступци спровођења интерног¹¹ и јавног конкурса¹² и сл.), препозната је важност улагања у развој капацитета људских ресурса, започета професионализација запослених и обезбеђена пуна примена принципа мериторности.

Значајне активности спроведене су и на плану реорганизације Министарства. У јуну 2018. године Влада Републике Србије дала је сагласност за Правилник о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места у Министарству унутрашњих послова. Њиме је промењен дотадашњи начин уређења, као и називи радних места, уведени су описи послова и извршено је груписање сродних послова у фамилије и подфамилије. Реорганизација Министарства представљала је неминовност, али није ишла на уштрб традиционалних организационих структура.

⁶ Службени гласник Републике Србије, бр. 52/2016

⁷ Службени гласник Републике Србије, бр. 17/2017

⁸ Службени гласник Републике Србије, бр. 42/2018, 91/2018, 69/2019

⁹ Службени гласник Републике Србије, бр. 8/2017, 39/2018

¹⁰ Службени гласник Републике Србије, бр. 42/2017, 56/2018, 34/2019, 11/2020

¹¹ *Правилник о спровођењу интерног конкурса за попуњавање радних места полицијских службеника у Министарству унутрашњих послова*, Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2019.

¹² *Уредба о спровођењу јавног конкурса за попуњавање радних места полицијских службеника у Министарству унутрашњих послова*, Службени гласник Републике Србије, бр. 18/2019.

Значајан сегмент наведеног реформског процеса свакако представља и успостављање новог модела каријерног напредовања полицијских службеника, у складу са принципима управљања компетенцијама и учинком. Суштинску разлику у односу на претходни модел напредовања (до усвајања Закона о полицији 2016. године), чине јасно и транспарентно дефинисане процедуре, које се једнако примењују на све полицијске службенике, без могућности превременог и ванредног унапређења.

Појмовно одређење каријере, каријерног развоја и управљања каријером

Да бисмо боље разумели систем каријерног напредовања полицијских службеника, неопходно је најпре размотрити значење општег појма каријере, али и појмова каријерног развоја и управљања каријером. Наведени термини се неретко срећу у теорији и пракси организације и менаџмента. Увидом у стране и домаће научне изворе установљено је да не постоји јединство у погледу општег значења термина „каријера“. Према мишљењу појединих аутора, каријера представља: „низ повезаних или неповезаних послова, понашања, ставова и аспирација током нечијег живота“ (Thornton, 1968: 441–456); „процес личног развоја који се одвија паралелно са променама у организацији“ (Вукашиновић-Радојичић, 2013: 20); „пут или напредак кроз живот и посебно је везана за учење и запослење“ (Орлић, 2005: 261). Упркос различитим одређењима, извесно је да се наведени термин користи и када се говори о напредовању службеника, односно њиховом кретању у служби.

Каријера се, према мишљењу појединих аутора, може посматрати са субјективног и објективног становишта. У том смислу, значајна је аргументација коју нуде поједини аутори, сматрајући да се „субјективно становиште огледа у промени ставова, интереса, мотивације и понашања појединца, а објективно – у промени радних места, положаја и послова које појединац током радног века обавља, а који се међусобно разликују по сложености, одговорности, организационо-хијерархијском нивоу и слично“ (Кулић, Милошевић, 2014: 243).

Стога се, према мишљењу наведених аутора, објективни аспект посматрања каријере, по правилу, везује за професионални развој и систем напредовања.

На темељу оваквих виђења каријере, могуће је објаснити њен значај. Управо то чине одређени аутори, који сматрају да „значај каријере произлази из чињенице да се преко ње најјаче и најочигледније повезују и обједињују индивидуални и организациони циљеви и интереси“ (Кулић, et.al., 2005: 193). У контексту наведене расправе, већина аутора се слаже да „озбиљан приступ развоју каријере запослених, може да обезбеди вишеструке позитивне ефекте како за појединце, тако и за организацију“ (Богићевић Миликић, 2014: 239).

На претходно питање логично се надовезује питање која је сврха система напредовања. Настојећи да објасне сврху, поједини аутори истичу да каријерно напредовање, с једне стране, подстиче службенике на што бољи радни учинак и лично усавршавање, а с друге стране, пружа сигурност у погледу тока њиховог кретања у служби (Вукашиновић-Радојичић, 2013: 20).

Упркос различитим приступима у дефинисању каријерног развоја, за потребе овог рада значајно је истаћи мишљење појединих аутора, који појам каријерног развоја полицијских службеника одређују као „процес континуираног усавршавања запослених ради максимизирања индивидуалног и организационог радног учинка, с циљем законитог и ефикасног доприноса остваривању стратегијских циљева Министарства“ (Субошић, 2017: 55).

У склопу опште расправе о каријери и каријерном развоју нужно се намеће и питање шта представља управљање каријером. У том смислу, значајно је истаћи објашњење према ком се управљање каријером дефинише као „процес у којем менаџмент организације плански и организовано прати, оцењује, распоређује, усмерава и развија запослене и њихове потенцијале ради обезбеђивања потребног броја квалификованих људи и оптималне искоришћености њихових знања, вештина и способности, ради остваривања организационих и индивидуалних интереса и циљева“ (Кулић, 2005: 293). На сличан начин управљање каријером објашњавају и други аутори, дефинишући га као „процес у којем се, плански и организовано прате, оцењују, процењују и развијају професионалне способности (компетенције)

запослених и, зависно од тога, запослени професионално усмеравају и распоређују на одговарајућа радна места вишег нивоа компетенција и очекиваног учинка, а све у функцији остваривања дугорочних организационих циљева“. Управљање каријером подразумева „управљање напредовањем односно распоређивањем запослених са нижих на више позиције или из нижих у виша звања у организацији, у складу са њиховим компетенцијама и оствареним учинком“ (Стевановић, 2019: 419).

Каријерно напредовање полицијских службеника

Каријерни системи представљају основне моделе организовања службеничких система у већини земаља, који осим могућности напредовања током каријере пружају и могућности стручног усавршавања службеника, у чему се огледа специфичност циљева рада и задатака управе.

Положај запослених у Министарству треба да се заснива на њиховим способностима и учинку, „што са једне стране подразумева деполитизацију, а са друге стране гаранције и правила за напредовање“ (Талијан et al., 2013: 345).

Компетенције за запослене у Министарству прописане су усвајањем Правилника о компетенцијама за запослене у Министарству унутрашњих послова¹³ 2016. године. Правилником је за све запослене у Министарству прописано шест базичних компетенција: служење грађанима, управљање променом, управљање учинком, лична делотворност, доношење одлука и рад са другима и руковођење, које се исказују, процењују, прате и развијају у складу са одређеним индикаторима, различитим за руководећа и извршилачка радна места. Компетенције су постале саставни део описа посла за радна места у Министарству.

Каријерни развој и каријерно напредовање полицијских службеника уређено је Законом о полицији и Уредбом о каријерном развоју полицијских службеника.¹⁴ Претходна Уредба о каријерном развоју полицијских службеника¹⁵ била је донета на основу Закона из 2016. године. Међутим, како би се

¹³ Службени гласник Републике Србије, бр. 52/2016.

¹⁴ Службени гласник Републике Србије, бр. 42/2018, 91/2018 и 69/2019.

¹⁵ Службени гласник Републике Србије, бр. 11/2017.

створили нормативни и стварни услови за успостављање система управљања људским ресурсима у Министарству, Уредба се практично није ни могла примењивати до стварања свих неопходних претпоставки¹⁶ и представљала је „мртво слово на папиру“ до доношења нове Уредбе о каријерном развоју полицијских службеника 2018. године. Уколико се анализира садржина нове уредбе, може се закључити да се њен мањи део (који је углавном начелног карактера), односи на каријерни развој, док се знатно већи и конкретнији део односи на питања која се тичу каријерног напредовања, као саставног дела каријерног развоја.

Каријерни развој у смислу наведене уредбе представља „процес континуираног стручног оспособљавања и усавршавања полицијских службеника, усмерен на унапређење индивидуалног и организационог радног учинка, а ради ефикасног и ефективног доприноса остваривању циљева Министарства“ (чл. 2, ст. 1). Сврха каријерног развоја јесте да омогући да се полицијски службеници најпре оспособљавају за одређене послове, а затим развијају и напредују у складу са оствареним резултатима рада, компетенцијама и личним циљевима, ради остваривања циљева Министарства (чл. 3, ст. 1). Таквим моделом каријерног развоја и напредовања полицијских службеника створене су претпоставке за напредовање према принципу заслуга (*merit principle*), за стабилност и подизање квалитета запослених уз могућност и потребу континуираног обучавања.

Актуелни Закон о полицији одређује каријерно напредовање као „део каријерног развоја и подразумева хоризонтално и вертикално напредовање“ (чл. 165, ст. 4). Посматрано у контексту постојеће законске регулативе, каријерно напредовање представља ужи појам од каријерног развоја. Уредба о каријерном развоју полицијских службеника такође одређује каријерно напредовање као део каријерног развоја, додајући притом да оно подразумева „стицање наредног чина/звања у

¹⁶ Завршним одредбама члана 22 наведене уредбе, било је предвиђено да Уредба почиње да се примењује од 1. септембра 2017. године. Према наведеној уредби, било је прописано да се до тада, у погледу услова за стицање и губитак звања, примењују одредбе Уредбе о начелима за унутрашње уређење Министарства унутрашњих послова, Службени гласник Републике Србије, бр. 8/06 и 14/09 – УС и 119/13

оквиру истог нивоа руковођења, стицање наредног чина/звања оперативног и непосредно вишег нивоа руковођења, стицање наредног чина/звања у оквиру извршилачких радних места, као и напредовање на оперативни и непосредно виши ниво руковођења у стеченом чину/звању“ (чл. 5, ст. 1).

Овако уређен модел каријерног напредовања полицијских службеника, који препознаје хоризонтално и вертикално напредовање, разликује се у односу на напредовање у остатку државне управе. *Хоризонтално напредовање*, у смислу Уредбе, подразумева стицање наредног чина/звања у оквиру извршилачких радних места и руководећих радних места истог нивоа руковођења (чл. 5, ст. 2), док *вертикално напредовање* подразумева стицање наредног чина/звања оперативног и непосредно вишег нивоа руковођења, као и напредовање на оперативни и непосредно виши ниво руковођења у стеченом чину/звању (чл. 5, ст. 3).

Битно је истаћи да ни Закон ни Уредба не познају минималан број година које полицијски службеник треба да проведе на одређеном нивоу руковођења да би напредовао на непосредно виши ниво руковођења. Сматрамо да чињеница да је полицијски службеник стекао чин/звање који је прописан за одговарајући ниво руковођења, није довољан услов да полицијски службеник након неколико месеци рада на радном месту одређеног нивоа руковођења буде распоређен на радно место вишег нивоа руковођења.

У складу са системом каријерног развоја, Законом је прописано да се одређивање чина/звања врши према пословима радног места на које се запослени распоређује или премешта (члан 165, став 1, тачка 1). Распони чиновна/звања за свако појединачно радно место прописани су Каталогом назива и описа послова радних места полицијских службеника, у распону од највише два чина/звања, осим за одређења радна места прописана Уредбом за која је прописан другачији распон. Претходним правилником о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места за свако радно место у Министарству били су утврђени чиновни/звања у распону од најмање два до највише шест систематизованих чиновна/звања.

Међутим, оправдано се говори о помаку у систему каријерног напредовања полицијских службеника тек након

доношења Закона о полицији 2016. године. Дотадашњи систем звања и чинова био је, по мишљењу појединих аутора, „доста еластичан, али истовремено и довољно чврст“ (Југовић, Симовић, 2016: 82). У прилог еластичности, они између осталог истичу постојање по шест звања (чинова) у оквиру сваког степена стручне спреме, затим неригидно узимање оцењивања као критеријума за стицање вишег звања, али и неадекватно коришћење могућности за превремено и ванредно напредовање у пракси. Истовремено истичу да је одређивање звања у распону од најмање два до највише шест за свако радно место, као и кумулативно захтевање свих услова за стицање вишег звања/чина, чинило систем и довољно чврстим.

Преласком на нови систем чинова/звања смањен је број чинова/звања са средњим образовањем и високим образовањем у обиму од најмање 180 ЕСПБ бодова, са шест на три, док је број чинова са високим образовањем у обиму од најмање 240 ЕСПБ бодова смањен са седам на шест, а број звања са шест на пет. Имајући у виду наведено, оправдано се поставља питање да ли ће смањивање броја чинова/звања (нарочито код полицијских службеника са средњим образовањем) утицати на њихову мотивацију за напредовање и остваривање максималног учинка, пре свега имајући у виду чињеницу да је смањивањем броја чинова/звања са шест на три повећан број година које полицијски службеник треба да проведе у чину/звању.

Законом је прописано да је за стицање наредног чина/звања у оквиру извршилачких радних места и у оквиру истог нивоа руковођења потребно да се испуни услов одговарајућег степена образовања, потребних година стажа проведених у претходном чину/звању, успешно завршене стручне обуке за чин/звање, као и одговарајуће годишње оцене, док је за стицање наредног чина/звања непосредно вишег нивоа руковођења потребно да се испуни услов одговарајућег степена образовања, потребних година стажа проведених у претходном чину/звању, обука за одговарајући ниво руковођења и успешно положен стручни испит за чин/звање, као и одговарајуће годишње оцене (члан 165, став 1, тач. 2 и 3). Закон такође прописује да је за прелазак на оперативни односно непосредно виши ниво руковођења, у стеченом чину/звању, потребна обука за одговарајући ниво руковођења и

успешно положен стручни испит за непосредно виши ниво руковођења (члан 165, став 1, тач. 4).

Овакав модел каријерног напредовања полицијских службеника предвиђа напредовање стицањем непосредно вишег чина/звања на истом или другом радном месту и напредовање на руководећа радна места (оперативног или непосредно вишег нивоа руковођења), уз испуњеност јасно дефинисаних услова.

Оцењивање је, између осталог, основ каријерног напредовања полицијских службеника. Од резултата учинка запосленог зависи и могућност његовог каријерног напредовања у непосредно виши чин/звање, односно могућност напредовања на оперативни или непосредно виши ниво руковођења. Прописивање просечне трогодишње оцене не мање од „истиче се -4“, као неопходног услова за каријерно напредовање полицијских службеника, представља једну од главних идеја Закона о полицији. Усвојеним моделом каријерног напредовања наметнут је императив изузетно високог учинка и константног стручног усавршавања полицијских службеника.

Процес евалуације учинка запослених описан је Уредбом о оцењивању полицијских службеника и осталих запослених у Министарству унутрашњих послова.¹⁷ Иако оцењивање представља основ праћења и унапређења учинка запослених и каријерног напредовања, ради остваривања стратешких циљева Министарства, већина индикатора за мерење базичних компетенција, као и индикатора за мерење учинка, заправо је квантитативно немерљива. Висока квантитативна немерљивост даје за право непосредном руководиоцу да приликом оцењивања једнострано одлучи колика је стопа постигнућа индикатора.

Постојећи систем оцењивања учинка полицијских службеника не садржи елементе самооцењивања. Такође, на основу постојећег система оцењивања учинка може се закључити да оцењивање није повезано са планирањем обука у циљу развоја компетенција запослених. Будући да оцењивање представља основ каријерног напредовања запослених, али и значајан инструмент мотивације запослених, неопходно је континуирано анализирати ефекте примене новоуведеног система оцењивања у циљу његовог унапређења и гарантовања праведности. Резултат

¹⁷ Службени гласник Републике Србије, бр. 17/2017

унапређеног система оцењивања учинка могао би да буде његово повезивање са планирањем обука, јер потребе за обуком које се утврде током процеса оцењивања учинка нису део свеукупне анализе потреба за обуком.

Неспорно је да су новоусвојеним моделом „пооштрени“ услови напредовања, а истовремено је указано на потребу и значај стручног оспособљавања и усавршавања полицијских службеника и потребу остваривања максималних резултата рада. Таквим моделом каријерног напредовања омогућено је да се полицијски службеници најпре оспособљавају за одређене послове и развијају и напредују у складу са оствареним учинком, компетенцијама и личним циљевима, а све ради ефикасног функционисања Министарства. Увођењем категорија стручних обука и стручних испита за чин/звање, као и стручних обука и стручних испита за нивое руковођења, стручно оспособљавање и усавршавање у Министарству доведено је у непосредну везу са каријерним напредовањем. Дакле, стручна обука постала је не само право, већ и обавеза полицијског службеника уколико жели да напредује у виши чин/звање или на виши ниво руковођења. Несумњиво је да континуирано стручно усавршавање полицијских службеника представља императив успешности полицијске организације.

Управљање компетенцијама и управљање учинком

За потребе анализе система каријерног напредовања полицијских службеника заснованог на принципима управљања компетенцијама и учинком, у складу са позитивноправним прописима који регулишу наведену материју, неопходно је дати одговор на питање шта су компетенције и како се њима управља, као и шта је учинак и како се њиме управља. Наведена питања обрађена су у мери у којој је то неопходно за разумевање предмета истраживања.

Компетенције се, према мишљењу појединих аутора, могу одредити као „способност за успешно обављање одређеног посла или задатка, односно као човекова способност да обави одређене послове или активности према захтеваним стандардима“ (Кулић, Милошевић, 2014: 117). Имајући у виду предмет истраживања, вредно је поменути и мишљење одређених теоретичара

организације и послова полиције. У том смислу, поједини аутори истичу да „компетенције представљају знања која су потребна полицајцу ради обављања службених послова и задатака (оно што ради = радни профил) и онога што треба да зна да би то могао да ради (образовни профил)“ (Субошић, 2017: 104).

Компетенције су добиле на значају интегрисањем у законске и подзаконске акте и њиховом применом у свим функцијама управљања људским ресурсима. Оне су уведене изменама и допунама Закона о државним службеницима¹⁸, којим је, између осталог, прописано да се процеси управљања кадровима у државним органима „заснивају на компетенцијама потребним за делотворно обављање послова у државном органу“. Значај увођења компетенција огледа се у изградњи и јачању професионалнијег државнослужбеничког система у целини.

Увођењем компетенција обликују се нова знања, вредности, ставови, способности и вештине усмерене на делотворно обављање послова у органима и организацијама јавне управе и на испуњење стратешких циљева (Васиљевић, Вукашиновић-Радојичић, 2019: 114). Идентификовање компетенција за делотворно обављање посла јасно показује на шта треба усредсредити напоре, како у погледу личног развоја на садашњем радном месту тако и у погледу развоја каријере државних службеника (Вукашиновић-Радојичић, 2017: 27–42).

Резултати рада, односно учинак, неретко се као синоними користе у организационој теорији у контексту разматрања индивидуалног и организационог учинка. Учинак, односно резултати рада, као показатељ ефикасности јавног сектора уопште, па тако и сектора безбедности, представља синтезу: перформанси (пословних способности), компетенција (знања, вештина, навика), (радне) мотивације и координације са осталим субјектима безбедности и заштите (Субошић, Нешић, 2017: 7).

Према мишљењу појединих аутора, појам учинка сложенији је од појма резултата рада, будући да подразумева однос (поређење) тих резултата са постављеним циљевима (ефективност) и употребљеним ресурсима (ефикасност) (Стевановић, 2019: 408–409). Садржајно, обухвата „скуп

¹⁸ Службени гласник Републике Србије, бр. 79/2005, 81/2005 – испр., 83/2005 – испр., 64/2007, 67/2007 – испр., 116/2008, 104/2009, 99/2014, 94/2017 и 95/2018

управљачких активности којима се у организацији планира, координира, унапређује и контролише постављање организационих циљева, коришћење организационих ресурса и остваривање организационих резултата тако да се организациони циљеви остварују ефективно уз ефикасно коришћење ограничених организационих ресурса“ (Стевановић, 2019: 408–409).

Када говоримо о појму управљања учинком у полицијској организацији, вредно је поменути поједине ауторе који заступају становиште да концепт управљања учинком у полицијској организацији представља „начин размишљања и деловања о покретању и усмеравању полицијских службеника ка остваривању резултата рада у актуелним околностима“ (Субошић, 2017: 104).

Да би менаџмент учинка могао да функционише, неопходно је креирање амбијента у коме је пожељна иницијатива запослених, извршилаца и руководилаца. Подршка руководилаца иницијативи запослених заправо је подршка информисаности, примени знања које из те информисаности произлази, способности да се компетенције примене и мотивацији да се оне испоље у складу са циљевима организације (Субошић, Нешић, 2017: 6).

Управљање компетенцијама и учинком запослених представља значајну активност руководилаца, посебно у безбедносним организацијама. Они су одговорни за успешност у раду организационе јединице којом руководе, због чега редовно мере компетенције и остварени учинак својих запослених. О сложености процеса управљања компетенцијама и учинком, као сликовит пример односа руководилаца и запослених, говори образложење појединих аутора, који наводе: „Из перспективе обичних полицајаца, виши чиновници су одвојени од реалности и воде удобан живот без проблема на горњим спратовима полицијске команде“ (Waddington, 1999: 231). У том смислу, на руководиоцима је одговоран задатак, при чему морају водити рачуна о томе да, како то истичу поједини аутори, „појава и развој полицијског цинизма неминовно оставља бројне последице, посебно оне које се односе на продуктивност и професионални учинак полицајаца“ (Кесић, Зекавица, 2019: 126).

Закључак

С обзиром на то да полицијски службеници обављају полицијску службу као своју професију, односно као своје стално занимање, каријерно напредовање се сматра битним обележјем службеничких односа. Министарство је током досадашњег реформског процеса уложило значајне напоре да препозна најбољи модел каријерног напредовања, који треба да омогући напредовање полицијских службеника на основу компетенција и резултата рада. Законодавне промене које су спроведене у службеничком систему Министарства у складу су са правцима законодавних промена у државнослужбеничком систему.

Уредба о каријерном развоју полицијских службеника представља кључни подзаконски пропис за успостављање система каријерног напредовања унутар Министарства. Њом су на потпуно нов начин прописани каријерни развој и каријерно напредовање полицијских службеника, у складу са савременим тенденцијама управљања људским ресурсима. Циљ тако успостављеног система јесте да се напредује на основу оствареног учинка, годишњих оцена рада и одговарајућих обука. Дакле, наведени модел каријерног напредовања у највећој мери персонификује мерит систем, због чега је неопходно анализирати ефекте његове примене у циљу гарантовања праведности.

Систематско и свеобухватно истраживање тако успостављеног модела каријерног напредовања захтева не само теоријску анализу законских и подзаконских аката већ и анализу ефеката примене Уредбе о каријерном развоју полицијских службеника у пракси. У том смислу, неопходно је у наведеном сегменту развијати статистику, као скуп показатеља тренутног стања, али и праваца будућих кретања (флукуације) запослених. Редовно и свеобухватно праћење, анализирање и приказивање наведених података представља незаобилазан инструмент у кадровском планирању, ради квалитетнијег и сврсисходнијег коришћења људских ресурса у правцу остваривања приоритета и циљева Министарства. Стога се као основно усмерење за даље истраживање у

наведеној области нужно намеће потреба за истраживањем свих аспеката каријерног развоја, ради унапређења модела каријерног напредовања полицијских службеника заснованог на принципима управљања компетенцијама и учинком.

Литература

1. Богићевић Миликић, Б. (2014). *Менаџмент људских ресурса*. Центар за издавачку делатност Економског факултета, Београд.
2. Југовић, С., Симовић, Д. (2016). *Закон о полицији Републике Србије од 2016. године – критички преглед*, У „Зборник радова“, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, бр. 1. стр. 71–85.
3. Кесић, З., Зекавица, Р. (2019). *Полицијска супкултура*. Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд.
4. Кулић, Ж. (2005). *Управљање људским потенцијалима*. Радничка штампа, Београд.
5. Кулић, Ж., Милошевић, Г. (2014). *Управљање људским и материјалним ресурсима*. Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
6. Кулић, Ж., Милошевић, Г., Ристић, С. (2005). *Управљање кадровима и њиховим потенцијалима*. Виша железничка школа, Београд.
7. Орлић, Р. (2005). *Кадровски менаџмент*. Факултет организационих наука, Београд.
8. Стевановић, О. (2019). *Безбедносни менаџмент*. Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд.
9. Субошић, Д. (2017). *Организација и послови полиције*. Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
10. Субошић, Д., Нешић, М. (2017). *Концепт управљања учинком у полицијској организацији*, У Зборник радова „Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији“, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 1-17.
11. Талијан, М., Талијан, М. М., Ристовић, С. (2013). *Управљање људским ресурсима у институцијама*

- безбедности*. Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
12. Thornton, G. (1968). *The relationship between supervisory and self-appraisals of executive performance*, Personnel Psychology, vol. 21: 441–456.
 13. Васиљевић, Д., Вукашиновић-Радојичић, З. (2019). *Управно право*. Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд.
 14. Вукашиновић-Радојичић, З. (2017). Јачање административних капацитета кроз развој оквира компетенција државних службеника. *Безбедност*, 59 (2): 27–42.
 15. Вукашиновић-Радојичић, З. (2013). *Европски службенички системи*. Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
 16. Вукашиновић-Радојичић, З. (2013). *Каријерни систем у полицији – предност или недостаци?* У Зборник радова „Положај и улога полиције у демократској држави : тематски зборник радова“, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 177-189.
 17. Waddington, P.J. (1999). *Policing Citizens: Authority and Rights*, London.
 18. *Правилник о компетенцијама за запослене у Министарству унутрашњих послова*, Службени гласник Републике Србије, бр. 52/2016.
 19. *Уредба о каријерном развоју полицијских службеника*, Службени гласник Републике Србије, бр. 11/2017.
 20. *Уредба о каријерном развоју полицијских службеника*, Службени гласник Републике Србије, бр. 42/2018, 91/2018 и 69/2019.
 21. *Уредба о мерилима за распоред руководећих радних места полицијских службеника*, Службени гласник Републике Србије, бр. 8/2017.
 22. *Уредба о оцењивању полицијских службеника и осталих запослених у Министарству унутрашњих послова*, Службени гласник Републике Србије, бр. 17/2017.
 23. *Закон о државним службеницима*, Службени гласник Републике Србије, бр. 79/2005, 8.1/2005 – испр., 83/2005 – испр., 64/2007, 67/2007 – испр., 116/2008, 104/2009, 99/2014, 94/2017 и 95/2018.

24. Закон о полицији, Службени гласник Републике Србије, бр.
6/2016, 24/2018 и 87/2018

Establishment of a Career Advancement System for Police Officers Based on the Principle of Competency and Performance Management

***Abstract:** The Law on Police stipulates that the human resources management function in the Ministry of the Interior is performed by an organizational unit for human resources. This function is accomplished, inter alia, by establishing and developing a career progression system for employees in the Ministry based on the principle of competence management and performance. Creating more equal conditions for career development and promotion of police officers has certainly been significantly influenced by the creation of an adequate normative framework in the field of human resource management in the past. Acts were adopted to improve the processes of recruitment and selection, career development of police officers, professional training and improvement, performance appraisal and basic competencies.*

Bearing in mind the by-laws adopted in accordance with the contemporary tendencies of public administration reform and European standards for the development of the civil service system, as well as the activities undertaken by the Ministry of the Interior in the field of career advancement of police officers, the aim of this paper is to present the newly adopted model of career advancement of police officers, which is based on the principle of competency and performance management.

***Key words:** career development, career advancement, reform, competences, performance*

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност“ објављује научне и стручне радове из подручја наука о безбедности, на српском и енглеском језику, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње.

Текст рукописа би требало да буде урађен на рачунару (фонт TimesNewRoman, ћирилично писмо, величина слова 14 pt за наслов –bold, 12 pt за основни текст, 65 словних знакова у једном реду, од 26 до 30 редова на једној страници, стандардне маргине). Научни и стручни радови могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова укључујући размаке). Прикази нових књига из области наука о безбедности могу бити обима до три стране.

На самом почетку писања текста обавезно укључити аутоматску хифенацију текста (Page Layout, Hyphenation, Automatic), а како не би долазило до непотребног размака између речи у реченици.

Рукописи се достављају Уредништву у електронском облику, у формату Word-а. Имена аутора, назив и седиште институција у којима раде, наводе се пре наслова рада, а контакт подаци, адреса или е-адреса даје се у напомени при дну прве странице чланка.

Рад треба да садржи: апстракт, кључне речи, текст чланка, закључак, литературу и резиме на енглеском језику. Код оригиналних научних радова апстракт садржи циљ истраживања, методе, резултате и закључак (од 100 до 250 речи које читаоцу омогућавају да брзо и тачно оцени релевантност чланка кроз кратак информативни приказ). Апстракт на српском језику би требало да стоји између заглавља (име аутора и наслов рада) и кључних речи. После апстракта налазе се кључне речи (до пет) на српском и енглеском језику.

Након апстракта следи текст чланка чију структуру за оригиналне научне радове чини: увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак.

Код прегледних и стручних радова структуру текста чини увод, поднаслови, закључак и литература. Називи подналова у раду пишу се фонтом величине 12pt, bold, центрирано на средини и без коришћења редних бројева.

Резиме на енглеском језику иде на крају текста, после одељка Литература, са називом рада (величина фонта 14 pt –bold, текст 12pt –italic). Резиме на енглеском језику даје се у проширеном облику (300-400 речи) са детаљнијим презентовањем резултата истраживања.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекта или програм наводи се у посебној назнаци при дну прве стране чланка.

У случају да рад садржи илустрације, табеле, графиконе, фотографије и сл., неопходно је Уредништву доставити квалитетно припремљене прилоге у електронском облику одвојено од рада (препоручује се да се прилози прво експортују у посебан фолдер, а потом импортују у текст и шаљу уз рад одвојено како би сачували графички квалитет). Табеларни и графички прикази требало би да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад, а називи графичких приказа испод. Прикази се могу дати и у виду посебног прилога на крају чланка, с тим што је потребно у тексту нагласити позивање на њихов садржај (Прилог 1, Прилог 2, ...). Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику (величина фонта 11 pt, italic), у формату JPEG или EPS, и да њихова резолуција износи минимум 300 dpi. За графичке прилоге урађене у Excel-у и другим апликативним софтверима треба користити различите растерске тонове црне боје.

Фусноте (напомене) користити само за суштинска запажања, нужне пропратне коментаре, упућивање на корисну литературу (*Више о томе ...*) и назнаке о коришћеним помоћним изворима (на пример, о научној грађи, законској регулативи, приручницима, документима, извештајима итд.), али не могу бити замена за цитирану литературу.

Цитате (навођење) у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата или при позивању на нечије дело (Мијалковић, 2006). Обавеза је аутора да се приликом позивања на изворе у оквиру чланка, тј. цитирања других аутора, њихова имена пишу у оригиналу, са годином објављеног рада и бројем странице у загради, која је одвојена једним табулатором након знака интерпункције – дветачке (Мијалковић, 2009: 147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. (Урошевић et al., 2009: 92). Зарезом се одваја аутор од године издања, а тачка-зарезом (;) различити аутори различитих дела (Симоновић, 2012; Ђорђевић, 2013), при чему се низ референци даје абecedним редом у оквиру једног пара заграда. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године, као на пример: (Милојковић, 2013a), (Милојковић, 2013b) итд. Страна имена у тексту би требало транскрибовати на српски језик, с тим што се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Ако је аутор институција или се ради о колективном носиоцу ауторских права, наводи се минимум података неопходан за идентификацију (Републички завод за статистику, 2009).

Приликом цитирања извора са Интернета наводи се Интернет адреса (<http://www...>) и, због сталне измене [www](http://www...) окружења, датум када је текст скинут са мреже. За референце у електронском облику потребно је нагласити да се ради о електронском извору – Електронска верзија и/или Интернет адреса.

Од суштинске је важности да се цитати у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Сваки цитат из текста мора да се нађе на листи библиографских јединица и обрнуто. Такође, само цитати из текста је потребно да буду на листи библиографских јединица.

У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не преводе на језик рада), са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то на следећи начин:

Врста рада	Референце
Часопис	Симоновић, Б. (2009). Стандардизација и акредитација као једнозначна професионализација полиције и криминалистичке службе. <i>Безбедност</i> , 51(1-2): 236-253.
Монографија	Мијалковић, С. (2009). <i>Национална безбедност</i> . Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
Зборник радова	Бановић, Б., Маринковић, Д., (2005). <i>Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права</i> , У Зборник радова „Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство“, ХЛП Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор-Београд, стр. 509-543.
Законски прописи	<i>Закон о полицији</i> , Службени гласник Републике Србије, бр. 101/2005, 63/2009 - Одлука УС 92/2011 и 64/2015.
Е-извор	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , <i>Journal of Law & Policy</i> , 10: 267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf . доступан 10. 1. 2010.

Наслови цитираних домаћих часописа, монографија, уџбеника и зборника радова дају се у оригиналном, пуном облику, али никако у преведеном облику.

Рукописи подлежу анонимној рецензији два рецензента. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли ће, када и у ком обиму рад бити објављен. Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Могуће примедбе и сугестије рецензента и/или уредника достављају се ауторима ради исправке.

Аутори би уз рад требало Уредништву да доставе: пуно име и презиме, адресу, e-mail, број телефона, фотокопију личне карте и чековне картице. Рукописе слати на адресу: Уредништво часописа „Безбедност“, Булевар Зорана Ћинђића 104, 11070 Београд, телефон: 011/3148-734, телефакс: 011/3148-749, e-mail: upobr@mup.gov.rs

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним, научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедносној проблематици. Такође, напомињемо да је могућ заједнички – коауторски наступ страних и домаћих аутора, односно, да се у часопису „Безбедност“ коауторски могу објављивати само оригинални научни радови.

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
ЧАСОПИСА „БЕЗБЕДНОСТ“
доц. др Божидар Оташевић